
**Стара српска књижевност
у 24 књиге**

**Уређивачки
одбор**

Димитрије Богдановић (1930 — 1986)

Ирена Грицкат

Милорад Ђурић

Радмила Маринковић

Милорад Павић

Милисав Савић

Биљана Јовановић-Стипчевић

**Књига
једанаеста**

**Приредила
Проф. др Гордана Јовановић**

**Превод
Повест о словима
Гордана Јовановић**

**Житије деспота Стефана Лазаревића
Лазар Мирковић**

СКАЗАНИЈЕ О ПИСМЕНОХЪ

Константин Филозоф

Повест о словима

(Сказаније о писменех)

— изводи —

**Житије
деспота Стефана
Лазаревића**

**Просвета
Српска књижевна задруга
Београд 1989.**

Садржај

Предговор

Гордана Јовановић	9
О Константиновом „Сказанију о писменех“ (Гордана Јовановић)	
О житију деспота Стефана Лазаревића (Милан Кашанин)	27
ПОВЕСТ О СЛОВИМА	41
ЖИТИЈЕ ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА	71

Пројрајни индексиви

Белешке о овом издању	133
Библијски цитати	134
Библијске скраћенице	136
Коментари	139
Речник мање познатих речи	147
Литература	149
Регистар	150

Илустрације

СКЕНИРАО

ТЕОДОР АНАГНОСТ

Предговори

Стефан Лазаревић, српски кнез (1389—1402) и деспот (1402—1427), наследио је државу која је била знатно мања од некадашњег Српског царства. И не само што је државна територија била смањена, него се Деспотовина непрекидно налазила у процепу између турске и угарске силе. Требало је много дипломатске вештине, много уступака једној или другој страни, много и личних жртава Лазаревог потомка и његове породице — удаја деспотове сестре Оливере за турског султана Бајазита I — да би се Деспотовина очувала.

Дуга деспотова владавина више је била обележена ратом него миром. „Ратовало се по сваком времену, у свако годишње доба, па је рат постао део свакидашњице.“¹ Ратовало се не само да би се одбранило од спољашњег непријатеља, да би се испуниле често непријатне обавезе према третутним — и непоузданим — савезницима, него и да би се унутрашње прилике у земљи средиле и да би се омогућио нормалан живот у држави.

Тешке прилике у којима се нашла српска држава после Косовске битке нису успеле да униште вишевековну традицију српске писмености и културе. Деспот Стефан све чини да очува не само државне, него и културно-књижевне темеље старе немањичке државе. И сам се бави писањем, превођењем, зида храмове у традицији светородне немањичке династије, помаже учене и умне људе, не само из своје земље него и стране монахе, писце, уметнике који у Србију долазе.

Један од таквих странаца који је нашао прибежиште у Србији био је и Константин Филозоф, који се често назива и Костенечки. Тако ћемо га и ми звати радије него „Филозоф“ јер је „Филозофом“ обично називан св. Ћирило — Константин Филозоф.

Рођен је у Бугарској, у месту Костенец недалеко од Бачкова², мада у науци постоје и другачија мишљења о месту Константиновог рођења.³ Из његовог ортографско-грама-

¹ *Историја српског народа*, II, Београд 1982, стр. 121.

² К. Куев — Г. Петков, *Събрани съчинения на Константин Костенечки*, Изследване и текст, БАН, София 1985, стр. 14.

³ П. Поповић, *Животије деспота Стефана Лазаревића Константина Филозофа*, Стара књижевност, приредио Ђ. Трифуновић, Београд 1965, стр. 450.

тичког трактата *Сказаније о њисменех* (Повест о словима) сазнајемо да је неко време стицао знања код Андроника, ученика бугарског патријарха Јефтимија Трновског. Како се место Костенец налази недалеко од Бачковског манастира, у коме је живео патријарх Јефтимије, највероватније да је и Константин био у том манастиру и од Јефтимијевих ученика стекао основе из граматике и ортографије, али не од самог патријарха, јер је он већ тада био мртав, како сведочи Ловчански зборник.⁴ Константин је дошао у Србију између 1410. и 1413. године⁵, о чему постоје посредни историјски докази. Наиме, у првој глави *Сказанија* говори да се, бежећи у Србију, спасао „ричуће звери“. Бугарски научници К. Кујев и Г. Петков претпостављају да Константин није мислио на турску силу уопште, него је имао на уму принца Мусу, сина султана Бајазита I.⁶ Од свих Бајазитових синова Муса је био најпознатији по својим пљачкашким и разбојничким походима, те се по неким тумачењима на њега односи квалификатив „кесеција“, одн. разбојник. Муса је једном приликом упао у Деспотовину из околине Софије, напао Врање, тако да се ћесар Угљеша Влатковић, управник ове области, једва спасао. После овога Муса креће ка Новом Брду, једном од најзначајнијих српских градова. Међутим, деспотова војска и новобрдски грађани успели су да одбију Мусин напад и он је био принуђен да се повуче.⁷ Погинуо је 1413. године код села Чаморлу, под планином Витошом.⁸ Како су пљачкашки походи принца Мусе били између 1409—1410, а погинуо је 1413, Константин бежи у Србију још за Мусина живота, што значи да би била тачна тврдња о његовом доласку у Деспотовину између 1410—1413. године.

Константин Костенечки наилази на веома срдчан пријем код деспота Стефана. Он му омогућава не само да допуни и усаврши своје образовање код српског патријарха, него му даје и важне дипломатске мисије „на Истоку, код Тамерлана, Мусе и Мехмеда. Био је и у Палестини“⁹.

⁴ К. Кујев — Г. Петков, о. с., стр. 15.

⁵ М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд 1975, стр. 395.

⁶ К. Кујев — Г. Петков, о. с., стр. 18.

⁷ *Историја...*, II, стр. 86—87.

⁸ *Историја...*, II, стр. 89.

⁹ *Историја...*, II, стр. 331.

Осим у дипломатији, Константин се огледао и на књижевном и педагошком пољу. Највероватније је у Београду, од кога је деспот створио не само политичко него и културно средиште, водио школу у којој се стицало више! образовање и у њој био учитељ. За оно време Константин је сматран за врло ученог човека, који се „чак у тако тамни посао разумио као граматика“.¹⁰ Бавио се и превођењем — знао је осим бугарског и српског и друге језике: грчки, румунски, руски. Стога себе назива не само учитељем него и „преводником“.¹¹ Кад је Београд поново пао у угарске руке 1427. године, одлази ћесару Угљешу, који је био господар „Врања, Иногшта и Прешева“.¹² Умро је после 1439. године, али се не зна где

*

Два најглавнија, најзначајнија и уједно оригинална Константинова књижевна дела јесу *Сказаније о њисменех* (Повест о словима) и *Жиџије и њодвизи увек сѝомињаноѝа, славноѝа, блаѝочасѝивоѝа ѝосѝодина десѝоѝа Сѝефана...* Кад је реч о првом Константиновом делу, постоји и скраћена верзија *Сказанија* под насловом *Словеса в краѝце* (О словима укратко). Дуго се мислило да је аутор ове кратке верзије сам Константин. Међутим, најновија истраживања показују да је аутор овога дела неки Константинов ученик и настављач, Србин, који је живео у другој половини XV века.¹³

Из Константинове преводилачке делатности познати су његов превод *Тумачења Песме над ѝесмама* византијског писца Теодора Кирског из V века. Константинов превод налази се у једном зборнику, највероватније из XVI века, који се чува у Никољском манастиру код Бијелог Поља. Према речима Ђ. Трифуновића, овај Константинов превод не одражава у пуној мери Константинове погледе на правопис, тачније — у њему се налазе одступања од начела која Константин

¹⁰ В. Јагић, *Живот Сѝефана Лазаревића*, Гласник Српског ученог друштва, књ. XLII, у Београду 1875, стр. 234.

¹¹ М. Кашанин, о. с., стр. 395.

¹² М. Кашанин, о. с., стр. 395.

¹³ К. Кујев — Г. Петков, о. с., стр. 250—253; М. Г. Попруженко, *Из историји лѝтературној дѝѝельности в Срѝби XV вѝка*, „Книги царскѝвѝ“ въ собранѝи рукописей библиѝотеки Императорскаго Новоросскѝскаго университета, Одесса 1894, стр. 12.

износи у *Сказанију*.¹⁴ За други Константинов превод *Смој-реније васељене* мислило се најпре да је то његово оригинално дело.¹⁵ Касније је установљено да је то превод са грчког оригинала, мада постоје сумње да ли је то уопште Константинов превод.¹⁶ Ово дело иначе спада у жанр византијских путописа или *ѿроскиниѿариона*, који су обиловали подацима о непознатим земљама, светим местима итд.¹⁷

*

За нашу књижевност и културу свакако су најзначајнији *Сказаније о ѿсменех* и *Житије десѿоѿа Сѿефана*.

Без обзира на то што је у хронолошком смислу *Житије* настало касније, после деспотове смрти, даћемо најпре најосновније податке о томе делу а опширнија разматрања о његовом значају из пера нашег истакнутог научника М. Кашанина биће дата у посебном одељку.

Оригинални текст *Житија* није се сачувао; преписи који су данас познати потичу из XV—XVII века. Текст *Житија* постоји у пуној и скраћеној верзији. В. Јагић је издао пуну текстолошку верзију према тзв. цетињском препису *Житија* који се сачувао у једном зборнику из XVI—XVII века. Занимљиво је да је овај зборник владика прногорски Петар Петровић Његош поклонио пољском слависти Анджеју Кухарском приликом његове посете Цетињу.¹⁸ В. Јагић је овај зборник са *Житијем* пронашао у универзитетској библиотеци у Одеси и тај текст житија издао. (в. нап. 10) У предговору уз своје издање В. Јагић наглашава да је текст у језичком смислу српскословенске редакције.¹⁹

Житије десѿоѿа Сѿефана значајно је, између осталог, и по томе што се пише за владара који није канонизован, за кога није установљен светитељски култ, па зато и није писано

¹⁴ Ђ. Трифуновић, *Тумачење Песме над ѿсмама од Теодора Кирској у ѿредову Конѿианѿина Филозофа*, Зборник за славистику, 2, Нови Сад 1971, стр. 86—88.

¹⁵ К. Куев — Г. Петков, о. с., стр. 520.

¹⁶ Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних ѿјмова*, Београд 1974, стр. 175.

¹⁷ Ђ. Трифуновић, *Азбучник...*, стр. 175; К. Куев — Г. Петков, о. с., стр. 516—517.

¹⁸ К. Куев — Г. Петков, о. с., стр. 324.

¹⁹ В. Јагић, *Живои...*, стр. 226.

„као стандардно светачко житије²⁰, него се осим о деспотовој личности говори о многим историјским догађајима и личностима, што овоме делу даје и историјску подлогу²¹, а пошто је писац и савременик деспотов и сведок многих збивања, дело има и мемоарски карактер. По читавој својој концепцији којом приступа писању житија, Константин више подсећа на византијске историчаре, на пример Нићифора Григору, него на хроничаре.²²

Засада није могуће рећи којим се све изворима служио Константин пишући деспотово житије. Несумњиво је, међутим, да је богат извор података имао захваљујући томе што се налазио у непосредној деспотовој околини и био сведок и учесник многих догађаја.

Житије се састоји од увода, садржаја и закључка. Завршава се похвалним словом деспоту Стефану. Увод се у оригиналу састоји од десет глава (о чему сведочи и његов крај где читамо „довде десетословно“), од којих је свака почињала одговарајућим словом азбуке са бројном вредношћу. У преводу житија Лазара Мирковића²³ увод има десет глава, док у Јагићевом издању житија²⁴ увод има тринаест глава. Садржај има 93 главе, и почевши од краја „десетословног“, одн. од краја увода, формира се азбучни акростих (в. на крају 93 главе); на завршетку, у закључку, на свечан, химнички начин описују се многе деспотове врлине — он се упоређује са библијским Давидом, Соломоном, Аврамом, и даје се место, време и година деспотове смрти.

Житије деспотово, будући да га је писао сведок и савременик догађаја непосредно после деспотове смрти, спада у историјске изворе прворазредног значаја и представља вредан прилог старосрпској биографској књижевности.

²⁰ Д. Богдановић, *Иѿторија сѿаре српске књижевности*, Београд 1980, стр. 217.

²¹ П. Поповић, предговор уз *Сѿаре српске биографије XV и XVII века*, Београд 1936, стр. XLIV—XLV.

²² Д. Богдановић, о. с., стр. 217.

²³ Л. Мирковић, *Житије и ѿодвизи увек сѿомињаноѿа, славноѿа, блаѿочасѿивоѿа ѿсѿодина десѿоѿа Сѿефана...*, *Старе српске биографије XV и XVII века*, Београд 1936, стр. 43—48.

²⁴ В. Јагић, *Живои...*, стр. 244—249.

*

Свој ортографско-граматички трактат *Сказаније о писменех* (Повест о словима) Константин је израдио по налогу деспота Стефана после 1423. године, за шта, такође, постоје посредни историјски докази. Он говори о српском митрополиту Исидору, коме се замео траг године 1423, као о некоме „ко је пре био“, па према томе и време настанка овога дела може бити после те године.

Замисао Константинова није била да кодификује граматичка правила српског језика, да напише нормативни граматички или правописни приручник — то му, уосталом, деспот није ни наложио. Константин је желео само да „разобличи кварење“ светих књига, до кога је дошло и због недовољног познавања грчког језика са којег су превођене и због правописних грешака, јер су српски писци и преводиоци тога времена искварили првобитни правописни систем који су створила солунска Браћа, св. Ћирило и Методије. Опасност од оваквог писања је, према Константину, веома велика, јер се квари „право учење“ — мисли се, наравно, на право хришћанско, православно учење — и рађају се многе јереси.

Говорећи о потреби исправке српских књига, Константин Костенечки истиче да се само у „трновским пределима“ правилно пише. Мисли у овом случају на реформу коју је у другој половини XIV века спровео у Бугарској патријарх Јефтимје Трновски и на његову акцију исправљања светих књига. Константин је његов велики поштовалац и следбеник.

О Константиновом „Сказанију о писменех“

Српскословенска писменост створила је доста погодан и за оно време веома смислен и једноставан правописни систем већ у рано немањихко доба, који је веома успешно дорађен и уређен почевши од времена светога Саве па до краља Милутина, тј. у XIII веку. Тај се правопис, међутим, није конзервирао, него се и даље у понечему мењао, каткад и на штету раније једноставности и доследности. Ове су промене биле углавном културолошки и историјски условљене.

Са Милутиновим и Душановим освајањима на истоку наша је култура долазила у још непосреднији додир како са културом других Словена код којих је неговано ћирилимето-

дијевско дело, тако и са Грцима и њиховом културом. У овоме је велику улогу имао Хиландар, и уопште Света Гора, као својеврсна словенска културна и духовна престоница, а истовремено и мост према грчкој култури, која је била стални ослонац и узор православном Словенству.

Мењала се и говорна основица језика, тиме што се српска држава ширила и изван граница типично штокавског дијалекатског простора на коме је настала, а и у самом штокавском гласовном систему долазило је до извесних промена. Развијало се и само писмо. Поред ранијег устава и полуустава развијао се у Милутиново доба и брзопис, који је утицао и на облик уставног писма, па и на правописне манире.

Из ових, као и из других културолошких разлога, појављују се и новине у српскословенском правопису. Слово *јер* (ѣ, ѣ) добија и своју упрошћену, економичнију варијанту — знак сличан апострофу (ʹ), тзв. *ѣјерак*, који Константин зове „јерац“. Уводи се широко ѿ, што је у употребном смислу варијанта *омеје* (ω) (омега се у XIII веку писала углавном на почетку речи и на почетку унутрашњег слога); уводи се и варијанта ѿ с тачком у средини (Константин је зове „зрнце“); у неким споменицима јавља се и грчка курзивна омега (као два слова *о* приљубљена једно уз друго). Поново се уводи у српску редакцију тзв. *дебело јер* (ѣ), али само у неким позицијама, а такође и ѡ (дз), које је раније — у складу са стањем у главном делу штокавског наречја — било замењено са з (*ѣѣзда-ѣѣзда*). У правопис се уводи и предвокалско *ѣ* (уместо ранијег и), а истовремено се смањује употреба прејотованих вокала: ѣ се замењује са а (-ѣа ум. -ѣа; -ѣа ум. -ѣа), а ѣ са ѣ, које се делом диференцира као „широко ѣ“.

У првој половини XIV века почињу се, по угледу на грчку писменост, употребљавати акценти, док су се раније од надредних знакова употребљавали само тзв. спиритуси или хијатски знаци, изнад вокала на почетку речи и унутрашњег слога. Посебно се сигналишу кратке речце (Константин каже „од два или три слова“), тиме што се на њих ставља нарочити надредни знак или што се удваја *јер*, а на сличан начин се обележава и завршетак генитива множине.

Све је ово наведено како би се јасније видело колико Константинова правила значе реформу, а колико је то само сређивање и нормирање на основу већ створених узуса, јер се понекад такве појаве тумаче утицајем Константинове реформе како су, у ствари, само наставак знатно раније примењиваних

преседана. Тиме ће се и боље осветлити тзв. „ресавски правопис“ назван тако по значајном скрипторију који се налазио у манастиру Ресави (Манасији), задужбини деспота Стефана и важном духовном, културном и књижевном средишту Деспотовине.

*

Стари писци примењивали су својеврсну симболику у свом раду, што се добро види у *Сказанију*. Тиме је условљена и подела на 40 глава. Број 40 и иначе спада у бројеве којима се придавао симболички значај, а Константин га је применио и као број слова у азбуци; морао га је при томе некако помирити и са словенском традицијом о броју слова.

Можда већ од солунске Браће, св. Тирила и Методија, а свакако од почетка X века, кад је њихов настављач, монах Храбар, написао свој знаменити спис о словенској азбуци, који се много преписивао по словенским земљама — узимало се да словенска азбука има 38 слова, од којих су 24 узета од Грка а 14 су особена, словенска. И Константин Костенечки поштовао је тај традиционални број, па је навео да их је толико и у српској писмености, уз нека условна прилагођавања.

Да би дошао до броја 40, Константин је прибројао још два *јуса* (првобитно слова за носне самогласнике љ, ж), али их није укључио у српски систем, него их помиње као бугарске, јер су се чувала у бугарској редакцији, за разлику од српске. На тај је начин имао и традиционални број 38 и симболички 40. То се види из завршног записа, где Константин за своје дело каже: „Писа се (по томе) колико је слова — 40... јер њих 40 набројисмо, будући да споменуемо и два бугарска.“

У истом овом запису набројао је у једној, на први поглед, нејасној схеми такође 40 слова, узимајући негде по једно а негде по два заједно. Кад се редом читају, та слова не откривају никакав смисао, али кад се друга половина тога низа напише испод прве, види се да је то тајнописна (данашњим речима — енигматска) плетеница, односно криптограм:

а о р' а н о оу в по оу тв а оу а' о та н'
с м д ж в м д с т с ф н р в к н' с н' т н

Кад читамо та слова, а узимамо наизменично по једну позицију из доњег и горњег реда, добијамо осмишљени запис: *самодр'жавному деспошоу сйефану раб' кон'сйан'шн'*

Константин је могао постићи исто читање и да није прибегавао групама од два слова, нити пајерку (који и не рачуна као слово) давао посебно место. Могуће је да је плетеница променила лик током преписивања, али је могуће да је и сам Константин саставио онакву каква је горе показана, јер је можда из одређеног разлога желео да му у доњем реду буду сугласничка слова. Он, наиме, прави и симболичку разлику између сугласника, које зове *в л а д а ј у ћ и м* словима („господствујушта“), и самогласника, који су за њега *п о т ч и њ е н а* („покорителна“) слова.

Плетеница у коју је уткана посвета и потпис није нека Константинова новотарија, него у то време распрострањен обичај; на пример, у јеванђељу патријарха Саве, који је столовао у време цара Уроша, видимо у квадратном криптограму прикривен запис: *савы патрїарха тетралеуггел* (‘патријарха Саве четворојеванђеље’).

Константин је своју посвету и потпис двоструко уткао, па и сам указује у завршном запису да је дело писано „по начину крајегранесија“, одн. акростиха. И доиста, кад се узме прво слово сваке главе, добија се иста посвета, само што се почетак шесте главе није сачувао па недостаје слово *р*.

*

Занимљиве су Константинове представе о извору словенског књижевног језика, изречене у 4. глави, где се види да је то тада било актуелно, па и спорно питање. Кад су словенски првоучитељи хтели да сачине свете књиге на словенском језику, јасно је — вели Константин — да то нису могли бугарским језиком, „иако говоре неки да су на њему сачињене“. Јер „како се тананост јелинска или сиријска или јеврејска могла исказати тако *дебелим* [по свој прилици, ‘грубим’] језиком, али исто тако ни српским високим и уским гласом“. Просудивши о томе изабрали су „најтананији и најлепши руски језик, којему је у припомоћ дошао и бугарски, и српски, и босански, и словенски, и део чешког, и хрватски језик“, те су књиге првога превода писане „одабраном речју ових језика“.

Наивне су, разуме се, његове представе о томе шта је из кога језика узето, али је битан закључак, који сведочи о Константиновом начелном ставу и оријентацији: „Добре речи из било којег језика узеше и попунише једне (језике) другима у оном што је недостајало.“

На приговор „неких“ да је књиге испрва издао Кирил Филозоф Константин има спреман одговор: „Он (Кирил), начелник будући, изабрао је из свих ових племена људе који знају грчко писмо и словенски језик“, што му је омогућила тадашња моћ грчког скиптра; при томе, „од било ког колена да су се десили дивни људи који су овоме служили“, дело се назвало само по њему, Кирилу, као што су се и псалми називали по Давиду иако нису само његови. Због тога словенску књигу, закључује Константин, књижевници не називају ни бугарском ни српском — него словенском, „јер припада свим овим племенима, али највише Русима.“ Можда Константинова скепса према матерњем бугарском језику долази и отуда што је бугарски језик у великој мери већ био захваћен познатим балканским језичким процесима, па се удаљио од старословенског система, у коме је писац видео узор; могуће је да је и његова опседнутост руским језиком условљена граматичком конзервативношћу својственом томе језику и добром чувању словенске старине у њему, а не само лексичким подударностима које наводи *сорочка* — *срџница*; *лајѣѣ* — *лајати*; *мукѣ* — *моѣка* 'брашно'. Уосталом, у то време није постојала научно утемељена граматика која би тачно одредила односе међу словенским језицима, него се о њиховој блискости судило углавном на основу лексичких карактеристика.¹

Упркос овој пристрасности, ни српски језик (који Константин зове и именом *срѣски* и описно *овај језик*) не пролази лоше у његовом оцењивању, само да није небриге према писму у светим књигама. Критичност према ставу у писмености не прелази у нерасположење према народу — с прекорима се укрштају и похвале Србима: „И овај народ видим као надарен и добар у свему као и било који други што је, чак у људској мудрости и више; али о светим књигама није старање довољно“ (гл. 3). Он с разумевањем говори о неким српским особеностима у словенској графици, као што је обележавање меког изговора (путем писања прејотованог *e*) у речима типа *іосіодње*, *коње*, *о њем* (гл. 10), и свестан је разлике у односу на бугарски језик, где ове потребе нема.

Међутим, у српском језику и писмености највише му смета што се не чува *јайѣ* (ѣ) него се меша са *e*. Српски из-

¹ В. Ягич, *Книга Константина Филозофа и грамматика о писменехъ*, Разсуждения южнославянской и русской старины о церковно-славянскомъ языкѣ, Т. I., Санктпетербург 1885—1895, стр. 377.

говор у ствари се косио са Константиновим језичким осећањем, јер је у његовом родном говору *јайѣ* било широког изговора, тежећи ка боји вокала *a* (уз умекшавање претходног сугласника). О томе је Константин оставио и нехотична сведочанства, јер му се дешавало да у свом спису напише *ѣ* уместо *ѣ* (нпр. *повѣлѣніѣ* у гл. 10), а о томе се и изричито изјашњава; наиме, он Србима — који не знају како се изговара *јайѣ* — предочава да се такав глас чује у изговору турске речи *ben* 'ја', грчке *keas* 'месо' (али у изговору простих људи) и румунске („влашке“) речи *bea* 'пијем'. Све три аналогije, заиста, упућују на широки изговор типа *ā* или *'a*. На знатном простору српске језичке области давно пре тога доба био је завладао екавизам; међутим, Константин је живео на северу Србије, па је морао долазити у додир са људима који још нису изједначили *ѣ* са *e* (таквих говора има и данас, а у то доба их је морало бити и више). Такав је изговор још више морао врећати Константиново језичко осећање јер је такво *јайѣ* још даље од Константиновог него обично *e* (српско и уопште српскохрватско *јайѣ* било је између *e* и *и*).

*

Константинова правописна правила изгледају прилично замагљена због заплетених фигуративних и симболичких аргументација и необичне терминологије, због неких неправилних облика и речи, а нарочито због местимичне несагласности између прокламованих Константинових правописних и језичких начела и њихове примене у сачуваном рукопису. Објашњење овакве, на први поглед, необичне ситуације дала су новија научна истраживања. Закључено је, наиме, да „једини постојећи рукопис *Сказанија* у библиотеци Српске патријаршије“ потиче из 40-тих година XVII века, о чему сведоче водени знаци, палеографске особености и орнаментика², а не из XV в. како мисли В. Јагић³ или Ђ. Даничић, који сматра да овај рукопис није млађи од XVI века а можда је и старији.⁴ То значи да за поједине грешке и нејасноће у тексту

² О. Недељковић, *Правопис „ресавске школе“ и Константинин Филозоф*, Стара књижевност, приредио Ђ. Трифуновић, Београд 1965, стр. 474.

³ В. Ягич, *Книга...*, стр. 366.

⁴ Ђ. Даничић, *Книга Константина Филозофа о правопису*, Старине, ЈАЗУ, књ. I, у Загребу 1869, стр. 5.

(нпр. дрѣжитѣ) и л (вѣггар'скыи); у јаком положају, тј. онде где се полугласник није губио него чувао или претварао у други вокал; тѣн'кота, лѣг'че итд.;

— у сличним позицијама (изузев у префиксима) налазимо и њ, негде по правилу, а негде напореда са ѣ: изѣмѣ, погубѣше, грѣчѣскыи и грѣчѣскыи, тѣчю и тѣчю итд.;

— у slabим позицијама унутар речи (онде где се полугласник изгубио у говору) обично се употребљава пајерак: кол'ни, их'же свонн'ство, а тако и понегде где између два сугласника није било изворног полугласника: раз'дрѣшати рас'тлти, глос'са (грцизам) итд.

Константин иначе дефинише *јер* (у гл. 10) као завршно слово, којему је „природа“ да одваја, како се дата реч не би слила са следећом; док се писало без белина између речи (тзв. *scriptura continua*), доиста је тешко било опажати границу речи, и писање *јера* олакшавало је читаоцу да их разграничи. У гл. 7 вели да ѣ долази сувишно или упразно („за туђе“) и да га нема на почетку речи, па онда нема ни свога имена у ком би било на почетку, као што нормално слова имају.

г) Групе ља, ње, њу, ља, ље, љу пишу се помоћу прејотованих самогласника љ, њ, ю. Поменули смо већ да у овоме Константин реално примећује разлику између српске и бугарске писмености. Међутим, он непотребно допушта писање поутю (датов од поутѣ), да би се разликовале речи *йуи* и *йуио* 'оков', али се с разлогом залаже да се пише Гюр'гю (Бурђу), а не Гюр'гоу или Гоур'гоу.

д) Групе ја, је, ју. Групу ју пише се ю у свим позицијама. За почетно ја редовно је ља, а изван ове позиције у неким врло честим позицијама долази а, јер се уместо старијег *ня* пише ља, а уместо *ла* обично је *ла*; уз ово иду и примери типа *достоаніе* (али *троа*), *одѣаніе* и сл.; у својој сталној жељи да разједначи хомониме Константин тражи да се пише *единаа* за ж. род а *едната* за двојину м. рода. Највише се проредило прејотовано е, јер се не само унутар речи него и у почетку група је најчешће пише као е; и овде наш правописац хоће да диференцира хомониме, прописујући да се пише *езыкъ* у значењу 'народ', а у анатомском и лингвистичком значењу *языкъ*.

ђ) За і писац каже да је „почетно и завршно али не на крају завршно“ — мисли да не стоји на апсолутном крају речи. Из примера се види да га доследно пише као предво-

калско слово (знаніе, тѣчю, писаніа итд.), а као почетно долази само у именима узетим преко грчког.

е) За љ и ѣ Константин тражи да се пишу где им је место (етимолошко). Иако се љ изједначило са и пре XIII века, писари су током немањихког доба тежили да га тачно пишу, поједини од њих веома успешно; ово важи за црквени (српскословенски) језик, а у световним списима на народном језику љ се слабо одржавало. Што се тиче *јайа*, писари су га у XIII веку тачно писали јер су га имали у говору, али су га по традицији добро одржавали у српскословенској писмености и касније, кад се развио екавизам. Важност чувања ових слова наш писац доказује потребом да се разликује *свѣтъ* 'свети' и *свѣтъ* 'светлост', или *ты* (лична заменица) и *ти* (множина показне заменице). Видели смо раније како Константин настоји да и српској средини објасни како се изговара *јайи*: увиђајући да ће тешко кога научити да промени изговор, он се мири са стањем у говору, али тражи да се *јайи* тачно пише.

ж) Обично, уско о већ у XIII веку избегавало се на почетку речи, где га испрва замењивала омега (ω, Константин је зове „о велико“ калкирајући њено грчко име), а касније јој се придружило и „широко о“, каткад и „окато о“. И по Константину обично о не пише се на почетку, него широко. Овде, међутим, наш граматик запада у потпуно ирационалну симболику, тражећи да се ω пише у множини (с тиме и речи типа *мнωго*), а о у једнини и опет: ω у мушком роду, а о у женском (*ωнь*: она). Још је бизарнији захтев (који подсећа на примесе хијероглифа, сликовног писма) да се о у речи *око* пише „са зрнцем“, тј. с тачком у средини, а у речи *очи* са два „зрнца“!

з) Сугласницима се писац мало бави. Зове их *владајућим* словима („господствујушта“), за разлику од самогласника, који су *мупотчињена* („покоритељна“) слова кад су иза сугласника (а могу бити и почетна, „начелствујушта“, кад су на апсолутном почетку речи). Тражи разликовање *з* и *з*, добро се оријентишући у етимолошкој разлици (*зѣло*, *звѣзды*: *земля*, *знаемь*), али у тексту списа срећемо и секундарно *з* типа *зыждемь*.

и) У оквиру сталне бриге о тачном преношењу грчких елемената, Константин се бави и сугласничким словима ѳ, ѳ и ѳ, као и словом *ѳ* (*ижица*), које третира и као самогласник и као сугласник. Све је то углавном инсистирање на изворном писању речи преузетих из грчког језика, само што са ѳ пише и словенску реч — множину од речи *ѳас*.

ј) За грчке спиритусе (дасија и апостроф) стара се да се њихова употреба саобрази грчкој, тј. да се вежу за почетак речи кад она почиње самогласником, уз ређу примену на граници двеју спојених речи. У овоме има разлике у односу на старији манир српске редакције (преузет из старословенског наслеђа), где се надредним знацима сигнализује тзв. непокривени самогласник (кад испред њега није сугласник), било да њиме почиње реч или да је у питању неки њен унутрашњи слог. Надредне знакове („надставне“) обједињује скупним термином „одејаније“, што можемо превести буквалније као *урес*, *одећа*, *рухо*, или слободније — *обележја*. И овде изводи једно симболичко правило, намењујући по један спиритус речима мушког и женског рода.

к) Лингвистички су занимљивији акценти⁶, за које смо рекли да се употребљавају и пре средине XIV века. Константинов термин је „силе“, што можемо разумети као *ојачања* или слободније *најласци*, а наводи и грчку реч *ѣнонос*. Употребљава, у ствари, три грчка акцента: *оксија* (акут), *варија* (гравис) и *ѣерисѣомена* (циркумфлекс). Овај последњи му је у тексту редак, а из датих дефиниција (у гл. 15) нећемо разумети одлике ни овог ни друга два акцента. По употреби у тексту варија се ограничава на последњи отворени слог, и рекло би се да делом означава финални акценат (видимо га нпр. код именица *зміа*, *земла*, *моука* 'брашно', *тѣнокота*), а делом акценатски наклон на суседну реч, ненаглашеност одн. ослабљену наглашеност (речи *или*, *оуво*, *пакѣї*, *нво*, *во* и сл.). По оним првим примерима и по употреби најчешћег акцента — *оксије* — рекло би се да је акцентуација углавном непренесена, али су потребна посебна истраживања како би се разлучило оно што је у бележењу ових акцената неки формални манир и примена унапред створених правила, а шта одраз стања у језику. Константин помиње још два акцента, али их веже за неке узвике. Систематски се, међутим, примењује један двоструки знак (као две варије или наш кратки силазни акценат), који пише на кратким речима (од два или три слова, како каже Константин), а среће се и на крајњем *јеру* у генитиву множине, где у старијим рукописима често видимо удвојено *јер* (тога код Константина нема).

⁶ И. Грицкат-Радуловић, *Књижевни и културни рад Константинова Филозофа*, Стара књижевност, приредио Ђ. Трифуновић, Београд 1965, стр. 477.

Завршавајући овај приказ Константиновог правописа, додајмо да он обрађује и интерпункцију (гл. 17), где разазнајемо функције више или мање аналогне нашој тачки, зарезу, упитнику, наводницима; ту су такође разборити савети о скраћеницама (гл. 13), а и многи други савети и захтеви намењени томе да у сваком поступку влада „мест’ство“, одн. *природа*.

Гордана Јовановић

(М. Кашанин, *Константијин Филозоф, Српска књижевност у средњем веку, Београд 1975, стр. 394—423*).

стр. 399 ... Већ по обиму, *Животи и дела јосиодина десиоџа Стефана* иде у импозантније творевине српске средњовековне књижевности. Са биографијама св. Саве од јеромонаха Доментијана и од монаха Теодосија, то је најопсежнији очувани животопис једне наше историјске личности — он износи близу стотину страница. Један од најопсежнијих, спис је и један од најсадржајнијих, по броју личности, низу историјских чињеница, топографским белешкама, социолошким примедбама, психолошким осветљењима. Сасвим мало у похвалама и цитатима, спис је скоро сав у атмосфери реалног живота и у навођењу догађаја чији је сведок сам писац.

Као што ће чинити модерни историчари, Константин Филозоф, пре но што ће говорити о владару чији живот прича, описује његову земљу и њене становнике. При томе — опет као модерни историчари — указује првенствено на њено материјално богатство, на њене руднике, њене реке, њено обиље у шумама, у рибама, у птицама и, мислећи и о безбедности земље, упозорава да је утврђена високим горама и таквим градовима каквих је другде тешко наћи. Ни један наш средњовековни писац није тако опширно, свестрано и похвално писао о српској земљи као он.

Зналац географије, Константин даје тачне податке о водама, местима и крајевима, па и о страним земљама кад му се да прилика да о њима прича. „Познат Чесима — каже он о Дунаву — од севера и запада идући ка истоку, дели Угарску и напаја српску земљу, која је ванредна, затим, пролазећи Влахе и Бугаре, улива се у пучину Црнога Мора.“ Ништа није мање тачан у одређивању положаја Саве. Гранична река између Србије и Угарске, Сава је, каже, као неки зид за обе стране

и улива се у Дунав на најлепшем месту, где је саздан Бели Град.

Показав земљу, Константин прелази на телесна и духовна обележја њених становника. Срби су, каже, брзи на послушности, а спори на говору; телесном чистотом превазилазе друге народе; милостиви су и дружељубиви; кад ко осиромаша, остали га сви помажу; не живе скотски и против природе; Богу се моле више но двапут на дан; господу поздрављају скидањем капе; син стоји пред родитељем послушно као слуга. „Ово се може видети не само код богатих, него и код најгрубљих и код последње сиротиње. . .“ У Константиновом опису — који, наравно, не показује какви су Срби уистини, већ какви би требало да буду — није битно што их прекомерно хвали, него што писац, говорећи о једној држави, не указује само на врлине њеног владара — као што обично чине животописци — него на врлине целог народа.

стр. 401 . . . Држећи се принципа да говори прво о личностима, а потом о догађајима, чији су оне творци или учесници, Константин Филозоф, после описа српске земље и њених становника, даје портрет човека чији ће живот причати, да би потом непрестано, кроз цео спис, тај портрет допуњавао и, на крају, показао га у целом његовом импресивном и импозантном расту. Ниједан наш средњовековни владар није у својој биографији толико од овог света и тако близак читаоцу као деспот Стефан Лазаревић, нити је иједан наш биограф више веродостојан у свом казивању него Константин Филозоф. Ничега легендарног у његовом спису, и ничега морализаторског и хагиографског уосталом, већ и зато што владар о коме је реч у њему није светитељ. Колико биографија једног владара, Константинов спис је исто толико историја државних и ратних догађаја и галерија личности које имају у њима удела.

За Константина Филозофа деспот Стефан је на првом месту витез и ратник, и он га највише хвали због војничких врлина. „Из детињства је водио жестоке битке и показивао храброст“, каже он о

њему, додајући како „од малене српске војске највећи глас и име стече по васељени“. Не у једној прилици се на фону Константинових слика пројцира средњовековни витешки живот и оцртавају витешке фигуре. Кад је у Битци код Ангоре султан Бајазит био опкољен, деспот Стефан је трипут улазио у борбу да га ослободи. На сабору кнезова у Будиму, деспот Стефан је производио угарске великаше у витезове, а један његов властелин је однео победу на турниру. Константин Филозоф је у нас једини писац који говори о витештву и који му се дива.

стр. 402 Друга битна лична црта деспота Стефана Лазаревића у спису Константина Филозофа, не мање изразита но витешка и много приметнија но у других наших средњовековних владара, то је што је он репрезентант просвећеног друштва. Деспот Стефан је, по свом биографу, велик не само у ратовању, него и у уметности, у говору, у обичајима — он није само храбар владар, него и просвећен. Много пута где нису успеле војске, успевала је просвећеност, каже Константин, напомињући како је деспот Стефан знао освајати без крви, речима, памећу. Ниједан наш ранији биограф, говорећи о владару чији је живот причао, није тако стављао у исти ред његове интелектуалне и ратничке врлине, нити његову побожност истицао мање но витештво.

стр. 407 . . . Мемоарист и хроничар, Константин је у излагању своје материје систематичан. Прелазећи у опису — по његовим речима — од земље ка онима који је обрађују, и од оних који је обрађују ка ономе који је достојно владао, он се при излагању живота деспота Стефана Лазаревића прво зауставља на пореклу деспотову. По њему, деспот Стефан има исти корен који и цар Константин Велики. Сестра тога цара, Констанца, била је удата за далматинског господина Ликинија, родом Србина, с којим је родила сина Белу Уроша, а Бела Урош родио Техомиља и Техомиљ Симеона Немању, чији је син кнез Вукан родио сина жаупана Дмитра, Дмитар кнеза Вратислава, а Врати-

слав кнеза Вратка, чија се кћи Милица удала за кнеза Лазара, с којим је имала три сина, Стефана, Вука и Добровоја. . . Тај родослов се не среће први пут у Константинову спису. Он је био изнесен већ у *Крајкој историји српских владара*, познатој више под именом *Карловачкој родослова*, састављеног, мисли се, 1402, по неком још старијем родослову.¹⁰ Тај дуги низ кнезова, који сећа на још дужи низ старозаветних царева у Библији, и који већ бројем и звуком имена импресионира читаоца, требало је да покаже колико старину толико углед лозе деспота Стефана.

Указавши на деспотов корен, Константин Филозоф, пре но што ће причати догађаје из његова живота, износи укратко „свима слатку и за слушање милу повест“, чији је протагонист деспотов отац, „велики и славни Лазар“. Повест је та, каже писац, сасвим кратка, јер је већина од онога што ће он рећи свима позната. Два Лазарева дела Константин ставља на прво место: што је помирио српску и грчку цркву и што се супротставио Турцима на Косову. Нигде га не назива светитељем; Лазар је у његову спису само благочастиви кнез. О Косовској битци не говори уопштено, као већина ранијих писаца, нити на начин који би се могао применити при описивању сваке битке. Константин је конкретан и, не мало, нов. У први мах, каже, побеђивали су Срби, али је интервенција Бајазитова потом придонела да победе Турци. Други детаљ још је занимљивији. „Међу војницима који су се борили пред војском беше неко веома благородан, кога облагаше завидљивци своје господару и осумњичише као неверна. А овај, да покаже верност, а уједно и храброст, нађе згодно време, устреми се ка самоме великом начелнику као да је пребеглица, и њему пут отворише. А када је био близу, изненада појури и зари мач у тога самога гордога и страшнога самодршца. А ту и сам паде од њих“. У нашој књижевности

стр. 408

¹⁰ Ђ. Сп. Радојичић, *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у њурско доба*, Нови Сад, 1967, стр. 179—184.

је то први помен о подвигу Милоша Обилића, без навода јунаковог имена. . . Говорећи о стању у земљи после Косовске битке, Константин се не испрпљује, као ранији писци, у мелодраматичном опису опште атмосфере, иако и он каже да тада не беше места у целој земљи где се није чуо тужни глас ридања и вапај“. Не упуштајући се у ламентације, он констатује промене које су настале у државном животу после Лазареве погибије. У опасности од Мађара, кнегиња Милица је одлучила да се мири с Турцима и, као залог тога мира, пристала, по савету патријарха и државног сабора, да најмлађу своју ћерку да Бајазиту за жену. „Од тада би поробљена српска земља“, констатује хладно Константин, изражавајући се друкчије од писаца који су састављали тужбаличке помене и слова о кнезу Лазару.

Критички мерећи важност догађаја, Константин далеко више него биткама код Никопоља и на Ровинама поклања пажње Битци код Ангоре, чији је исход, уосталом, био далеко пресуднији по владавину деспота Стефана. Првенствено историчар, Константин се не задржава толико на опису саме битке колико на излагању историјских догађаја и на цртању карактера оних који су учествовали у тој битци. Он прво говори о Тамерлану и о земљи из које је Тамерлан поникао, указујући на брзину и силину његових освајања, а затим о султану Бајазиту, који ће изићи побеђен из Битке код Ангоре. Као вазал Бајазитов, у битци учествује и кнез Стефан, кога писац, за тренутак, оставља у другом плану, али о коме, као и увек, говори са хвалом. Силни татарски војници су попадали од оштрице мача и од копаља српске војске — каже Константин, — а кнез Стефан, видећи Бајазита опкољена, трипут је улазио у борбу да га ослободи, а што није успео, није чудно — „шта је могао учинити у толиким тисућама и десетинама тисућа без воље Божје?“ У нашој књижевности је само Данилов настављач тако живо и детаљно описао Битку код Велбужда као Константин бит-

стр. 409

ку код Ангоре, и та два описа једнако иду у саставе светске вредности.

Као и у већине наших средњовековних писаца, у Константина су личности дате претежно у црно-белом — људи на чијој је он страни пуни су врлина, на чијој није, порока и мана. Султан Муса и његови војници „прахом ваздух испуњаваше, а земљу убиством људи и крвљу“. Константин нема ни једне добре речи о Турцима, ређајући недело за неделом њихових царева — он колико пише о Турцима, толико пише противу Турака. Ни у једног нашег старог писца нема такве хладне мржње на њих као у њега.

стр. 410

...Историчар у првом реду, Константин није апстрактан у сликању историјских личности, које су већ саме по себи рељефне и пунокрвне, нити је сух у излагању догађаја, који су већ сами собом редовно драматични — он је не мање занимљив приповедач него веродостојан хроничар. У његову спису, сусрет младог кнеза Стефана са султаном Бајазитом исто толико је историјска чињеница колико сцена из позоришта. Примљен од Бајазита, Стефан Лазаревић није, по обичају да сви после јела изиђу из дворане, изишао, већ стајао. Упитан од цара за узрок, он је рекао: „Господару, место да ме ко облаже твојој моћи, сам ћу изнети сагрешење своје... За мене беху саопштили да сам одступио од службе твојој држави и да сам друг Угрима... Ево, живот је мој пред Богом у твојој руци; што хоћеш, учини“. Султан, дивећи се Стефановој искренности и смелости, пошто је мало поћутао, одговори: „О мили, и шта си хтео да успеш са Угрима?... Ко је од оних који владају и приклонивши главу Угрима постигао што у своме господству?“ С предосећањем свог трагичног краја, султан Бајазит се сад и сам исповеда: „Ја сам већ у старости. Зато или ћу у боју или од болести умрети... Многи моји синови устаће брат на брата и сваки од њих слаће к теби молитвеника за помоћ... Дочекавши то време, одржаћеш не само своје крајеве, него ћеш освојити и друге пределе око целе своје земље, и назваћеш

се велики и преславни владар“. И даје Стефану два савета за успешно управљање државом: да створи јаку војску и ослаби моћ властеле, ослањајући се на нове људе и узимајући сву власт у своје руке... Тако отвореног, једноставног и садржајног дијалога између два владара, поготову између једног цара и његовог вазала, нема ни у једног нашег средњовековног писца. То не разговарају личности које задају свима страх и респект, ни које би се могле посветити после смрти; то разговарају, иако моћни као владари, у срцу слаби људи. Ширина осећања у Константина Филозофа, као писца, није мања од ширине његових запажања.

стр. 413

...Не у једном погледу различит од ранијих биографа, Константин Филозоф се одваја од њих и тиме што се у свом спису не ограничава на живот и дела онога о коме пише. Причајући о деспоту Стефану, он говори о целом низу других личности — о кнезу Лазару и кнегињи Милици, о Стефановом брату Вуку, о његовим сестрићима Лазару и Ђурђу, о византијском цару Манојлу II, о султану Бајазиту, Муси и Сулејману, о Тамерлану, о угарском краљу — и говори о целом низу великих битака — на Косову, на Ровинама, код Никопоља, код Ангоре. Ниједан наш средњовековни биограф нас не уводи у такву галерију историјских личности и такве драматичне догађаје као Константин. Његов опис живота деспота Стефана колико је биографија једног владара кога је писац лично знао и коме је служио, толико је хроника једног времена у коме је писац и сам живео.

Међу новинама које је Константин Филозоф унео у нашу средњовековну биографску књижевност је и та — и од најважнијих — што он паралелно с догађајима у Србији излаже догађаје у суседним државама, на првом месту у Турској, Бугарској и Угарској. Он зна и сам да је то нов начин казивања и да му се на том може замерити, па се правда: „Ако ми ко приговори због овога, каже он, такви нека погледају у царствене летописне књиге, и видеће да оне излажу... и животе владалаца

околних земаља, да би тиме боље познатим учинили живот благочастивих и светих господара наших“. Константин Филозоф није мање нов као историчар и по томе што проширује своје интересовање и на географију, на физичке и психичке особине становника, урбанистички план престонице, уређење живота на владарском двору. Његов спис колико је богат по садржају толико је разноврстан по подацима.

стр. 416 ...Као и сви средњовековни хроничари, Константин Филозоф не само воли да прави утисак да је све истина што говори, него он то и сам тврди. Одавши хвалу кнегињи Милици како је мудар владар и добра мати, он додаје: „Као што знају сви око ње“. Причајући о кнезу Лазару, он упозорава читаоца да се кнез може видети „као жив, у великој обитељи званој Раваница“, мислећи на кнежев портрет на зиду у тамошњој цркви. Кад говори о походу Стефанову на Босну, он изјављује да то бележи онако „како нам причају древни старци“. Завршавајући историју деспотову, он каже: „Ово је овако било и овако се свршило“. Историјска наука потврђује готово све наводе Константинове, и његов спис је један од њених драгоцених извора.¹² Константин ретко бележи датуме, али су они у њега обично тачни: Косовска битка је била године 1389, месеца јуна 15 дан; Ресава се почела зидати 1407; Лазар Бранковић је погубљен 11 јула 1410; сестрић Стефанов Балша је умро на ујакову двору у Београду, где је 1422 затекла смрт и бугарског цара Константина; за смрт деспота Стефана бележи годину, месец, дан и час. Некипут и греши, чак и у датирању тако важног догађаја као што је битка код Ангоре, коју ставља у 1403 годину. У исписивању страних имена је и фантастичан: султан Сулејман му је Имусулман, а таст деспота Стефана Гатилузи му

¹² St. Stanojević, *Die Biographie Stefan Lazarević's von Konstantin der Philosoph als Geschichtsquelle*, Archiv für slavische Philologie, XVIII (1896) 409—472.

је Катеолуз — по обичју већине наших старих биографа да на свој начин наводе страна имена.

стр. 417 Константин тежи да остави утисак обавештености и тачности и кад говори о војним походима и божевима, у којима није имао учешћа. О њима он не прича уопштено, него конкретно, као неко ко се добро разуме у војевање и војску. „Имао је две одличне војске“, тврди он о султану Муси, „једну пљачкашку назвавши, а другу витешку, које иђаху пред њим, имајући множину изабраних коња са собом. И где је имао да се на кога устреми, прво је слао пљачкашку војску. . . , да изненада наиђе, да заподене борбу. А када опет уступаху, витешка војска приставши борила се, док не би и сам са свима силама пристао, да где чији коњ постојаше, одсевши са онога на другога од оних који су били са онима уседаше“. Убедљивост Константинових тврдњи је утолико већа што он говори не само о кретању војске, него и о временским приликама за њеног кретања. „А тада је био снег и дажд. . . А тада се и реке, пошто су надолеле, нису могле прећи“, — приповеда он, као да је и сам био у тој војсци.

Крај свега тога, ни у Константина не треба тражити историчарску објективност у данашњем смислу речи. При описивању српске земље и њених људи, поготову у говору о владару, њему је циљ — као и свим старим животописцима — не утврђивање и изношење апсолутне истине, него глорификовање владаоца и његове земље у границама историјских чињеница. Кад помене Србију, он каже о њој да је то земља која се „украшава више од свију других и превазилази друге“, а кад говори о њеним рудницима, он се пита: „Где се на Истоку и Западу може наћи такво и толико богатство?“ Што се тиче Београда, он не зна никога да каже „каква су положења и изгледи и лепоте“ тога града, јер „ваистину, од царских градова најлепши је изглед имао“. И становници деспотове државе су узорити људи, што није ни чудно, јер „најбоља земља рађа најбољи пшенични клас“. Све их превазилази, разуме се, њихов владар. Сам Бог је

одредио деспота Стефана за народног вођу, за судију и старатеља народног, да буде сличан Мојсију и раван анђелима, печат хришћанскога света. Примери и докази за то су безбројни. Када су се по повратку из битке код Ангоре Стефан и Вук сукобили с Турцима код Грачанице, Стефан сам гоњаше тисућу, а њих двојица „дигоше десетине тисућа“. У битци под Цариградом, у којој је учествовао и деспот Стефан, „толико тамо падоше од њега, да су се и поља и ливаде и песак који је покрај мора могли видети пуни мртвих“. У Будиму, где је био сабор западних краљева и друге госпде, Стефан је био „над свима најсветлији“, „пред свима и изнад свију видим беше, као месец посред звезда“. По напрасној смрти деспота Стефана, у земљи је настала глад, појавили се земљотреси, помори, најезде народа са мора и са сува, изненадни ратови — није било места где није наишао страх. . . Константин то тврди не ради тога да некоме ласка — деспот Стефан је био умро кад је он то писао — него ради тога да у савременика и њихових потомака изазове самопоуздање и пробуди понос што су имали таквог владара. Као за деспота Стефана, он налази похвалне речи и за деспота Ђурђа. „Да Бог није дао деспоту наследника Ђурђа, живот би био сличан Содоми и Гомори“.

стр. 418 . . . У *Живоју и делима јосјодина десјодина Сјефана* Константин Филозоф није само хроничар који прати догађаје, него и социолог који се загледа у друштвене прилике свог времена и психолог који познаје људску душу. Ни о чему толико не причајући колико о дивљој борби Бајазитових синова око престола, он не износи пред нас само драматске сцене, него и слике карактера и панораму друштва. Његов спис је у нас прва и непревазиђена карактерологија Турака, која се, као и у сваког историчара, више чита из њихових поступака него из пишчевих речи. Свет о коме Константин приповеда претежно је страشان свет, и време у коме тај свет живи (и он с њиме) у основи је тешко време — епоха Немањића је идилична у поређењу са епохом деспота Стефана. Неверства, издајства,

освете, погубљења, пљачке, одвођење у ропство не силази са страница биографа деспота Стефана. За дивљење је како он све то бележи једноставно и са супериорном мирноћом.

Туђин по пореклу, Константин Филозоф је патриот по писању, не мањи од писаца из доба Немањића. Он не само да брани и хвали српску земљу, њеног владара, њене људе, њену престоницу и градове, него он одлучно дели и српску нацију од државе. Деспот Стефан Лазаревић је, каже он, привукао к себи и оне крајеве који су се „само називали српски у нека времена“ и узео Београд, који, „нако лежи у пределима српским, налази се као на срцу или плећима земље угарске“. Како историјским личностима тако и српској земљи и градовима Константинове похвале се не састоје од песничких фигура и поређења, него од ређања чињеница којима се даје улепшан изглед. То не чини малу разлику између њега и ранијих биографа.

стр. 420 . . . Стил Константина Филозофа није нарочито култивисан, нити његов речник биран; недовршене реченице и претурене речи срећу се на свакој страници у њега, — и најбољи познаваоци наше средњовековне књижевности налазе да је каткад неразумљив и уопште тежак.¹⁸ Свакако би било боље да нема те недостатке, али њима не треба давати претерано велики значај, нарочито у поређењу с његовим врлинама. По схватању историје, по третирању њене материје, по књижевној оријентацији, по сажетости и конкретности свог причања он колико мења толико освежава традицију наше биографске књижевности XIII и XIV века. И лик деспота Стефана Лазаревића је дат као идеал владара, али је то и друкчији идеал и друкчије формулисан. Константин Филозоф не глорификује деспота Стефана због његове побожности за живота и због чуда после смрти, него због његових ратничких и витешких врлина, и он у њему хвали не

¹⁸ П. Поповић, предговор књизи *Сјаре српске биографије XV и XVII века*, у преводу Л. Мирковића, Београд, 1936, стр. LI.

само дарежљивост и праведност, него и образованост и мудрост. С Константином Филозофом рађа се у нас нова проза, као што се рађа ново друштво. Није само писац други, него су други и читаоци, као што је друга и династија из које је владар чији он живот прича.

Као год што Константина Филозофа не треба потцењивати што је с муком писао и што се угледао на античке и византијске историографе и њима се служио, тако га не треба прецењивати што је по схватањима у давању историјске материје и разумевању људског живота ближи савременом читаоцу но други наши средњовековни биографи. Константин Филозоф није бољи ни већи писац од Доментијана и Теодосија, него је другачији. Он је документарнији хроничар и реалнији посматрач, али су они дубљи мислиоци и већи песници. Што га чини јединственим, то је оригиналност његовог идејног става и књижевног израза. Излазећи из средњег века тачно у исто време када смо ми улазили у мрак турског робовања, Константин Филозоф је наговештавао нове дане, који нису сванули.

Повест о словима

(Сказаније о њисменех)

Будући да Константинови спис не преводимо и не објављујемо у целини, него само у одломцима, представимо његову структуру:

— Лествица од 43 словне графеме и 24 знака. У њој су 24 слова и један знак исписани црвеним мастилом (тј. писац им признаје да се исправно употребљавају), а остало црним мастилом (поремећена употреба).

— Кратки увод или предговор.

— Преглед садржаја за свих 40 глава или поглавља (Константинов термин: „главизне“).

— Општи наслов за све главе.

— Текст расправе, подељен у 40 нумерисаних глава, с тим што прва слова у свакој од њих чине акростих.

— Завршни запис са посветом и потписом у криптограму.

Иако преглед садржаја глава преводимо у целини, њихова стварна садржина слабо се из тога уочава, због пишчевог фигуративног казивања. Зато ћемо овде, не тежећи подробности, предочити карактеристичније елементе садржине појединих глава:

1. Приступно излагање мотива и околности у којима настаје спис. Владар (деспот Стефан) као пишчев добротвор, који му је одобрио или наложио да ради. Трновски предели и Света гора као најбољи чувари словенске писмености.

2. О Птоломеју Филадельфу (чијим је старањем преведено Свето писмо на грчки) као аналогји и узору за деспота. О сопственим узорима — о учитељу Андронику, а још више о бугарском патријарху Јефtimiју.

3. Предмет расправљања и поправки, тј. главна „развирање“ писмености: најпре три слова сасвим упропашћеног смисла: ѿ, ѡ, ѣ; затим дванаест слова поремећене употребе: ѿ, ѡ, ѣ, и, ѣ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ; уз то и надредни и други знакови. — Овде се вербално одређују као предмет оно што је у словној лествици на почетку списа сигнализано бојом мастила (црном).

4. О карактеру и извору језика словенских светих књига, као и о уделу појединих словенских језика у њему као збирном остварењу, споју из седам наводних језика.

5. Кратка допуна и варијација оцена о исквареним књигама.
6. Састав словенске азбуке (у српској примени): 24 грчка слова + 5 комбинованих за словенске потребе (од грчких елемената, **м** од словенског и грчког) + 9 чисто словенских (од њих је **з** ушло и у грчки систем, у значењу броја 6).
7. Имена словенских слова (нека имена овде нису наведена). Уп. и гл. 14 и 17.
8. Укратко о оправданости чувања свих слова која су увели првоучитељи.
9. Кратка најава начина обраде правописних питања, која ће се обрађивати егземпларно, а не исцрпно.
10. Опширна обрада употребе 3+12 слова најављених у гл. 3, критика и пожељна правила. Два јуса као бугарска слова.
11. О дасији и апострофу, тј. спиритусима, пнеумама (знаковима над почетним самогласником, пренесеним из грчке у словенску писменост). Уп. и гл. 16.
12. Подела слова према могућном положају у речи, разлике у томе између сугласника и самогласника; о четири неиницијална („неначелствујућа“) слова: **о** (уско), **м**, **в**, **џ**. Пет главних видова грешења (уп. гл. 36).
13. О титли, тј. о скраћивању речи.
14. Опет укратко о четири неиницијална самогласника (в. вл. 12).
15. О нагласцима („силама“, „тонусу“). В. и гл. 31.
16. Још о апострофу и дасији (в. гл. 11).
17. О осталим знаковима (интерпункцијским и др.), укључујући и „јерац“ (пајерак, не именује се у гл. 7).
18. О пожељном начину учења деце словима, по структури азбуке из гл. 6.
- 19—24. Молитве којима треба учити децу и начин учења.
25. О чувању деце од злих ствари и неваљалства.
- 26—27. „Како исећи зло корење“ и друга општија разматрања о ономе што треба сузбијати.
28. Подаци о шеснаест прквених сабора.
29. О пет лоших обичаја који се косе с хришћанском вером.
30. О истребљивању појава које имају својства јереси.
31. Опет о нагласцима, с неким правилима и саветима (в. гл. 15). Критика појединих преводилачких решења и др.
32. И овде о преводима појединих речи.

33. О речима и именима из јеврејског језика.
34. И даље о речима и именима из јеврејског.
35. Опет о растакању писмености и својим мотивима поправљања.
36. Десет видова грешења у језику (уп. гл. 12).
37. Кратак преглед појмова грчке граматичке науке тога времена.
38. Закључак досадашњег расправљања, уз обраћање деспоту.
39. Оцена тежине грешења о којем је расправљао.
40. Завршно препоручивање свога дела.

А сада да препустимо реч Константину, дајући у преводу одломке његове расправе. Испод појединих одломака додаваћемо (петитом) нека објашњења.

Из Константиновој увода

- 1^a Ово пази ти, који желиш писати или учити: ако пре овога свега природни склад не схватиш, узалуд ће ти бити свеколики труд; јер ако иједно (слово) преместиш, преиначићеш реч. Свако слово или какав знак који нису на своме месту, (то је као да) кућа нема домаћина; а
- 1^b када нема домаћина куће, није ли наопако? . . . /Како се самодршци увек старају о сачињавању кад нађу да су свете књиге искварене — није ли боље да једанпут раздрта недра зацелимо, него да стално правимо многе преводе од Грка и да их кваримо, као што ћемо напред рећи. Која све света књига није била сачињена! Али се због незнања стално кваре. Али ако Самодршцу буде по вољи, без икаквога труда све ће оне у свој склад долазити, начином који изнађосмо; онако како су се квариле, тако ће се и лечити. . .

Испред овога увода Константин је дао лествицу од 43 графеме и двадесетак разних знакова испод ње, при чему је првеним мастилом написао оне јединице које се по његовој оцени исправно употребљавају, а прним оно што се примењује „мимо природе“, тј. погрешно. Тиме је одмах на почетку назначио предмет свога списка, указујући и на последице таквог незнања: „Та ако већину слова неко не схвата, како да сва његова писања и учења не буду искварена?“

Константинов садржај

Главе где се о којој ствари расправља

2^a

1. О спасавању светих књига од многих изопачења, јер се нашом слабошћу искварише у писању; (о томе) да буде благонаклоности према мојој смелости што ово обличих; а ако не, нека (ми) суде мужеви из трновских предела.

2. О преводима с јеврејског на грчки језик у време Птолемеја Филадельфа, као и о другим сачињењима који се искварише у нашем језику, не само овде него и у Бугарској; али после овога трновски мужеви савршено их излечише у својој земљи.

3. О изгубљених 15 слова и ојачања речи, и о томе како је овај народ у свему врло mudar, а једино у писању немаран, због чега сад пропадају и преостала (слова).

4. О превођењу с грчког на наш језик, и како то би немогуће једним језиком, него сабраше од седам језика, како би се књижевна тананост постигла.

5. О поновном кварењу овога и о старању добрих мужева; и како треба рану открити да би се исцељивала мелемом.

6. О 24 грчка слова и о додавању других према овоме језику.

7. О преименавању имена разних слова, (чиме) у темељ стављају (узрок за) рушење.

2^b 8. Како не могоше са 24 слова сачинити, него додадоше нова; а ми, изгубивши већи део овога додатка, како можемо сачувати (дело сачинитеља)?

9. О томе да објашњавамо одозго (начињући), то јест оно најсавладљивије (?), али ће и остало постати видљиво; и (како) мудре прекоревамо.

10. Како није ново (што објављујемо), него обнављамо старо; и о обележјима слова, и како се њиховим преименавањем преимачују и речи и друга слова; и ако су овде због избацивања два бугарска слова, нова два додата, да се надомести мањак.

11. О одржавању слова са обележјима, (те онда) нема преплитања, и о разликовању других.

12. О оним (словима) која апостроф и дасију немају, јер су владајућа, и о четири која нису ни почетна

ни владајућа; и како овом књигом не установљујем типик, као да имам власт, него да с ревношћу разобличим уништавање; и како и у дасији греше, не као незналице, него што на крају немају од кога потражити, (објашњење?); и како и о другоме видесмо.

13. О титли.

14. Опет о четири слова.

15. О разликовању нагласака.

16. О апострофу и дасији и о другим ознакама.

17. О свим другим обележјима и о пајерку; и како је ово горе упропашћивање смисла него јерес; јер њу у овој речи налазиш изречену, а тамо испољену.

18. Како се деца искварише лошом науком и како их треба опет лечити; и како треба да пишу.

19. За „Молитву с(вети)х“; и како да се уче (деца) словима.

20. „Царе небески“.

21. „Свети Боже“; о детету које оглашава крај ове молитве, о знаку рибе и реке при тројичком (појању), и о архијерејској одежди.

22. „Слава Оцу“.

23. „Пресвета Тројице“ и „Слава“.

24. „Оче наш“, и како свети оци заповедише.

3^a

25. Како је без нижега/степенa немогуће ступити на виши, а то је од људскога у страх божји.

26. О томе како је могуће све исправити без икакве муке; и како се и сам молим да се уздржимо од учења и писања док се и други не поправе; јер и у нашем граду постоји (неко) као скривени бисер, који све може у прави склад довести, само ако му се нареди, и ако се уподобимо Христу, јер је и он нама подобан био; на виши степен злобе пење се онај који му се у томе супротставља.

27. О онима који не трпе прекор.

28. О саборима светих отаца; и како је потребно сваку плеву отребити од пшенице господње, да се попут трулежи не би умножила, као ово (зло) што је.

29. О ономе што сада пушта корење и што ће у своје време високи раст захтевати, јер на маломе не пребива.

30. О лажним речима; ми их чистимо као светло оружје кад зарђа.

31. Опет разматрање о нагласцима и о другоме.

32. Шта се именовањем изопачује; и како сујетан глас не треба ни слушати, а камоли (тако) говорити о божанским стварима.

33. О јеврејским речима које се пишу грчким и нашим словима.

34. О онима које су у Јована, то јест у јеванђељу по Јовану.

35. О причи; и како се небригом уништавају слова, као и судска правда поклонима.

36. До какве искварености спадоше свете књиге.

37. По грчким правилима обзнањивање укратко; каква су питања и суђења о стварима, по чему и оно што се тражи досеже у дубину разума.

38. Како и зналац многих (писаних) правила или чега по казивању, ако је тога и тушта и тма, а не иде по путу писма/ — сличан је ономе ко много хода по беспућу упадајући у провалије и друго такво. И како се ја, пишући и разобличавајући, спорим с изопаченим писањем, а не с неким од мојих господара; ако се пак неко од њих стане о томе спорити са мном, сам ће бити крив за ово пропадање. А ја сам готов да му се нађем на месту осуђења, јер ван (тога) места нећу ништа говорити, и све ћу на њега свалити као на непријатеља исправљања светих књига. — Ако пак заповест буде да се од овога пробере само типик, саставиће се од ове расправе и од упитника књига. А ако не буде тако, онда ће — буде ли заповести — и без књиге бити исправљено, путем учења онога коме се повери. — И како и без оваквога разобличавања неки хтедоше да се управе на овакав пут, и не обавестивши Самодршца, али се побојаше каменовања. Јер чак до тога доспесмо — иако обзнањујемо истину и просвећујемо и добро чинимо — да се каменовања опомињемо.

39. И како онај који хтедне да схвати колико је велико ово (сагрешење) треба да прочита све, и самевривши наћи ће више него што је било у доба Јосије сина Амосова; и како су ридали људи јерусалимски због грехова; и опет о узроку отпадништва јудејскога.

40. И како је догде распра била са исквареним списима; сада ипак вама самима предочавам, јер нам пристоји да се словом хранимо, будући да нас је сло-

веснима Творац саздао; штавише — да према обличју премудрости, држећи се владарског савета, добијемо колико је могуће, не од оскуднога роба, него од онога што у овом четрдесетом слову рекосмо, како бисмо сви у једној љубави били.

Наслов Повести о словима

4^a **ПОВЕСТ САЧИЊЕНА О СЛОВИМА;** како се понашати да се њиховом изменом не кваре свете књиге; и како и на који начин и сад новосачињене пропадају, и увек се благочастиви самодршци старају о сачињавању, налазећи их исквареним; и о њиховим обележјима и знаковима, јер се не кваре само у словима него и у нагласцима; и о учењу деце и много чему различном, где смо дужни определити свачему начин.

Одломци из појединих глава

1.

4^b Господње речи ради која наређује да се уз надареност и добар савет придода и да се богатство господара својега умножава, дрску смелост прикупивши, прихватам се с трепетом (овога). Јер ово не приносим каквим оцима и учитељима или управитељима и градским и обласним кнезовима, него самоме владару који је миропомазаник Свевишњега на царство и чак сјајнији неголи неки од древних самодржаца, који је кадар да заповешћу једном искром право учење распламса, па да се све врати у свој природни склад. Повод није безначајан, јер се многа неваљалства укоренише у светим књигама, тако да се ни многи дивни мужевеи, вешти у речима, нису смели/прихватити исправљања. А ја, недостојни и сироти слуга — јер је за слуге природно да, добивши мало, ка већему стреме — ја (дакле), ако и нисам достојан назвати се слугом, прихватам се овога, пошто од свога Господина владара добих не нешто мало, него за мене велико и радошћу испуњено. Јер од ричуће звери душу моју истрже и посла ме на учење првопрестолном патријарху српскоме. Шта више, омо-

гући ми путовање у свети град великог цара, Јерусалим. И тако много пута се решавах, али задржан страхом од Његовог господства, не могах (га за то) упитати. И после тога обзнаних и известих (га), те започех онако како ми он нареди. При овоме ме, као у бајци каквој, неизрецива радост обузима. Језекијино изврши се: виде Господ милостињу и сузе примети и удели помоћ. Уз ово на многе начине одреди пространство и учвршћење царства његова. Тако и ти, Господару, други Давид буди данас, јер он псалтир састави кад се остави војевања и у мир се повуче.

5^a Ти си у (својем) пространом царству једном странцу из трновских предела наредио да уради ово, како ће се напред видети. Урадиће се то без икакве муке. И ако ми ко буде пребацивао како Давид, који пророк бејаше, надахнут Духом светим, такву пророчку књигу састави, сматрам да ни ово није мало ако се расточена Давидова књига обнови, као и све друге, (а ти ћеш) добити обличје оног прекрасног Јездре, који изгубљено нађе, расуто сабра и цркву обнови. И много шта друго/може се сада овоме прибројати, јер се неће сабрати само закони наособ, него и законотворачке благодети.

Али (ја) се усрдно препуштам величанству Царства твојега: ако за ово треба да ми буде суђено, молим суд давидовски; а то ће рећи — милост и суд, најпре самилост а онда суд. Ако суд владарски буде без милости, и да му све буде могуће, ко ће истрајати? Моја је молба за милост ово: да ми не суде незналице, него мужеви из трновских предела или из Свете горе, јер ти много таквих имаш. Потребно је, (међутим), ако буде и зналац, да не буде завидљивац. Јер ко од витезова пуних зависти може волети некога гледајући (га) како долази са моћном десницом и службу нуди? Него (узми) оне који имају божански занос, и ништа за себе не ишту него Исуса Христа траже.

И ако они просуде да није добро оно што саставих, да нема никакве изопачености (кад је) о божанским словима (реч), да сва (она) своју праву природу садрже и у одговарајућим речима стоје, (онако) како их у почетку саставише они дивни мужеви — ко је тај што ово са дрскошћу излаже и начином свога говора оптужује ме да неистинито говорим? (Од таквих) ни за какву ми-

лост не молим, него (прихватам) суд и казну каква му драго. Онај ко о овоме жели да просуђује, потребно је да зна и грчке књиге па и језик, због онога што ће бити унесено.

5^b Нека сам и хвалисав што ово, као и све друго, изложих благодати Твојега самодржавља, надајући се милости. Спреман сам и у смрт поћи ради укреплена светих књига; на ово се усмеривши, ја и започињем. Ако сам и грешнији од/свих људи, ипак се надам да ћу часну ревност према Богу имати, потпомогнут ревношћу Твојега самодржавља.

2.

И ти (нека си) дакле, о Самодршче, испуњен ревношћу, будући исте природе са оним великим самодржавним египатским царом Птолемејом Филадельфом. Док (још) није био моћан, потруди се он да се преведу на грчки језик све свете књиге, настале од почетка света све до његовог царовања. Наиме, из царства претраживши и прикупивши сва предања по васељени, он нађе да су божанска само она која је Мојсије оставио, а сва остала су саблазни. Јевреје који беху у Египту ослободи работа, и обрати се архијереју Аристеју, који се тада налазио у Јерусалиму. И написавши му о људима, домогну се 100 (...) таланата, те откупивши ове (људе), посла их у Јерусалим.

У Јерусалиму архијереј тада беше Елеазар, те га (цар) замоли да му пошље књиге и из свакога племена по шесторицу људи који знају јеврејска и грчка слова; уз то и цркву обдари. А архијереј златним словима написа налог и посла му (тражено). Тада започеше (радити) с Димитријем, царевим повереником, и за 72 дана завршише. Овако сведочи Јосип [Флавије]; а по другима — писала су по двојица заједно, и кад спојише, не нађе се ни за једну црту разлике (између делова) ... Задививши се томе и цар, запита Димитрија, а он рече: „Нико други то није могао зато што су то божанствене књиге; многе који започеше Бог казни“...

6^a Ти дакле (Самодршче), стремећи оваквоме и чак већему, будући да си у благодети и да си спознао старо и ново, усрдно се трудиш да се сачињавају свете књиге,

од божанске милости задахнут љубављу, те почаст и дарова удостојаваш зналце сачињавања. Али се једино само то дело сачинитеља складно одржава. Препише ли се, одмах су ту готова варварства у гласовима, несклад у словима и велико мноштво изопачења; а не само то него и (бого)хуљење.

И није реч о погрешкама, јер је боље и за цео лист погрешити него у словима једно хуљење начинити. Јер је нађено сведочанство саме пречисте владичице наше, Богородице и присно дјеве Марије, која се јавила ономе часноме старцу и рекла: „Зато те лиших своје посете што непријатеља мога држиш у келији твојој“. А шта то беше? Само једна јеретичка реч у целој књизи! А сада у којој књизи испитивањем нећеш наћи да их има мноштво? Откуда пак оне исклијаше, наћи ћеш у 18-тој глави.

Ако владар жели да жртвене и чисте горске четвороношце који служе за храну затвори у тор кад их улови, треба најпре да ограду утврди, па онда да их лови и доводи; јер кад која од ових (животиња) затреба за храну, и затећи ће се у огради. А ако се не утврди, онда ће оне које скачу прескочити низак плот, мале ће испод плота побећи, /а средње ће изаћи кроз рупе кад плот није густ — и ништа неће остати, осим хромо и слепо.

6^b

Овоме је сличан и стални владарски труд који се улаже у наша писања, о људи! А како у склад све да дође, касније ћемо рећи. Јер иако нисам савршен зналац — зато што не достигох оног великог зналца словенских слова, да речем оцначелника трновског кир Јефтимија, који се као светионик јави у тим пределима, и до данас то остаје до реке зване Марице и у Скитским крајевима и Загорју — ипак ћу топло божанском љубављу дати начин на који ће се изгубљено попунити. Јер овоме у речима чудесном (кир Јефтимију) у свом детињству беше ученик један Андроник из Романијске области, који је нама био учитељ у словима. . .

И ово предочивши, усуђујем се рећи да су се светионици писмености погасили, почев од Марице, па све до Солуна и Београда, осим код неких који се налазе у трновским пределима или оних који су од њих учили. Али ако би их се нашло и много, каква је корист, кад једино сами знају, а право учење нигде се не шири ни обзнањује? Због тога и кажем да се све погасило, кад

7^a

здрвога поучавања нигде нема. Теже испада под сваким стубом нови темељ подметати, а тако и запуштено поправљати, него нешто новоподигнуто /направити. И у трновским пределима писменост беше тако пропала, али је цар и патријарх просветлише; и гле, какво добро учинише! И не само тада и у својој земљи, него њихово саздање и темељ стално траје све до данас, те се и околна царства просветљују. Ако није овако, нека онај ко ово оспорава порекне ове моје речи!

У тим пределима је кир Јефтимије најученији; ако се многи и јавише речју учења о божанском страху, али у темељима писмености нико као он. Али се ни он не потруди да напише правила о овоме, каква налазимо у грчким књигама, него само нека делимична упутства. Јер ко влада никога се не боји, извршава се све што нареди. Па и он, само поучивши и поставивши основу учењу, злобу искорени и нико против њега не устаде. — А овде убоги раб овај пун је страха, не толико од владара, јер зна његово благочашће, него од неких којима ће се ово неугодним учинити.

Због овога, као обличјење ћемо обзнанити пропадање слова. . . У грчким књигама нема никакве искварености, захваљујући Упитнику Мануила Мосхопула, који он састави ради овога. Делимично по узору на њега, саставићемо друго, веће обличјење, али просто, јер не пишемо по филозофији, него свакоме све на знање. . .

И овде ће — ако буде воља божја да се свете књиге из многих застрањења доведу у склад — то бити дело владара, уз божју милост. „Срце је царско у руци Господу“¹.* Не буде ли тако, наша је молба за оне које ми хоћемо да просветлимо у светим словима и који хоће да уче од нас — да могу учити без поруге од стране незналица и без забране. А нама самима нека уста само слободу имају да разобличују хуљење. . .

У наводу о Птоломејевом откупу Јевреја у Египту из рукописа није јасно колико је таланата за њих дато. Написано је ρ χβ, што можемо скватити једино као напоредно написана два броја: 100 и 660.

Назив дела Мануила Масхопула на које се Константин позива преводимо као Упитник, а изворно је 'Ερωτήματα (буквално: Питања). Константин задржава грчки назив.

* Фусноте упућују на библијске цитате за које су подаци дати у одељку „Библијски цитати“, стр. 134. Ово важи и за даље фусноте.

3.

8^b . . . Стигох чак до Јерусалима, и отуда многе земље прођох и ревностно се трудих да у свакој све сагледам. Нисам због душе био тако ревностан и толики труд поднео, него да тиме што видим наситим душу своју. И овај народ видим као надарен и добар у свему, као и било који други што је, чак у људској мудрости и више, али о светим књигама старање није довољно. И збива се прича премудрога међу људима [Соломона] да непажња човекова „квари многа добра“² њему. Учитељ говори народима да је „мудрост овога свијета лудост пред Богом“.³

9^a Ако се и големим мудрољубљем украсимо, а без страха од божјих заповести, зар нећемо бити што и (неки) Грци, који су били спопали да пучину морску прегрштима измере и да је без брода препливају? Зато онај премудри од Бога премудрост моли, а не да се сам (у њој) утврђује. . .

9^b Како дакле да не пропадне ова књига названа словен(ском), ако се обележја скидају, а од 38 слова три саввим пропадоше а за дванаест се не зна где које да се пише, те се премештањем једног на место другог кваре свете књиге, а још и антистиховним, то јест надредним (знаковима). Ово су пропала (слова): ѿ, ѡ, ѣ, а она што се не зна где које да се стави: ѳ, ѵ, џ, њ, ѿ, ѡ, ѱ, Ѳ, ѳ. Као кад би ко скинуо одећу с човека и три знатна дела његовог тела отргао а дванаест израђавио, и оставио га да пребива тако наг и без икаквог превеза и завоја — куда би овакав тада спадао? Ја велим — и ко један прст изгуби, неће се рећи ни рачунати да је телесно савршен; или брод на пучини ако остане без једара и весала и крме, макар и много највештијих било на њему, зар се неће утопити? Неко од великих учитеља рече, мислим [Јован] Златоусти или Василије Велики, откуда изниклоше јереси: само од испуштања у светим књигама, или пак од сувишнога, то јест додавања.

А ти дакле, о Самодршче, имај на уму сачињења у време твог исторевнитеља Птоломеја: када се оно што је писано у многим кућама састави, не нађе се разлика, а ни све до данас у грчким књигама. У нашим пак, ако се и сто књига прикупи, ни две од свих њих неће се наћи

једнаке као што приличи. И то нека нико не помишља и мисли на какве друге (разлике), него (говорим) колике су разлике само од варварства и кварења и хуљења; не рачунајући неке о којима ћемо напред рећи, где ако и има разилажења, али се једна основа обзнањује, па се и у грчким књигама налазе оваква разилажења. Но ово су расуђивања великих људи, који знају умеће испитивања, како ћемо касније рећи. — Али ко (овде) књигу таквих људи узме и препише, толико ће знакова и слова

10^a изгрешити или преиначити /или више унети . . . и толика изопачења унети и толико удаљавања једног од другог — тако да заиста, ако ће овде о овоме бити нашега суда, требао би или огањ или каква друга казна слична овој да падне на писце и на написано; штавише и на оне који знају а не разобличују, макар и делимично, него се држе постранце и лицемерно угађају људима.

Јер као што невернике чека судњи дан, тако и нас што ово предуго трпимо. Корисније је ниједну реч не проговорити о нечему, него (рећи) много добрих, али упропастити све једном злом, утолико пре (кад је реч) о Богу.

4.

Варају се неки кад говоре — једни да на српском језику треба тако рећи, други пак на бугарском или коме другом; није то тако. У почетку, наиме, они који су хтели да сачине (књиге) на словенском језику — очигледно је да то нису могли учинити на бугарском језику, иако говоре неки да су на њему сачињене. Јер како се таваност јелинска или сиријска или јеврејска могла исказати тако дебелим [грубим] језиком? али исто тако ни српским високим и уским гласом.

10^b Просудивши о томе, они добри и дивни људи избраше најтананији и најлепши руски језик, којему је у припомоћ дошао и бугарски, и српски, и босански, и словенски, и део чешког, и хрватски језик, како би се уобличиле свете књиге; и сачинише се тако. Узеше тако сачинитељи из грчког језика реч која гласи ἡκουσαν οἱ ποιμένες, и не могући ниједним другим, рекоше зато / слышаше пастыриѣ, а то је руски; и све су најтаније речи из руског језика. . . И у псалму 9-ом што се каже

летъ — по руски се каже, јер и сад Руси у молитви Господу својему говоре молећи се: „не лаи на ме хосподине“, што ће рећи „не карај ме“ или „не гневи се на мене“. Па и у јеванђељу⁴ се каже. . . дажд моу и срачицоу [дај му и кошуљу], а Руси и сад за кошуљу кажу „сорочка“ Или у Књизи царства⁵ о Илији, којему у доба суше рече Сарепћанка. . . грѣсть моуких [грст брашна] . . . а „мука“. се руским језиком каже за брашно, јер „брашно“ у том језику значи храну или јело. Али зашто да се све редом казује? Него ћу само обједињено рећи: све су свете књиге по руском језику, осим припомоћи од других овде-онде и осим х [уместо і] . . .

11^a А као помоћ овоме (језику) јесте — из бугарског *нынѧ* и *присно* [„ниња и присно“, тј. сад и заувек] и остало овако, што се по руском не угоди; и тако из српског језика /*моужь* [муж или човек] или *мъчь* [мач] или овоме слично, што се из оних не угоди; и тако босанско *ты* или *мы* [*ѣи*, *ми*] и друго такво; а колико се из ова три не угоди, они хрватским попунише, као ово што је: *рѣхъ* [*рекох*, дијал. *ријех*], или *дѣла* [због] и друго; и друге празнине словенским и чешким такође.

Још се и данас налазе књиге првога састава написане одабраном речју ових језика, у којима (сачинитељи), било шта да се именује, одбацише оно што је неугодно, или просто, или уско, или у било ком смислу неприкладно. А добре речи из било којег језика узеше и допунише једне (језике) другима оним што је недостајало, те се тако (књиге) сачинише.

Али веле неки да (их) је најпре Кирил Филозоф сачинио. Нека буде, прихватам. Међутим, он — начелник будући и као посланик господњи, подобан и пророку Давиду — изабрао је из свих ових племена људе који знају грчко писмо и словенски језик, будући да је грчки скиптар био моћан (могао је одабрати). Од било ког колена да су се десили дивни људи који су овоме служили, по њему јединоме се назва, као и псалтир по Давиду . . .

11^b Тако се ова (словенска књига) сачини. Зато је књижевници не називају ни бугарском ни српском, него словенском, јер припада свим овим племенима, али највише Русима.

5.

12^a Треба ово без устезања рећи: кад су се она добра и красна сачињена искварила, неки врли (људи) постараше се и поново их сачинише, али их предаше искваренима, и ови их убрзо опет изопачише. Узму, наиме, оно што је добро и лепо, али ниједан редак здрав не оставе, /а да не унесу изопаченост и хуљење и варварство. Још их називају новим изводом! о, штеточинства! а у њима је тушта и тма лажи. А кад их (књиге) ови предају другима, наћи ће се и више тога него код првих. А кад књига и до треће руке дође у преписивању, више ни за шта није осим за огањ. — Али зашто труд да улажем, много је о овоме речено!

У овој глави сачуван је још само почетак једне реченице, а даљи текст недостаје, као и почетак наредне главе. По Јагићевој претпоставци, овде је изгубљен један лист.

6.

. . . (Словенских слова) има девет: **Ѕ, Ђ, Ж, Ћ, Ш, Ц, Џ, Ч, Њ**. И она са грчкима немају ничега заједничког. Али ни она нису била довољна допуна за овај језик (словенски), па узеше опет од грчких *ω* и *τ* и начинише слово *ѡ*; и тако опет *ї* и *џ* спојивши назваше тада *ю*; *ї* и *ѧ* спојивши назваше *ѧ*; такође опет *ї* и *ѧ* спојивши назваше *ѧ*. И ових састављених од грчких и преудешених за друге ствари има четири, то јест *ѡ*, *ю*, *ѧ*, *ѧ*. Постоји и пето са овима, такође два састављена у једно, али се са овима не подудара, јер му је половина од грчких слова, а половина од изнађених девет, то јест *ѧ* од девет и *ї* од грчких састављено је у слово. Свега их је 38.

Ништа те не спречава да децу научиш да пишу слова онако како се овде [у Србији] дају — помешано (словенска) с грчкима — само ако умеш њихова права својства објаснити, о чему ћемо касније говорити. Ако пак желиш поставити разумнију и јачу основу и од почетка упућивати на различитост ствари, онда напиши најпре 24 грчка слова по алфabetу, придодајући и *з* ради бројева,

јер ће овим (начином) брзо упознати бројеве; а испод ових она (слова) која су изнађена према словенским језицима. Уколико желиш све по реду /писати, као што је у почетку написано, девет (словенских слова) дај на крају, а пет (сложених) између (грчких и словенских). — А ако не, онда (пиши онако) како се овде пре писало...

7.

Желим да свим овим написаним словима имена обзнаним, како би они који уче ступили на пут учења и оспособили се да читање поуздано схватају: *а; веде; љаіоље; добро; в; вело; земље; н; вийа* (ако речеш *фийа*, како је зову, или *йийа*, зар нећеш поћи мимо природе, и пази како: неће се наћи на почетку свога имена, као што је код осталих); *иже; како; људије; мислије; наш; кси; он; йокој; рци; слово; йврдо; оу; фи* (или *фрий* или *фийа* ако је назовеш, ништа не грешис, ако се само слово налази на почетку свог имена); *хир* (или *хи* такође); *йси; w* (каже се „о велико“, а оно што држи број седамдесет „о мало“, али и „он“ рекосмо према словенском језику); *и; и; ю; ѿ; љ; букви; живејте; јайі; ша; шийа; ци; црв; љ* пак упразно стоји и нема неко своје почело, нити што слично другима, па због тога ни имена свога где би било почетно нема. Као што ћемо напред објаснити, пише се као и *јайі*, само као завршно (слово) за друга (претходна); а такво је и *ѡ*. Али природу њихову напред ћеш наћи, а по ономе како се овде предочише, тако треба говорити њихова имена. Ако које преиначиш, то у темељ уграђујеш [узрок за] рушење и бесмисао, и ништа /чврсто нећеш моћи назидати, већ само млечну кашу.

Имена слова смо транскрибовали према тадашњем вероватном изговору у српској средини, при чему смо ипак оставили нетранскрибовано *S* (има га и сад у нашим дијалектима, изг. сливено *дз*), а такође и *θ* (грч. међузубни сугласник), будући да Константин инсистира да се не изједначује са *ф* или *ш*. Такође смо оставили изворно слова којима Константин не даје овде посебно име. Из других глава види се да су му била позната имена за *ѧ* (*аз*), *Ѣ* (*јер*, и „јерац“ за *ѧјерак*), *Ѧ* (*јери*).

8.

Ако они дивни људи не могуше да са двадесет и четири грчка слова сачине (књиге), задржавајући и сва њихова обележја, него се даше у толики труд да овима додају још четрнаест — како ми можемо ако смо изгубили петнаест, не рачунајући обележја и надредне? Свакако не, нико не може тананост светих књига спознати без њих. Због тога смо лишени дубине разума, и никога нема међу нама као међу Грцима, иако је овај народ веома оштроуман; али тежак да послуша. — Али време је већ да укажем на сва кварења, као што раније обећах.

9.

Одозго ово треба начети, па ће и остало постати видљиво. Јер верујем да ће људи од књиге видети (све што треба) као у огледалу, иако није могуће писати о свим исквареностима, него само укратко о којечему рећи. „Кажи мудроме, и биће још мудрији; научи праведнога, и знаће више.“⁶ А о ономе што се нађе да недостаје у овоме ја ћу се постарати, ако владару то буде по вољи; они чију сам помоћ у овоме желео, ускратише ми је. Али спремни смо да о овоме опширније говоримо, утолико пре што је потребно око сваке књиге повести расправу са оним који је написао.

10.

13^б Слово *Ѧ* [јери]. — Да ли нешто ново овим обзнањујемо, или обнављамо старо? Мислим да изнова изналазимо оно што беше изгубљено. Иако се ово у књигама и нађе, те ће рећи неко да не спада у изгубљено, ја не устежући се да кажем да је изгубљено. Јер може ли неко гледати очима извадивши их са места и преместивши десно на лево и лево на десно, или ако их прилепи на другом месту на лицу? Или достојанство имати с носом на челу? Или десницом радити привезавши је ногама? Или ногама ходати причврстивши их уз врат?

А тако је и са овим словима која назвасно изгубљенима, што и јест тако. Зашто би било смишљано **ы** ако не би било одвојено и од **и** и од **ї**, и ако не би другу реч представљало? Овако (на пример): ап(о)с(то)лы прѡр(о)кы м(оу)ч(е)н(и)кы ієрархы пр(ѣ)п(о)д(о)вны пѡс(т)-ники, храбры [акуз. мн.] — ап(о)с(то)ли, прѡр(о)ци, м(оу)ч(е)н(и)ци, ієрарси, пр(ѣ)п(о)д(о)вни, пѡс(т')ници, храбри. [ном. мн.]. И зар мислиш ти, о лажни пишче, претварајући оваква **и** у **ы** или **ы** у **и** да исто казују? Зар не схваташ да ап(о)с(то)лы, са **ы** говоримо извештавајући (о њима): посла ап(о)с(то)лы⁷, док је са **и** молитвено: то јест кад њима самима неко говори: ап(о)с(то)ли с(вѣ)тїи молите се г(оспoдe)ви . . .

И да ли ово мислиш да само у простим речима кривословиш? Није тако; гледај како до свих јереси застрањујеш самим овим словом, а колико ли тек свима; овако (на пример): „јединородни си с(м)нѣ“ [„јединородни будући син“], а ти преиначиш ово слово и напишеш **ї**: „јединорoднїи си“ [„јединородни ови“, тј. множина]. Зар не испољаваш Несторијеву јерес у два лица расечајући Господа? . . .

- 14^a Много се разгранављују речи светих књига: неке су дозивне, неке заповедне, неке молителне, а неке приповедне; и неке средње, неке мушке, а неке женске; и много је различитога. Зато је нужно да свака на своме месту стоји, те да не претвориш узрочну реч у дателну или месну, или у било које обличје. Ако ли не (стоји), онда ћеш овим једним словом преиначити целу реч . . . ты се каже једном самом, а ти многима [лична зам. и множина пок. зам.] . . . Али се ово **ы** и **ѡ** сасвим уништише, те им се ни име не зна.

*

- 14^b **ѣ** [јат] такође пропаде, јер се нигде не изговара по њему. И није то толико зло због изговарања, колико што се не налази на своме месту (у писму) и своје речи не одржава. А ако се то неће, зар да /га онда избацимо, да га не буде? Па како да разоримо оно што зидамо? Без јединог овог слова све ће се изопачити, као што се искварише свете књиге зато што је испремештано ово **ѣ**. И ради чега га је требало изнаходити ако не би било

одвојено од **ѣ** и **ѣ**. и ако не би друге речи обзнањивало? Јер са **ѣ** је свѣтъ [светлост] . . . а са **ѣ** свѣтъ, то јест „свет Господ“ или „свети неко“ . . .

А ако хоће неко да сазна како треба изговорити саму реч у којој се јат налази, не ругајући ми се спознај ово према исмаилћанском [турском] језику и према другима, јер се друкчије не да то предпочити . . . И због тога је потребно речи из ових језика да се овако унесу како би онај ко учи тај језик тачно сазнао; (на пример) како се изговара „ја“, то јест „вѣнѣ“ [тур. *ben*]; ако напишеш са **ѣ** или ако речеш да се са **ѣ** изговара, то са **ѣ** нећеш моћи тачно изговорити, а са **ѣ** се (управо) тако и изговара. Или како можеш са **ѣ** тачно изговорити грчко „кѣѣсѣ“ [грч. *keas*, 'месо']? А са **ѣ** — тако се и изговара, али то је по (говору) Грка простих људи, а не књижевних, јер ни у грчком нема слова **ѣ**, нити се по њему што књижевно треба изговарати. Или влашким језиком како да се тачно изговори „вѣ“ [рум. *bea*, 'пијем']? И ово са **ѣ** а не са **ѣ**, такође и у другим речима сличним овима.

- На тај начин, потребно је у светим књигама разликовати речи које су са **ѣ** и које су са **ѣ**. Али пошто се то тешко прима у овоме језику, то нека се изговара како и изговарају, само /нека стоји (у писму) **ѣ** на својем месту а **ѣ** на својем, да се свете књиге не кваре. Па и ми сами децу која се уче у нас не учимо да изговарају по овоме слову, да не би на себе навукли непотребно изругивање од незналица; овако (поступам) докле ми се не би (друкчије) заповедило, ако некад буде (одлучено) да се негује целовито учење. Ако ли не буде, претрпели бисмо и ову окрњеност, па нека се и код нас самих изговара и према **ѣ** и према **ѣ**. Само нека на својем месту стоји, да би зналци познавали свете књиге, по којему начину која реч иде, како ћемо напред показати у 31. глави. Ако се и не установи у учењу деце да по њему [јату] изговарају, треба их онда упућивати и предавати им велико знање . . . Са смелошћу кажем да ће дете, ако се једну годину учи правом учењу, моћи препознати је ли неко писање право или искварено . . .

*

Ъ је завршно слово, рецимо: петрѣ, паулѣ, моужѣ, юнѣ. Природа му је да раздваја како се не би сливало садашње с долазећим [дата реч с наредном], него да се реч оштро одсеца. Ако не би било ѣ, сливале би се речи овако: где се каже „паулѣ иде“ . . . испусти ли се ѣ, припојило би се и уз л, те би се рекло „паулиде“; истина, сливање не би било потпуно као у грчком писму ако на и остане дасија или апостроф [тј. знакови који стоје над почетним вокалом] . . . Али у овоме нико не греша, (већ) само у наредном (облику) овога ѣ ('), што ће рећи ѣ велики и ѣ мали [јер и „јерац“ одн. ѡјерак] . . . „финнѣ“ ако узмеш са ѣ (уместо '), не кажеш онда име, него га квариш . . .

Требало је да три изгубљена (слова) најпре обзна-ним, али како рекох горе да ћемо се прво позабавити завршним, то због тога овде међу њих и ѣ уведосмо. Јер ова три [ѡ, ѣ, ѣ] нити започињу (реч) нити су владајућа [тј. сугласничка].

О опет, иако спада у њих у овом језику, ипак га у другу природу опредељујемо, будући да је (узето) од грчких слова; а у грчком оно, истина, није владајуће, али јест почетно.

*

Обзнанивши, дакле, само о потчињенима, рећи ћемо и о Ѧ, које је владајуће слово, а који они што су покваренога ума не само да искварише него и уништише. И уништише с њим главну основу књига, јер се прво у грчком Ѧѡѣ са Ѧ говори . . . Постоје и код Мојсија и про-рока многе речи које садрже ово (слово) . . .

16^a Ѧ [пси] такође је владајуће слово, за разликовање ствари и речи од п и с . . . Ѧ(а)л'мѣ, Ѧ(а)лтырѣ [псалам, псалтир] и слично овоме.

Ѧ [кси] такође иде с другим речима и значењима, а с другима с и к. Овако: Ѧер'а' . . . или александрѣ [Ксеркс, Александар] и овоме слично, да књиге не исквариш. И ово је слово владајуће, и има из јеврејског језика много речи.

З је такође владајуће слово, и ѣ има од њега различите речи. Овако: ѣ има ѣѡ, ѣѣѡ, а ѣ опет: ѣѡѡ, ѣѡѡѡ, ѣѡѡѡѡ, ѣѡѡѡѡѡ и слично овоме . . .

*

И сад, кад смо обзнанили владајућа и с њима три потчињена и незапочињућа, рећи ћемо и о онима која и започињу (реч) и потчињавају се владајућима. Њих такође овдашњи учитељи искварише, као и она.

16^b Ѧ [је] и започиње и потчињава се ради потреба српског језика. У почетку, наиме, кад се заједно сва слова изнађоше и саставише с грчкима, није било никакве потребе да се (Ѧ) потчињава [тј. да стоји иза сугласника], него само да започиње. Но неки то додаше, сагласно српском језику, ради оваквих речи: г(оспод)ниѦ, ѡ ниѦ(ѣ), конѦ и овима сличних . . . О почетку (речи) да опет кажем да имамо овако: ѣѡѡѡ . . . што значи 'племе'. А ти, о пишче, пишеш или речеш ѣѡѡѡ, а то је јасно да је (онда) сав говор лажан. Јер се каже ѣѡѡѡ који је у устима, којим говоримо, који се у грчком каже „глог'са“, а племе, „Ѧѡѡѡ“ овако: ѣѡѡѡ . . .

*

17^b Ѧ [ју] такође је и завршно и почетно . . . Завршно је кад се каже „поутю г(оспод)ню“ [путу господњем]. Ако пак узмеш „поутю“ . . . то ће бити „оковима господњим“, а не „питу“. Или (узмимо) ово, према говору: господа пишу у посланици „г(оспод)ноу гюр'гю“ [господину Ђурђу], али не напишу са ю него са оу . . . И гледај, тако и ово /слово кваре претварајући га овде, а такође и у светим књигама . . .

А за почетно (ю) имамо ово: ако хоћеш рећи „јуже прѡде“, што је по простом (говору) „дође већ“, па напишеш „оује прѡде“, тиме си реч преиначио, јер је „оује“ на српскоме језику „уза“ . . . Постоје и (слова) ѡ, ѡ, која су некад била и код Срба. А (сад) кад их овде нема, нешто мало се оштећују речи, и то гледај како. Ако тамо код Бугара напишу „оује“ [већ], није оштећена друга реч . . . јер постоји у том језику и ово слово ѡ, чиме се одвајају ствари, те се каже „оује“ [већ] и

18^a „ажѣ“ [уза, коноп] ... Али ово су најтананије ствари у светим речима, по којима нико не би могао Еротимату [Мосхопулов Уѣиѣник] уредити, да је и сам анђео ... Али могао би другу направити, према овоме језику ...

Али мислим да се због (недостатка) ових љ, ж овде подесило да њ и ња буду потчињени у речима ... Јер овим њ и ња српски језик је шири од бугарског, јер започињу и потчињавају се, а у бугарском само започињу. Бугарски је опет овим љ и ж шири од српскога ...

Онај који ово зна сличан је видару који најпре све осмотри, те може не само лечити, него и знати откуда болест дође, где се угнездила и како се испољава ...

*

19^a Ѣ овакав однос има са о: соломиња, нѡзѣ, вѡдѣ, мѡра ... И да не мисли ко како се узалуд труде писци где да пишу ѡ а где о, него нека зна да има много разлика међу стварима ...

А ми, о Самодршче, треба да имамо веће страхопоштовање и више обзира према словима него Грци, како бисмо бисер божји сачували. Јер нисмо ми својим бродом пучину пребродили и узели га од Јевреја, него је њиховим бродом пренесен, те и до нас дође. А ми их, попут малог бродића, са придодатим словима сусретосмо у пристаништу и узесмо (од њих) ...

О овакво [„мало“, звано он, за разлику од „великог“, тј. омеге] као потчињено (пише се) овако: ... вода, море, нѡ и друго овоме слично, а ѡ велико: ... ѡблаци ... Велико о множини објављује, а мало о једном. Постоје и таква која разликују мушко и женско: ... ѡна, она ...

*

21^b Ї [иже] бива и почетно и завршно, али не на крају завршно, као (што бива) и. Као завршно је овако: га-ѣрѣнѣ ... рафаѣлѣ, димѣтрѣ ... метанѣ, вѣтѣ и (друго) овакво. Као почетно имамо овако: ѣѡѣлѣ ... ѣакѡѡѣ, ѣнѡѡѣ и (друго) овакво ...

И смо предпочили у погледу склада са ѡ, само што ѡ не започиње, а ово и започиње и потчињава се; зато ћемо казати о започињању (примере): наѡѣде, и дас(ѣ). ...

У овакво [са два „зрна“ горе] јесте потчињено, али не на крају; овако: мѡѡѡ, тѡѡѡ, сѡѡѡ ... Почетнога нема много, али се и такво понекад нађе ... само што 22^a је без зрна ... Ако хоћеш да кажеш мѡѡѡ [миро, мирис] и напишеш и овакво, то не казујеш мѡѡѡ ... него другу реч; овако: мѡѡ'но и мѡѡ'но ... Зар ћеш рећи, о залудни пишче, да је обоје једна реч? Та појми ... мѡѡ'но оѡѡ-нѣ [мирисни дах] ... па опет појми другу реч, која је са и: мѡѡ'но оѡѡѡнѣ [мирно стање] ...

Опширно смо пренели изводе из гл. 10 (која је у спису још много опширнија) зато што писац овде излаже главни део свог правописног огледа. Овде се срећемо и са особеном Константиновом терминологијом. Иако му је познат термин *сугласна* слова, писац сугласнике назива владајућим словима („господствујућа“), а самогласнике потчињенима („покоритељна“ и сл.) ако су иза сугласника, с тим што могу бити (не сва) и почетна или започињућа („начелствујућа“) кад су на почетку речи; самогласник *v* (ижица, грч. ипсион) увршћује и у сугласнике (будући да алтернира са *v* у речим узетима из грчког или преко грчког језика).

Несторијева јерес (цариградског патријарха Несторија из V в.), која се помиње у одељку о Њ, јесте учење које рашчлањује Исуса на човека и слово божје у њему, узимајући да се није родно као богочовек, него га је тек касније осенио Свети дух.

11.

23^b Пошто смо рекли о изгубљеним или исквареним словима, треба и свему овоме начин показати, а најпре о потчињенима објаснити што започињу (реч) с дасијом и апострофом ... а је почетно слово ... и то а налази се или на почетку целог израза [и тада има дасију или апостроф], или после једног дела а пред наредним делом; и ако је датом делу на крају, не користи апостроф ни дасију, а ако је наредноме делу на почетку, потребна је дасија или апостроф ... (Пример) „влагословени'аше сѡхранетѣ“ ... показује ти издалека овим белегом да а не припада првом него наредном (делу) ...

Али апостроф и дасија нису само по овоме начину о којему у почетку написах, него апостроф објављује мушко, а дасија женско ...

25^b ... Да кажемо и о ѣ, на који начин се разликује од горе описаних, те нема ни дасију ни апостроф. Потребно би било да на њему буде апостроф или дасија ако би

[јат] на почетку стајало и било почетно слово, као што и јест у многим раније исквареним књигама, то јест старима које сада зову староизводима; и не би се (у том случају) ништа искварило нити изгубила која реч. Но будући да је *на* довољно (као почетно), не би од овога било користи ...

Горе смо термин *глаголь* превели као *израз* (будући да Константин под њим подразумева и групу повезаних речи), а термин *възрокъ* као *део* (израза).

12.

О другим владајућим, што без сагласја нигде не започињу, нити се као крајњи потчињавају, него само у средини један другоме ... Могло би и свако (слово) од ових који знак имати кад би једно само чинило почетак на пређашњи начин [тј. као самогласници]. Али пошто тога немају, лишени су због тога и знакова ...

Ако ли какво негодовање буде о овоме да разјашњено не рекосмо, нека се зна да овом књигом не установљујемо типик, него се постарасмо да обличимо злобу. А што се тиче типика, дадосмо образац установљења онима који га хтедну установљивати ...

27^a Нису, дакле, само у једноме искварене свете књиге. — Прво, главно упропашћивање и бујање изопачености и хуљења јесу три слова: ѿ, ѡ, ѣ. зато што нити чувају своје место нити се по њима речи изговарају, као што смо говорили. — Друго после овога је грешење у обележјима ... — Треће је /исквареност у (писању) 12 слова, у њиховом мешању и преплитању ... — Четврто је што се не зна о нагласцима речи, и који су за мушке, који за женске ... Не могу сви до овога допрети умом, него само они чији се ум отворио за ово ... Због тога је и забрањено незналицама да пишу свете књиге код Грка и у Трнову. Штавише, у Светој гори заповест је била: онај који пише да саборно предочи своје писање или патријарху, или митрополиту, или архимандриту, или епископу, или игуману, или некоме таквог чина — те да овај са зналцима просуди, и то не лепоту уобличиња него какав се плод сеје; те ако буде достојан, да му овај да благослов, а ако не, да се не кваре свете књиге његовом дрскошћу, него да се забране ... И као овај

28^a четврти/узрок рекосмо заједно две ствари: о уздизању гласа и о означавању почетка (речи), уз разликовање мушких и женских. — Пето је у знаковима супротстављања речи и других разлика, о којима ћемо објаснити у 17-ој глави ...

И овде се, слично као у старини, много речи преиначују и кваре. И то сад још више, у преславном овом граду, зато што и мала деца почеше писати свете књиге, и није (кварење) толико због њиховог узраста, колико зато што су злобно и кварно учени писму ...

29^b О владајућима говорисмо горе, и како се самозапочињућа њима потчињавају, /и кад су потчињена, лишвају се апострофа и дасија увек ... Жена ако изађе на сабор откривене главе, из реда свога излази и није достојна да буде у дому свога мужа, него с блудницама; тако и само собом започињуће (слово), што ће рећи жени слично (покрива се дасијом или апострофом) ... Над владајућима пак ако буде дасија или апостроф, то их срамоти, као и мужа женска одећа ...

Овде Константин с „владајућим“ словима (сугласничким, в. објашњење уз гл. 10) упоређује мушкарце, а са „потчињенима“ односно „самозапочињућима“ (тј. самогласничким) жене.

13.

31^a ... Шта је титла? Само белег речи који има слова испод себе и који обзнањује да је реч велика [тј. већа него оно што је исписано] ... Један разлог (за њу) је да се издалека разазна која је реч, а други да се узалуд у већи труд не упуштамо ако можемо и малим исто изложити ... И да јој се мера установи, које речи да се с њом пишу, како се њоме не би квариле свете књиге ...

15.

О нагласцима

32^b Ово се зове оксија грчки, то јест „оштра“, зато што гласом уста удараш реч где се она налази, и то не

целу реч него само тамо где је она, као што ћемо напред говорити о овоме и другоме, у 31. глави.

Ово се варија [„тешка“] зове зато што кад се завршава реч или говор, тешко опиреш грлом а не устима . . .

Периспомена је срдачни глас . . . и из срца свом снагом уздижу се речи . . .

17.

33^b ; Ово је о ускличним речима . . . „тѣвѣ подоваѣтъ цар'ствіѣ“; значи „јеси ли ти достојан царства?“, а „тѣвѣ подоваѣтъ цар'ствіѣ“ [тј. без знака на крају] значи „ти си достојан царства“ . . .

“Ово одсеца реч од претходне и наредне и предочава своју реч као завршену у два или три слова . . . (Примери): се . . . те . . . три . . .

34^a , . . . Ово је междострочије и строка. Междострочије, наиме, не садржи и завршен говор, него раздељује ствар, како би се рекло — на пола говора одмор, да удобније дођеш до пристаништа строке . . .

18.

36^a Због свих ових кварења о којима раније говорисмо и оних које не спомену смо, а и због јереси о којој ћемо говорити — потребно је знати онима који су зашли у године, да се само од деце могу исправљати, почињући испочетка право учење, о свему укупно. И нека се нико овоме не подсмева, јер нису искварили будући стари, него лењим и лошим учењем; зато оданде где се појавило обољење, треба га и лечити. Ако пак неко, иако је стар, има дечју безазленост а мудрост старијих, може врло брзо овим оружјем истребити корење изопачености. Штавише, ако би и заповест (Самодршца) била да се пође путем исправљања светих књига, старији — видећи младеж да је упућенија у умеће писања — неће хтети због стида да и сами тај пут достижу.

Нерасположење ће се појавити и ако најпре предочимо оно што је најкорисније. Зато ако неко хоће да учи према ранијем учењу, као што је писано — в после

а и по срицањима, као што су научили — нека учи (тако). Ништа тиме неће искварити, само слова сва (нека буду) и нека их тачно изговара, такође и по обележјима и знаковима, као што (већ) обзнанисмо, како би се све 36^b утврђивало по предању./ Ипак, жалим овакве јер ће ухватити стену какву ни многи нису могли покренути и дати је самом детету да је понесе . . .

А што се тиче слова, да би се веће умеће постигло, најпре — ако хоћеш — напиши слова према бројевима, да би се знало која су грчка а која придодата. Наиме, бројеви иду по грчким словима; изузима се з [gz, бројна вредност б], јер је међу бројевима једино оно српско. И опет (овако поступи) како би се већ у почетку научио свакој књижевној хитрини; јер ако се ко и грчкога прихвати после (српскога), брже ће му ићи ако је већ научио природу једног и другог. Овако (дакле): а, в, г, а не а, в, јер се у грчком каже *аз-веде*, иако неки греше у насловљавању Канона, који је по алфавиту, а они кажу: „Овај је Канон по *аз-букви*“ . . .

37^a Али нека не мисли неко да је ово просто — како ће и шта ће ко учити, него нека зна да ништа ни од привидно ситнога није без заповести и уређења (светих) отаца. Они заповедише да се напише † у почетку, пре свих слова. И не мисли да је то (тек) тако, него зато што се најпре крштењем придружисмо Христу у распећу и погребену. Тако и кад започињемо божанствена слова, најпре (испред њих) треба крст додати и рећи „Крсте, помагај“ . . .

(Овако дакле):

† а в г д е з з њ о і к л м н љ о п р с т о у ф х ѓ ѱ ѱ
та не ю ѱ ѱ
в ж љ љ ш щ ц ч

И кад их научи (дете) овако од почетка, тада нека опет почне од краја, овако: ч ц ш щ и све до а и † . . .
37^b Ако их само с једне стране учи, многе ће сметње имати док их не упозна . . . Уз то, за многа слова неће се задуго догодити да се запишу [зато што су ретка], као ѳ или ѓ или љ и друга. И тако заборављајући их, много труда задаје учитељима, да се много труде око деце а да их мало науче, а и то раздешено. Јер ко макар мало

скрене с пута, нека ће га опет и наћи, али ће се много намучити; ако ли не (нађе пут), забасаће у пустош и непроход, јер је широк пут који води у погибел, а одреди га сам Господ . . .

31.

57^a . . . О нагласцима није како неки говоре. Јер ако и сто година неко живи и њих по књигама учи ништа неће сазнати. Него то је онако као што перска деца [? — стоји: *перстѣи ѡтроци*] кад хоће певање да уче, прво уче по природи: глас грома, глас ваздуха, глас птичји, глас трубе, течење воде, летење птица, тутањ земље, шум, глас човечји са речима, глас који се испушта без речи . . . и свему овоме се уче, те тако састављају музику. Али мало треба да се по гласу научи како се раздељује реч . . . Ако ово разумноме покажемо, саму ће природу схватити и до времена ручка све научити да по гласу раздељује реч . . .

Али ти овако: уздигни реч где ти је периспомена, а где је оксија, опри устима, а где је варија — грлом, како назначисмо у 15-ој глави . . . *гависѣ — гависѣ*. И да ли мисли неко да је ово једна реч? Не, него иако су у обе једнака слова, једна је реч приповедна . . . а друга заповедна . . . Или пак *очисти — очисти*, над *чи* (кад је нагласак) приповедно је, а над *сѣи* молитељно или заповедно . . .

36.

67^a Ако ћу и досадити много говорећи, али и ово треба предочити колико је видова кварења:
 прво дакле рекосмо: велико пропадање три слова;
 друго, кварење дванаест (слова);
 треће, губљење три нагласка;
 четврто, у титли, али тога је мало;
 пето, у апострофу и дасији;
 шесто, у строки и междострочију [тачка и зарез];
 седмо, у супротстављању речи [упитни или упитно-узвични знак];

осмо, у крсту и великим строкама [знак почетка и знак накнадног додавања текста];

девето, у белезима сведочења [аналогно знаковима навода];

десето, у додавању или испуштању или преиначавању речи, чега нађосмо много . . . (На пример) где се говори како дође Јаков са синовима својима и „сѣ дїною дѣшѣрїю своєю“ [с Дином, кћерју својом] . . . написа (преписивач) „сѣ единою дѣшѣрїю своєю [с једином кћерју својом] . . .

37.

Сад опет да обзнанимо по грчкој метрици. Прозодија има десет, то јест придодатих одозго обележја певања: оксија, варија, периспомена, макра, врахија, дасија, псили, апостроф, ифен, иподијастоли; и оне се деле на четворо: на тоносе, на лета, на дахове и на страсти. . .

Колико је саставака речи? Двадесет четири, и они се зову и слова. И деле се двадесет четири на двоје: на гласећа и на сугласећа. Гласећих је седам . . . Двовештанија [дифтонга] има шест . . . Сугласних је седамнаест . . .

38.

68^b . . . Али све ово што обзнаних није састављање књиге, него обличење. И ако ко приговори: „Ко си ти да обличујеш?“ — ја ћу први рећи да ово учиних не по томе шта сам и коју власт имам, него ради светих књига, на смрт себе припремивши. А имам наду у Благочастивога, који ми рече: ја ти заповедам ово. И тако обличих, не као од некога злостављан, него природом пчеле обузет . . . поспорих се с књигама . . .

70^a А што се тиче типика о словима и другоме, ако буде заповести, многоречиво ћемо овде оставити, а узећемо само објашњења о словима и нагласцима и другоме, и још из Упитника, те ћемо саставити књижицу, као што је и у Грка, за потребе оних који хоће да уче или да пишу. Ако ли не, то постоје многи такви

који би и без оваквога писања хтели да определе пут, али немајући заповести за ово, боје се да не буду камени новани од других.

40.

70^b Но шта је дакле додје? С исквареним списима поспорих се, као што рекох. Сада пак вама самима подносим, о господари моји, као изабранима убоги, али који је ову стазу делимице спознао. Стога молим да се ход управи по њој, а не по непроходу. Јер видесмо и самодржавне како узимају неког ништог да их по каквом мало проходном путу проведе у пространство, не као да је бољи од самодржавних, него као онај који стазу зна ...

Житије и подвизи увек спомињаног, славног, благочастивог господина деспота Стефана, написано по заповести и захтеву најсветијег патријарха српске земље Кир Никона и дворских начелника, и виђењем трисветога јављања, док је сам Стефан (деспот) тражио да ово буде.

благослови оче!

а. Ја сам рече Онај који¹ говори из купине, спремајући те као вођу народа мога; не могу по моме суштству да ти именујем имена него као што ми ти обећаваш унапред видећим очима, приближићу се теби; и када ти се приближавам угађањем, и после овога (приближићу се) сличнима теби, служитељу мој. Јер сваки који се узноси к Мени — као у чистом ковчегу тела, сачуваном неприкосновено одасвуд од вода неверовања које топе — и ја ћу му изићи у сусрет изливајући на њ воду Духа мојега, узносећи овога ка вишњима. И сада, отишавши ка онима који су ти говорили: „Ко те постави као судију и старатеља над нама“², и говори не у уши фараонове, као Јосиф његовим силницима о умирању дече Јаковљеве, него у лице пред свима силнима по оружју и (пред) целим Египтом, од уста мојих заповедајући о узношењу вазљубљенога прворођенога Сина Мога целога Израиља; и да не остану као у време Јакова у Египту са животињама и са осталима, но да следе овце и хроне козе са свима заједно красним утварима египатским (са собом понесу).³ Па ако те не послушају, њиховим ранама чак до прворођених све ћеш ранити. И место љубочашћа према Јосифу, у земљи хананској до повратка му, чекаће те сам Фараон са целом војском у Црвеном мору; не до мога у слици јављања из купине, тј. до доласка кроз Дјеву у свет, него до другога и страшнога (доласка) са анђелским војскама и небесним силама; да се осветим онима који су се одувек противили мојим заповестима, као што пророковаше седми (од Адама) Енох⁴.

в. А да сви чују, говорићу са тобом на овој гори, да оно што се чуло ухом и лицем (окренутим) ка земљи сазнају сви избраника Мојега и десетоструки закон (декалог приме твојом руком, а ти ћеш Ми и обличје начинити по слици небесној.

г. Говоре, наиме, о овом боговидцу, пошто је био водом спасен и вода назва се⁵, и свима који се спасавају духовном водом, постаде образац од почетка. А још овом богољупцу

би допуштено да се приближи четрдесетогодишњему (Мојсију), пошто је и он раван анђелима. Јер, ваистину, за 40 година учини Мојсије знамења и чудеса у земљи египатској и у пустињи; саздан по обличју Његову (је) и слуга Његов, а пут им је од почетка један те исти.

д. А и овај деспот, који је засијао у наше дане, није био пуштен да се просто приближи четрдесетогодишњем вођењу, него будући велик, и као печат хришћана, коме и у престављењу (тј. смрти) кругове у ток управи Онај који све усмерава, који уз то доведе престављење (деспотово) у такво време, попут онога у које рече: „Ево, овде је страх и туга велика по васељени“. Сврши се и све прође. Затим и од почетка бројећи 13 опхођења кругова, осим осталих 84, које су године туге, и сврши се 13 опхођења после 532. године, у 19. години његове (Стефанове) владавине (1408).

е. Тако се ваистину свршише и осиромашисе и лишисмо се Стефанове владавине после 38 година. Да нам Господ, ради свога многога милосрђа, не остави семена, били бисмо, дакле, као Содом и били бисмо слични Гомори. Јер тада (беху) глади и чести земљотреси и помори, навале народа по мору и суху и изненадни ратови, и по васељени не би (места) где неће наићи твој страх, Владико. Саме 6935. (1427.) године када ћеш учинити свеславна (дела), примиће горе трепет од Тебе и растопиће се као што се топи восак од огња⁶. И биће, позната Твоја дела пред противницима и постајеш чудесан, Боже, у успомени Твојих светитеља. Па и сада си исказао силу Твоју у народу своме, не давши да народи до краја униште наслеђе Твоје, и сада остави оне „који нису преклонили колена пред Ваалом.⁷ и слабости природе, него који су из немоћи ојачали, који су били снажни у биткама, који верују Ономе који ломи битке снажном мишицом, који су више изволели страдати са божјим људима, него ли да имају привремену сладост греха, код оних који су се распели за стадо христоименито.

ѕ. Јер, ваистину, веома пострадаше неки због побожности, као и неки од старих, како би се одржали, оставши непоколебљиви.

з. Нека ми опрости ваше богољубље, што говорим о овим тужним стварима, било о духовним, било земаљским. Јер поменух вечна времена, и у успомени благочастивога хтеох бих, ако је могуће, навести све борбе у Господу, макар и не по реду. Јер није могуће неукима пучином пловити. Осим тога,

обично је да ће онима који плачу и без заслуге добра примају, (ово) измамити реке суза које се не даду задржати. А нашавши именитога (Стефана) као неку лађу, уз коју пловећи, уздижем се ка подобним.

и. Био је (Стефан) сличан по храбрости и вери Исусу Навину и у достојности раздељења земље и у подизању новог трема новоме Израилу у Галгалу⁸, ослобођења у различна времена од околних непријатеља премудрошћу и силом. И у згодно време улазио је у борбу против непријатеља, многообразно као судије (Старога завета), али Сампсон крепки би побеђен од жене⁹, а овај није ни мало застао у целом животу.

џ. Тесвићанина Илију не наводим, али слабости и очајању Илије, свештеника и судије Израилева, не предаде себе никада¹⁰, имајући на уму крепкога (пророка) Самуила коме Господ у стубу облака говораше, који је господовао и цареве поставио¹¹, и цара обличио¹², чудесни међу пророцима.

и. Давида Јесејева, о коме је Бог посведочио, јер рече: „Нађох Давида по моме срцу¹³; ваистину нађе увек спомињаног (Стефана), који се гнуша гордога и (то) као мрзост сматра, а који се смиреношћу узноси свагда, колико ко може прихватити.

И Соломон рече, седећи на престолу Давида оца свога¹⁴ и смири (земље) ка северу и југу Асирије и Египта, тако да и царица етиопска¹⁵ дође са даровима. Јер име његово, Соломон, што значи *смиреношћу*, даде му Бог (као) и сама дела. А овај (Стефан) у своје дане према себи умири најјаче државе, источне и западне (народе), тако да су се они који су царевали у различна времена са свију страна к њему стицали; учини да се са достојанством цени удео његових земаља, па још су га и западни (владари) ваистину називали господином и чуваром државе своје; (могао је) у згодно време изабране своје к њима слати са осталом војском њиховом, (као и) силне и династе све земље. И није се десило никада да је ко од њих (тј. западних) отишао својој кући, од највиших до најмањих, а да није јављао о превеликим достохвалним даровима његовим. Од детињства је водио жестоке битке и показивао храброст, премудрости свих од вајкада створене (купио је), због чега се и назва славни деспот у свима земљама; и од мале српске војске највећи глас и име по васељени стече, изнад самодржавних и славних у многим народима, који су се узвисивали међу народима народа.

Јер пошто овај (деспот Стефан) живљаше према западним земљама близу Хелеспонта, сазнало се за његово име по целом Египту и Етиопији, и одатле ка најудаљенијим крајевима, и просто да кажем укратко, по целој Јелади, и по Индији и Амазонији, тако да су они који су за њега чули, желели да се прикључе овом мужу, макар и као слуге, ако би могуће било да дођу са њиме у везу. И као што кажу да је Дарије рекао о Александру да му даде Господ да седне на Киров престо, и као изванредном утварју, са неба даном, украшаваху се (њиме) не само верни (тј. хришћани), но и неверни владари држава. А уз то видело се да има и славу (пророка) Данила, и глас са смелошћу трију младића. Јер прође и кроз огањ и воду ратујући заједно са источним царевима, као што ће напред бити о томе речи. И његовим обећањима и храбрим делима величаху се као Асирци мужем жеље¹⁶ и Фараон Мојсијем, и њиме онај, који је назван *џром*, као неком стрелом муње прећаше источнима, док Господ учини извршење. Прегледавши живот многих моћних владара који су у старини освојили васељену, нађосмо да су неки имали делимично и врлине, а неки нимало.

Овај, од божанских списа сабравши оно што је Богу угодно, беше милостињом и вером као нико други. Чак од давнина није било од владалаца таквог владоца и тако изузетна. Живео је заједно са источнима и западнима; беше изабрао све добре обичаје, све до самога одела, које је на корист и украс, (као и) оружје и јахање и посађивање за трпезу по чину, и ред на божаственој служби, чувајући читања и молитве, ловљења и саветовања, изласке и уласке — у свему свагда по достојању одајући част чину — тако да се са јужњачком царицом могло казати: „Блажени су који живе у твоме дому¹⁷, нови Соломоне“!

Тит је рекао: „Данас нисмо владали, пошто нисмо уделили никоме дара“. А овај делима и сувише испуњаваше (дане) и никада се онај који прима не радоваше толико, колико он који даваше. Јер се испуњаваше најсавршенијом радошћу онда када десницу пространије отвараше.

Али већ је време да се почне говорити о томе: откуда (деспот Стефан) изниче и како поживе, и каква је земља која је њега отхранила. Јер ако и процветаше у многим варварским земљама изабрана спремишта, у којима Господ са Оцем обитељ створи¹⁸, али нису се и у човечанским (делима) тако светлили да би превазилазили старе Јелине у храбрости, пи-

тањима и одговорима и осталом, чиме се (ови) нарочито одликоваху и пророковаху пре пророка; јер се подигоше да изнађу човечје ствари, затим етеричне (а онда) и највише. Зато и Бог овима (тј. Јелинама) омогућаваше да се делимично дотакну истине. Јер Тукидид рече »Једно је три, и триједо бестелесно«. У слици (ово) је (св.) Тројица. А Аристотел: да је природа бића Божјега вечна, нема почетка, (а) од кога најкрепкије Слово постаје. А Јермис тривелики (каже): „Заклињем те, небо, дело Бога великога, заклињем те гласом очевим који унапред јави пре него што утврди цео свет, заклињем те у јединородно његово Слово и Дух“. А Стајик кликну: „Поштујмо Марију, као ону која је добро сакрила тајну, јер од ње ће се родити Христос“. А Теодулис рече: „Прво Бог, затим Слово и Дух с њиме“. Платон и Орфис то (исто кажу) (као) и остали. Али ми треба да говоримо о земљи.

Довде је десетословно, а одавде је овај акростих у даљем (тексту).

1. Овај (деспот), дакле, засија од земље Далматије Дакције, (земље) сада незваних Срба, где многи у последња времена процветаше, о којима ће родослов рећи. И ова (земља) не само да, слично оној обећаној, точи мед и млеко, него као да (је) у себе примила и везала четири времена и ваздух, и из себе (их) даје осталима. Јер у целој васељени не може се наћи земља да има сва добра сабрана у једно и на све стране; него (имају) нека (добра) делимично, и (само) на неким местима, на истоку, дакле, и западу, северу и југу, као што говораху земаљски посматрачи и (као што) видесмо. А ова је (српска земља) пуна сваких добара да и по писању неких географија шаље ваздух западу и Хелеспонту: јер ту дан има 15 часова, и примивши тај број, оно што претиче одилази ка северу, ка истоку и југу, у крајеве где су кратки дани, а исто тако и у неке пределе где је корен добара пожељан и где су тога лишени. Јер лишене су земље нпр. на југу, где је 40-дневна жетва и ноћу је тама, или у северним где је слично 40 дана и ноћи светлост, или (где су) земље снежне и опет друге безводне, а друге ненасељене по Јову¹⁹. Дакле, без сваког спора, има добар ваздух и складан састав у свему. И пошто се дрво познаје по плоду²⁰, а човек по делима, по плоду и делима (описаћемо) ову (земљу). Треба пре свега говорити о оном што је најпотребније, тј. о злату, а уједно и о сребру, а њихови извори (тј. рудници) часни и плодни, који све више расту, уколико се више црпу, као што и извори који се исцрпљавају, све слађи

бивају. И где се, дакле, на истоку или западу може наћи такво и толико богатство? Ваистину нигде. Да се не заморимо одугвлачењем причања, доста је означити узрок.

2. Такође су засађени многи виногради — нигде тако без велике тешкоће, као у овој земљи, изобилујући у семену и саду и плодовима. Тамо су извори река и студенаца, и хармонија предела једнога са другим, и слике лепоте, тако да једни (предели) превазилазе друге красотом и плодношћу. А када земљу оставља зима и рђаво време и када се приближује лето, ваздух је добро прочишћен и красан, као што неко истинито рече да је видео овога премного, а да се нигде не може наћи боље.

3. Потребно је казати и о птицама и свему осталом, што Господ предаде, као (што је) зелење влата за храну људима, а тога свега има (ту) у изобиљу свуда, као нигде у другим земљама. Јер дају храну у изобиљу не само пустим земљама, него и насељеним, множину свега плодноснога (биљака, дрвећа), риба и свега потребног, које Господ предаде људима како би се наслађивали изобиљем, и све што стави Творац под ноге њихове.

4. Ако ко помисли на заштићеност те земље, она је утврђена превисоким горама, таквим градовима какви се по многим крајевима у малом броју једва могу наћи. Изузетни су (по) разним узвишењима и утврђењима, а (снабдевени су) водом, која се назива весеље градовима.

5. Не треба превидети превелико и многославно дело божје, које не превиде ни велики Мојсије у књизи о створењу света, тј. једну од четирију рајских река²¹, Фисон, како кажу књиге географске, који се зове Истар и Газ, а Истар и Дунав од Трачана. И овај (Фисон) из раја излазећи, а зашавши под дубине земље, на западу излази ка Пеонској (Апенинској) гори, која је од сикелијскога мора до Германа ка северном океану, и отуда иде ка истоку и излива се у Еуксинско (тј. Црно) море кроз пет ушћа; познат је Чесима од севера и запада идући ка истоку, и дели Угарску, и напаја српску земљу, која је ванредна; затим, пролазећи Влахе и Бугаре, улива се у пучину Црнога мора.

6. А треба мало помислити и о томе да Бог по својој промисли четири реке посла из раја у васељену. Требало је да се западни крајеви не лише једне од ових. Јер Гион (Нил) у Египту поставши, један (његов) извор иде у Ливију, а два у горњу Етиопију, који, кад се састану, вода се множи и напаја

Египат августа месеца. А зове се према Египћанима *Исџаије* (*Αισάιος*); назив (тај) долази од таме воде.

7. А Тигар и Еуфрат рађају се од плода рајскога; затим, понирући под земљу, јављају се опет иза горе Таура. И Еуфрат има светао ток; силазећи, дакле, од северних крајева ка јужним, приближује се персијском океану, чинећи глибове и тршчана језера, и у овима се неприметно губи. А Тигар излази неприметно из једног источног језера и тече ка јужним крајевима и пресеца Трикоњску гору код Масавата, сједињује се са Еуфратом и делећи Вавилон, излази и приближава се Перидону (Теридону) и улива се у Персијски залив. Пре но што се сједини са Еуфратом, они теку раздвојени један од другог, чине Међуречје од четири стотине и 28 стадија. И Фисон се, дакле, спомиње у књизи Постања, а он окружује земљу евилатску и тако к нама излази. Тамо је, рече, злато, и злато земље оне је добро.²² Пошто је ово тако, требало је да се једна (река) разлива са запада, и она овде доприноси у најслађим стварима.

8. И још (једна) од 36 река знаменитих у васељени је Сава, која је овде као нека ограда за обе стране; она се сједињује на најлепшем месту, где Фисон на три ушћа улази, и има два острва, где се сазда Бели град (Београд), као што ће о том напред бити говора.

9. А погледај ми и људе који су последње и најчасније створење божје, да не би ко мислио да хвалим бездушне и неосећајне ствари. Али, заиста, најбоља земља рађа најбољи пшенични клас, који нам и даје 30-струко, 60-струко и 100-струко. Храбри су, дакле, тако да такав глас у васељени нико други нема, од којег часнијег по Соломону нема међу људима. А добропотребни су и у послушности, да им нема равних у васељени. Где је потреба, брзи су на послушност, а спори на говор.²³ А где је потребно нешто противно (рећи), брзи су на одговор свакоме који пита, наоружани оружјем (у) десницама и левицама. А телесном чистотом превазилазе друге народе; исто тако и лаком и светлом крвљу. А уз то су и милостиви и дружељубиви. Ако би ко од њих осиротео у потребама, остали му све потребно дају, не само појединцу, него сваком и свагда; и не само давањем но двоструком милостињом, тако да се може применити Соломонова реч: „Поштујући ништега, чини милостињу“.²⁴ А живот у читавој тој земљи је као црква божја, и не (живе) као остали народи скотски и против природе, и сваки час не спомиње се (име

Божје), него установљено је (да се не моле) од малога до великога више од двапут на дан. Љубочасно је како син, мада је и у своме дому, када је заједно са родитељима, као слуга стоји пред њима. А ово се може видети не само код богатих, него и код најгрубљих и код последње сиротиње. Где се чуло код њих да је неко озлобио оца свога или матер? Ваистину никако, но по Христу врши се закон, чинећи један другога бољим од себе, господином називајући, откривене главе, како је у старини (било) и (како је) сада у јужним земљама, „изуј обућу са ногу твојих, земља на којој стојиш света је“²⁵, тј. поштуј место обичајем земље, а свети апостол Павле заповеда људима да се моле (Богу) откривене главе. Јер се срамоти, рече, ако се (човек) моли покривене главе или ако пушта кичу (косу) да расте.²⁶ Ако није срамота откривати главу Ономе који зна унутрашњост, колико ли (то тек није) пред људима. Зато је код њих ваистину све изванредно, а остало (бива) по Павлу „што је часно, и побожно и што је изабрано“²⁷, и може се наћи оно што уздиже, а особито љубав, која је глава свакој врлини.

10. А рећи ћу даље и о делу вишега степена оних који подражавају анђелски живот (тј. о монасима), који су све красно (света) знали заменити са јединим красним Христом, којим се красе, и (који живе) у красним пустињама и обитељима, тако да и оне који су веома лењи побуђују да к њима побегну. И показују многе и изабране који врлине чувају посред ових обитељи; (имају) многе молчалнице по великом Јефрему, и говоре са шумом лишћа и птицама и водом. Међу њима има много монаха, који непрестано делом опевају и славе Бога који је у Тројици, као што Га славе анђели непрестаним појањем, по којима се може запевати: „Радошћу са хумке опасаше и пустиње красно процветаше“.²⁸

11. Ови породише и велике Симеона и Саву, велико и часно слушање и причање, који су превазишли сву човечју природу тиме што су је презрели и подвизавали се; овде је сваки занос људске природе у Богу и врлине, чијим се подвизима од почетка венчаше (Симеон и Сава); њихови (подвизи) заслужују многе достојне похвале. Јер не оставише села и домове, тј. мало потребне (ствари), него толику власт: вођење војске и ризнице и висину престола и осталу величину власти, а узели су на раме крст, радујући се Ономе који их води ка неком другом царству, бољем од овдашњег. А они (Симеон

и Сава) множину деце своје Богу приведоше. Али њихове врлине избројити, то је што и песак морски избројити.

12. Треба за већ напред речено тражити узрочни корен да отуда видимо ко су и откуда су и којих су грана корени; и како је (корен), процветавши, у наше родове владао; и ко је исправитељ напред речених (ствари) по (примеру) равноапостолнога Саве, и истоимени и истоименима најистоименији. Јер сада се треба дотаћи трећег степена, (и прећи) од земље ка онима који је обрађују, и од оних који је обрађују ка ономе који је достојно владао. Јер овај основ и положисмо, као (што је) од ропства ка најамништву, а од најамништва ка синовству.

13. Сада, дакле, молим вас све да ми овде обратите слух ка слушању, не ономе који говори, него Ономе који чини оно што нико не може чинити; и ономе који саставља различито. Јер ову земљу не украсисмо ми речима, ни житељи који су на њој — јер од бездне капљу у ваздух бацисмо — него Бог, који од почетка дела и украшава. Зато се, дакле, навозимо на ову пучину да означимо узрок премудрих и опширних (ствари). Треба знати да су, као што се ова (земља) украшава више од свију других и превазилази друге, тако исто и житељи који су на њој еванђелске и анђелске речи делима извршили. А још виши и изванреднији је био неки божанствени промисао о овом мужу (деспоту Стефану), који од почетка чува из рода у род своја обећања онима који се боје Његова имена. И као што је Аврам по обећању почекао 430 година, а још 40 да његово семе наследи земљу обећану; и као што реч каже: „Положи Бог страх и трепет Адамов на све зверове земаљске“, и лавови осетивши непослушност Адамову почеше јести људе, а Данила, познавши да је по послушности Адам, (осетивши) страх Адамов од овога, примише (овога) више него Адама, јер је семе послушности. Такође и благочастивога цара Константина равноапостолнога сродства и плод од његова родитеља, опет, на крају, сачува се грана, да испуни царско и апостолско дело и да у изабранима сврши најизабраније; и дође време да ово стадо позна и пожели велелепног господина.

14. Прелазимо на родослов. Беше Конста (тј. Констанције Chlogus) велики, звани *зелени*, отац великога Константина, муж по свему најкроткији, који љубљаше благочашће. Зато хришћане примаше, царствујући у Вретанији у оне године када Диоклецијан и Максимијан Еркулије, пошто су

побили многе десетине тисућа хришћана, оставише царство и беху у простом животу; а Максимијан се на истоку одржа, и у њега, мучитеља, Константин Велики беше у таоштву. А Максенције у самом великом Риму цареваше.

15. Велики Конста роди три сина: Константина, Константија и Консту и кћер Константију, коју велики Константин даде Ликинију за жену, и њему грчки део царства одели, јер слушаше о мучитељском рушењу и чињаше непријатељства. А овај Ликиније беше далматински господин, родом Србин, и роди од Константије сина Белу-Уроша, а Бела-Урош роди Техомила, а Техомил роди светога Симеона, а свети Симеон роди са супружницом три сина: Стефана првовенчаног краља, и Вукана великога кнеза, и Растка, после нареченога Саву, првога архиепископа српскога. Овај венча брата свога Стефана на краљевство. А Стефан краљ роди 4 сина: Радослава, Владислава, Стефана и Предислава. И Стефан, дакле, би наречен Урош, по својој прадеду, и то је *храјави краљ*. А овај роди два сина: Стефана и Милутина, бањскога краља. Милутин роди Константина и Стефана Дечанскога. А Дечански роди два сина: Душмана и Душана. А овај Душан преступи наредбе отаца својих и постави се самовласно за цара. И роди сина Уроша и Урош не имаде деце, и остаде та лоза без спомена.

16. А друга глава родослова (је ова): Вукан, други син светога Симеона, а брат св. Саве, велики кнез, роди сина жупана Дмитра, у светом иночком образу Давид. Овај Давид роди Вратислава кнеза. А Вратислав роди кнеза Вратка. А Вратко роди кћер Милицу. А ова постаде супруга великога кнеза Лазара и роди три сина: тј. великоименитога овога деспота Стефана, и Вука и Добровоја.

И много процвета та лоза, да ли Константином, да ли и Ликинијем, није чудно. Јер Исак, рече, роди Рагуила, а Рагуил роди Зару, а Зара роди праведнога Јова. Погледај колики цвет одгаји Бог и овде Авраму и Исаку.

17. На овом месту треба почети свима слатку и за слушање милу повест. Овде рађа та земља достојан плод себи, којим се много времена поносила не само као господином, него и као милим оцем и храбрим другом, мудрим и по свему најкроткијим. Пошто је та земља била као пуста и као исушена, чекаше да се напоји водом, и измењена многим гресима, удостојава се много најбољег наследства.

То је овај велики и славни Лазар, коме је име као и сину његову. Јер он не беше у једном за похвалу а у другом оскудан, нити се у овом истицао а у другом бивао побеђен, него у свему диван беше; а да све остало оставим, јер је већина од онога што ћу ја рећи свима позната.

18. Нека одсада не буде више разлике (међу) црквама, а тако је било пре; мислим од дана цара Стефана, званог Душан, српска црква отцепи се од саборне цркве и (стаде) тонути у зло, као што се много пута од мале искре разгори велики огањ. Друго, исмаилћански род, који се на нас изливаше као неки скакавци — једне су одводили, друге заробљавали, једне пленили, друге клали, као огањ ломећи и све сатирући где год се налажаху и увек се наметаху — ишли су да оно што је остало поједу и немилостиво погубе. И безнадежан је био изглед да се ово измени за нас који грешимо и који се не обраћамо ка јединоме који мења све. Прва брига њему (Лазару) беше да је тачно оно што се тиче неба, (брига) за црквени мир и устројство, јер виде њезино (тј. црквено) расцепљење и да је (то) незгодна ствар. Као велики мудрац, узима славу у самим стварима; и где је потребан несавладив подвиг, сам узима ствар у руке; и где је потребно домишљати се, није пренебрегао ни једну ствар; и одмах устроји да буду другарице једна другој обе сестре (цркве), које су већ много времена плакале раздвојена једна од друге. Има ли што веће код владара на земљи или шта је Богу угодније?

19. Када је ово добро утврдио, прелази на друге ствари: где год је видео ма које врсте градове и области и обитељи и цркве благочастивих, где су једне огњем попаљене, а друге порушене, и многа убиства и реке крви које су текле, и друго томе слично. Јер одавно је већ грчка моћ опадала, а Исмаилћани су се умножавали и разлили тако да су допрли чак и у западне крајеве, а имали су са собом и Персе.

И да поближе ово изнесемо. Пре него што је подигнут Царски град и пре проповедања исмаилћанске вере, беше неки владар именован Хиридан, који је владао облашћу између Персије и Јерменске, која се сада зове Ачамија. Пошто је био царски град подигнут и после многог времена када су цареви грчки опали у моћи, нађе се у царствујућем граду вођа споменутих крајева, који, завладавши грчком државом владаше, у име тога народа, као најблагороднији и од царскога корена. А брат његов завлада у отачаству својој у персијском делу, а хришћани су били обојица. Подигоше неки цара грч-

кога да иде на брата свога, у отаџбину своју, а он и пође са свом силом својом. Идући ужасаваше се, бојећи се брата свога. Када је он дошао до тих страна, цар ачамијски, чувши то, стави на себе иначки образ, и изишавши пешице сретне цара на извесном месту. А када је цар сазнао за то и ко је он, наједном и он са коња сиђе и љубазно даде брату целов. Питаше га за узрок (оваквог поступка). Овај му одговори: „Каква ми је корист и добит да будем узрочник толиком крвопролићу? Отац наш умре, као и дедови и сви прародитељи. Свако зна да ћу и ја умрети. Син мој јединац од младости се не брине за господство. Али због младости не може бити инок. Има наших манастира које саздаше наши оци у нашем народу. Дај му их и писмено (потврди) да се храни, и ако хоћеш још што под цркву да приложиш. А остало дај коме хоћеш“.

А цар се умилостави и све учини по његовој вољи. Од тада чеда његова сина владаху својим земљама, служећи грчкој држави. Пошто су Исмаиљћани све више добијали превласт и освојили источне крајеве, освојише земље оне, па шта више и њихове владоце примораше да одступе. Јаој! После овога син званог Оркана, Сулејман, будући старији од вође ачамијског, прауника онога инока, по имену Сеидија, узе га са његовом војском, поведе га на запад, још за живота Орканова, обећавши: „Што заузмемо, десети град даћу теби“. И овај Сулејман пређе прво са Сеидијем са Калипољско море и отвори пут осталима за цара Андроника који је имао рат са братом својим. А умре Сулејман и Сеидија. А када је умро и Оркан, подиже се најмлађи син Орканов, звани Амурат, и покори многе крајеве на западу. Најпосле се подиже на благочастивога кнеза Лазара. Овај не отрпе да више чека и да пренебрегне своје удове, а уз то још Христове, да се секу и кидају, него (одлучи) или да уклони срамоту њихову од свију, или сам да умре и још да (то) посведочи мучењем. Обузет оваквим мислима, устане он и пође на Исмаиљћане, и сукоб је био на месту званом Косово. Међу војницима који су се борили пред (војском), беше један веома благородан (Милош), кога оцрнише завидљивци пред господином и осумњичише као неверна. А овај, да покаже верност, а уједно и храброст, нађе згодно време, устреми се ка самоме великом начелнику, као да је пребеглица, и пут му отворише. А када је био близу, изненада појури и зари мач у тога самога гордога и страшнога самодршца. Ту и сам паде од њих. У први мах одолевали су Лазареви људи и побеђивали су. Али већ не

беше време за избављање. Стога и син тога цара ојача опет у тој самој бици и победи, јер је Бог тако допустио да се и овај велики (Лазар) и они који су с њим свежу венцем мучеништва. Шта је било после тога? Постиге (Лазар) блажену смрт тако што му је глава посечена, а његови мили другови молили су усрдно да погину пре њега, да не виде његову смрт.

Ова битка била је године 6897 (1389), месеца јуна, (у) 15 (дан). А он (Лазар) прими мученичку смрт и види се сада као жив у великој обитељи званој Раваница, коју сам сазда, јавно узет од њих (мученика) и с њима зборује на небесима. А тада, тада не беше места у читавој тој земљи где се није чуо тужни глас ридања и вапај, који се не може ни са чиме упоредити, тако да се ваздух испунио, тако да је у свима овим пределима Рахила плакала и не хтеде се утешити — не само због (побијене) деце своје, него због богоизбраног господина, јер га (Лазара) нема и јер их (деце) нема²⁹.

20. И он стиже у добростојећа и вечна (места), а да оставимо (његова) љубочасна здања цркава и манастира, пуштање заробљеника и милостињу, која као из извора излива облик сваке врлине и (његово) извршење заповести.

21. У своме животу сазда тврде градове, сазда и (град) звани Крушевац, у коме подиже најкраснију цркву великоме првомученику архиђакону Стефану, ради молитве за увек спомињаног сина свога (деспота Стефана). Толико о томе.

22. А лав онај, који је на свом језику назван и *муњевити* (Бајазит), брзо се враћа на исток да седне на престо очев и да утврди царство одасвуда. А ако ми ко приговори због овога, због чега ово уплићем, такви нека погледају у царствене летописне књиге и видеће да оне излажу врло много и опширно о владоцима, било да говоре у Јерусалиму, било у Царствујућем граду, а уједно и животе (владалаца) околних земаља, да би тиме боље познатим учинили живот благочастивих и светих господара наших. Доста је ако се то само спомене.

23. А они који остадоше (беху) сироти и ужаснути од њихове пљачке, јер није претила беда само од Исмаиљћана, него се и западни суседи (Угри) спремише на рат. Уз то дођоше и међусобне борбе оних који су им били подручни; други су, међутим, били као самостални, тако да се може са Мардохејем у загонеткама и пророчким сновима рећи: „И гле глас и вапај, немири, громови и земљотрес, и побуна на земљи, и гле сада не два змаја но мнсти са гмизавцима, који дођоше да се боре. И би глас и све се смути од гласа вике њихо-

ве, о свима људима (беше) дању тама и сумрак и буре и ратови, и спреми се сваки народ да се бори.³⁰ И заваписмо ка Господу због гласне вике њихове и би од малога извора многа вода; и велика река (потече), светлост и сунце засија и реке се узвисише и прогуташе славне. Пошто је ово овако било, дођоше им гласници од великога (турског цара) и он рече, као Навуходносор у своме уму: „Обухватићу васељену као и јаје руком мојом“. Гласници су се сагласили са благочастивом госпођом (Милицом) о најмлађој кћери њезиној Оливери и по савету патријарха и целога сабора свештених лица и целога синклита, даде је за жену Амиру великом (Бајазиту), да би било спасено христоименито стадо од вукова, који су га клали. А тада пође и увек спомињани брат њезин (Стефан) ка самодршцу са сестром. И од тада би поробљена српска земља (тако) да је сам Стефан са братом својим Вуканом и са благороднима својима и са осталима морао сваке године долазити му на поклоњење. А велики цар од тада се није као Максимијан варљиво красио љубочашћем према великом Константину како би га погубио него се према овоме односио искрено и са чистом љубављу као према љубљеном сину, што ћеш наћи у (одређеној) глави, и пред свима источнима овим се (Стефаном) дичио као неким другим сунцем или као звездом даницом.

24. Достојна славе и веома мудра мати (Милица), која је превазилазила многе изабране матере, оставши, као што каже Соломон, храбра жена, имала је све врлине, као што знају сви око ње који су поцрпли милост из њезине руке и који су се надали да је приме. Али будући у толикој власти, знала је и светске (ствари) у којима је тешко снаћи се; и по лепоти беше не само жена, него и Дисејс многи у саветима. А ко ће побројати божаствене и свештене украсе и дарове црквама и манастирима? Ко се неће задивити гледајући такву (њезину) спрегу са онима који гледају ка једином Богу и како делима превазилази заповести; и ишла је напред на све већа (дела).

25. А шта да кажем о ономе (Стефану) који је од (Лазара и Милице) засијао, показавши у себи премного од њихових особина, и превасходно и сам победивши све који су дошли? Требало је да буде свестран и изнад природе плод дрвећа засађених при извору вода.

26. Прелазећи (на то) да говорим о њему, мислим да себе бацам као у океанске струје које се не даду препловити

и које су неиспитане; али, ипак, макар и шибан валима живота, пођох на пловидбу, држећи се краја; јер нисмо дошли у службу њему од детињства — а ово је било раније — и говорити о њему у то доба нисмо у стању.

27. Он беше изузетан још као млад; и био је васпитаван од благочастивих и из дана у дан показиваше се да ће у свему бити обдарен: у говору, и у делу, чиме се истицао. Као што кажу за Александра Филипова да када је отац негде ратовао, тужан говораше својим вршњацима: „Отац мој све врлине извршава, а ја нећу имати шта“. Тако и овај, као дете, гледајући на цркву (коју је отац подигао), говораше: „Већу и лепшу ја ћу подићи“. О ратовима слично; и друге речи сличне пророштву (говораше); просто у свакој вештини, било (она) божанске или човечанске премудрости — чега год се дотакао, убрзо се показивао бољи од својих учитеља.

Било (да је реч о) ратовањима, борби и уметности, која многим није лака, у свему овоме био је први и друге упућиваше. У свему беше савршен. И по лепоти тела и снаге био је међу вршњацима као сунце посред звезда, а (у) беседама изванредан, као нико дотле; и беше као Соломон када каже: „Изнад свију који су били пре мене у Јерусалиму“³¹; (такав беше у) свим обичајима и речима, којима се много пута добивају многе (ствари) и освајају се без крви.

Где више пута нису успеле војске, које су се потрудиле, и оружје многих лађа, ту је успевала једино просвећеност. Многе примере за ово имамо свуда: заузеће великих и предивних градова Вавилона и Троје; Кир када брзо нападе на Асирце и Јелине; када ради жене Менелајеве Јелене Троју разорише, и Темистокле победи Персијанце лађама и натера Ксеркса у бег, комарац жестокога онога лава, и много таквога може се наћи. Пошто чистота чисти душу а храброст (је) згодно спојена са добром ученошћу те стопивши се уједно (то) остаје недељиво, увек успева и тако рећи остаје урођено. Све ово се (у Стефану) састави као чистота и свеукупност врлина. Толико о раној младости.

28. Када је постао пунолетан, као покривачем заборава покрио је оно што је било, додајући великим стварима још веће, и ако би ко други постигао који део (од овога), мудровао би да је велик, будући подложен страсти људској. А овај не само да не (беше) подложен овоме, него и у толикој величини владарској не изостави ништа корисно, остајући непоколебљив, бежећи од онога чему се Бог противи, што је не-

згодно онима који владају, тако да су се и анђели дивили. Не одступи ни од једнога пута правога и царскога.

29. У почетку владавине одева се материнским молитвама и наслеђује очево достојанство, и јавља се као најсветлији владар света. Али не беше све савршено, јер ђаво који одувек сеје кукољ, подјари велику борбу неких великаша, које отац његов покори под своје ноге — они су гледали да се са њиме изједначе и измакну испод његове власти; и измислише многе тешке кривице против њега, износећи их пред Бајазита, једни говорећи како подиже Угре против њега, а други су говорили да су самостални и да хоће да служе његовој (Бајазитовој) држави. И послаше гласнике од којих један беше по имену Михаило, увек будући благородан и веран Стефану, и нашао се очи у очи са онима који су на њега клеветали и буну подизали.

А ови беху Никола Зоић и Новак Белоцрквић са другим неким. И Новак позван (од Стефана) дође, не знајући никако да се сазнало за дела његова. Њега смрти предадоше и (то) по правди. А Никола побеже у утврђење града званог Островица; видевши да му није могуће умаћи из руку господара својих, постриже власи и прими на се иначки образ, са својом женом и децом — са четири кћери. И тако, смиловавши се, овај благочастиви (деспот Стефан) са својом матером остави их у свакој сигурности.

30. А због овога пође цару Бајазиту сама та благоверна госпођа (Милица); имала је са собом рођаку своју, бившу жену деспота Угљеше, а кћер некога ћесара. Ова у многим речима и стварима будући најмудрија а коју је увек помињана (Милица) сматрала као неки стуб и помоћ, нарочито у таквој ствари која се догодила. Када су биле призване к цару (Бајазиту) а (Милица) била у ужасу што ће видети цара, (Јефимија) јој рече: „Одбаци сваки страх, када нас (само) удостојише да га видимо“. Оне мудро тада свршише све своје потребе помоћу Богоматере, у коју и положише своју наду.

31. После отиде због овога и благочастиви и увек помињани кнез Стефан и још у страху пошто по савету неких беше пристао да буде пријатељ са Угрима. И када виде да ће његова намера у будућности бити немогућа, он се посаветова са благочастивом матером; дошавши источном (цару Бајазиту), овде је по Соломону било „срце царско у руци Божијој“³², од доброте твоје, Владико, због ствари од које трепеташе и ужасаваше се; зато је све свршио повољно и неукро-

тив гнев ка милости и љубави измени (тако) да га је као најслађег сина саветовао и учио најљубазнијим речима.

Када дође к Бајазиту (беше) обичај да сви сабрани после јела одлазе; овај не хтеде изићи, но ставши стојаше. И када је био запитан од цара за узрок, одговори: „Господару, уместо да ме ко оцрњује (пред) твојом моћи, сам ћу изнети сагрешење моје, које царству Твоме неки за мене беху саопштили како сам одступио од службе твојој држави и да сам друг Угрима. Расудивши опет да је ствар неумесна, сетих се васпитања, твоје моћи и заклетве и дођох. Ево, живот је мој пред Богом у твојој руци; шта хоћеш, учини“. А он мало поћутивши, дивећи се, одговорио је слатким речима: „О мили! Шта си хтео да успеш са Угрима? Јер ја сам хтео земљу узети као своју. А шта ћеш ти тамо учинити? Ко је од оних који владају а (који) приклонише главу (пред) Угрима постигао што у своме господству?“ И поменуо је по имену бугарске царе и остале. „А ти, рече, будући са мном и ако идеш тамо где ја не идем, заиста се смућујеш. А ако идеш са мном где сам ја, не треба да се смућујеш. Ми смо владари, и ако ми не пођемо на друге, други на нас неће. Јер војском се најјача царства одржавају и шире. Тебе сада сматрам као најстаријег и вазљубљенога сина и јављам пред свима — мојима и источнима. Јер ко је код мене у таквој части као ти? Ја сам већ у старости. Зато или ћу у боју или од болести умрети. А ти овако са мном живећи (у) времену ћеш тада добити. Многи моји синови устаће брат на брата и сваки од њих слаће ка теби молиоце за помоћ, или само за љубав, а не непријатељство. Дочекавши ово време, одржаћеш не само своје крајеве, него (освојићеш) и друге пределе око целе своје земље, и назваћеш се велики и преславни владар. И сада ћеш држати своју земљу у својој граници. Послушај мене и ја ћу ти казати шта треба да чиниш. Док сам ја у животу, потруди се и сатри своје силне и доведи на своју вољу, јер тада (после смрти моје) ћеш хтети и нећеш ништа успети. Зато било благородне, било ниште од својих људи издигни, и учини славнима те да заједно с тобом владају. А клеветнике све ућуткај и њима сличне“. Оваквим и многим речима поучише (га) цар, отиде Стефан својој кући, и, о чуда! Ко је такво што где чуо или видео? Он, који је дошао као окривљен и готов на смрт, примио је као син од цара власт! И какве савете и то не од једноверних! Ко је такво пророштво када чуо од језичника?! Јер све се збило у наше дане тако да су сви по свима краје-

вима могли и видети, пошто није сакривено нити се потајно догодило, него се изврши пред лицем васељене. И да нико не мисли да је то необично што речи човека Исмаиљанина упоређујемо са пророштвима; такав нека погледа на пророштво Кајафе, који рече: „Боље је да један умре за цео народ“³³. А врховни (апостол Петар) каже: „Ни једно слово писма не бива по своме казању, нити човек пророкова кад год по својој вољи“³⁴.

32. Кнез Стефан опет оде у своје отачаство и дође својој кући чашћу украшен, не само од овога (цара) него и од свију његових великаша, и кроз целу државу његову и од свију народа које Исмаиљани бацише под своје ноге; (био је) диван и почаствован љубављу од свију њихових, а сви хришћани су из дубине срца молитве узашиљали, што Господ узвиси рог избраника свога.

33. После овога замисли овај горди и величави (цар Бајазит) рат против Угровлаха; и подигавши се са свима силама својима дође и прешавши Дунав 6903 (1394) сукобише се у биткама са великим и самодржавним војводом Јованом Мирчом, у којима је била неисказана множина крви проливена. Тада погибоше краљ Марко и Константин. А ту се, у овој бици, нађе са овим господарима и кнез Стефан о коме ми говоримо. Јер сви ови беху са Исмаиљанима, ако и не по (својој) вољи, а оно по нужди, тако да кажу за блаженог Марка да је рекао Константину: „Ја кажем и молим Господа да буде хришћанима помоћник, а ја нека будем први међу мртвима у овом рату“. Вративши се својој кући, цар (Бајазит) измири се са њима.

34. После две године посла цар опет неизречену множину војске на Босну са својим синовима, а са њима пође и овај христољубиви кнез Стефан. Тада је био снег толики, како нам причају древни старци, да када су секли дрва и по вртовима палили ватре, када се огањ разгорео, толико је доле пропадао да они који су при (огњу) (били) далеко јару осећаху, а нису му се смели (приблизити). Због ове зиме мало (ко) од војника и заробљеника врати се својим завичајима. Зато је опет био оклеветан овај христољубиви као кривац ове погибије; али ништа нису могли успети они који су га оклеветали, јер му је Бог помогао.

35. И завојевавши многе земље пође цар најпоследње на Богом чувани град Константинов. Овде, (без обзира) на многе намере и покушаје, ништа није могао успети, па науми да

обиђе са оне стране морскога пролаза и да нападне Галату, где се слично потрудио, али ни ту није могао успети.

36. Када је (ово) чуо западни владалац, (Сигисмунд) краљ, са свом војском својом прелази Дунав и напада Никопољ. А овај (Бајазит) брзо оставивши део Царскога града званог Галата пође као распламтели огањ овима у сусрет. Овај краљ (Сигисмунд), имао је под собом Угре и прво се називао немачки (цар); Сармате, Германе и Угре и остале у помоћ скупивши, беше дошао са великим и неисказаним мноштвом. При судару прво западни сузбише цареву војску веома снажно, а онда онај назван муњевити (тј. Бајазит) пред целом војском напред потекавши, задржа (је) говорећи: „А где ћемо побећи од руку ових? Ако нас сада сасвим победе, бићемо предани на оштрицу мача, као (што су) они мало пре нама, а деца и жене ваше (биће) у њиховим рукама, као и њихове у рукама вашима. Није ли нам боље одмах сада или умрети или победу однети над њима? Јер ако сада победимо, обдарићу вас многим и неизреченим благом њихове земље“. И тако опет добивши снаге и вративши се, победише. Једне посекоше, а друге у Дунаву са коњима заједно потопише, а неки у лађама са њиховим краљем побегоше у Царствујући град (Цариград), и одатле лађама по острвима спасоше се у своје крајеве. Исмаиљани ту узеше неисказану множину богатства.

37. Он (Бајазит) опет подигавши се са свом војском пође на Угре и неисказану множину поплени. Тада и Митровчане (Сремске Митровице) пресели и Земун разби, и друге крајеве поплени. И пошто ово беше од Исмаиљана и много више од овога, нападоше Угри на Србе када овај именити (Стефан) није био (ту), и заузеле град звани Борач и попленише многе крајеве. А (Турци) опет (попленише) не мали део угарске земље. И ко ће описати тадање ратове мале и велике међу њима (Угрима и Турцима). А заузевши овај цар (Бајазит) и Солун којим владаше до своје пропасти, и сазда кулу у њему поврх града, коју после цар Манојло разори идући у Ахају, када је зидао Ексомилиос у Амореји, да га не тражи (Солун) од Исмаиљана зато (што је то) њихово здање. А Бајазит покори и многе друге народе на истоку и западу. А више завојева исток, одакле и Персијанци, разјаривши се, дођоше заједно с Татарима против њега.

38. Треба о овом подробније казати, пошто овде овај истоимени (Стефан) одлично показа храброст и врлину.

Од тада се ослободи (Стефан и српска земља) поробљавања вишњим промислом, као што и сам у повељи града, (Београда) који сазда, пише: „Од Косова бих поробљен од исмаиљанског народа, док не дође цар Персијанаца и Татара и разруши њих, а мене Бог својом милошћу избави из њихових руку. Одавде, дакле, дошавши, нађох најкрасније место од давнине, превелики град Београд, који је по случају разрушен и запустео, саздах га и посветих пресветој Богоматери“. И остале слободе (даде) његовим становницима.

39. А да наставимо причу о великој бици. Има, дакле, нека земља, на међи Индије, која лежи на северној и источној страни ове, звана Орар. И тај крај је међуречје који окружују две реке. У тој земљи пребиваше неки човек, син старешине некога места. И тај муж, именом Демир, беше свиреп и велики насилник. Овај, идући разбојнички, нађе неке пастире, победи их и узе њихове овце, где је био и устрељен у ногу, од чега је и хром био. И овако устремивши се стече имања. Сакупи и тисућу људи под собом и са овима преваром нападе на некога поглавара земље коме је име Камарадин, који је имао под собом десет тисућа војника. И победивши га заузео ту земљу и наједанпут са тих десет тисућа нападе на самога вођу Персијанаца, такође на превару уђе у саму Персију, где вођа персијски попе се на кулу, ухвати овога и наједанпут владаше свим Персијанцима и имао је свега војске сто и педесет тисућа. После овога и све околне земље покори и отуда, пленом осиливши се, превазиђе и Дарија, а околу држећи, разли се као многоточни извори, убијајући све што се нашло. Јер умало после, као Александар, не прође сву земљу, па и о западу се хваљаше, као што ћемо напред подробније казати у глави 40.

Овако се укрепивши и ојачавши, посла посланике ка муневитом цару (тј. Бајазиту), који се хвалио да ће ускоро освојити и Царствујући град (Цариград), тражећи од њега данак и послушност, који је исток и запад изједао и измождавао. А овај, чувши овакве (речи) и разљутивши се, објављиваше рат и спремаше се за борбу, зло говораше и шиљаше жестоке речи, „ако, рече, не дођеш у бој“. Јер му Бог ожесточи срце као и оном египатском Фараону и не послуша своје саветнике, јер изабраник њихов (саветник) прво мољаше: „Послушај мене, Господару мој, и подај што тражи, јер, убрзо прешавши, он ће се склонити у друга (места), и тада, као што кажеш, васељена је у твојој руци“. Јер цар тајно говораше овоме: „Само ако овога победим с Богом, све ће бити у мојој руци, било ис-

точни, било западни“. И на речи Алибаше одговори: „Зар није боље, о моћни, да се, или победивши га, над свима узвем личам, или побеђен да храбро завршим живот него ли да се спустим до тога да њега слушам и служим“. Овај му опет одговори: „Ако се (догоди) које од овога двога (што си рекао), добро је. А ако ли којим год другим начином и у једном и у другом погрешити, шта онда?“ А када уђе к њему, где после чуваху цара, рече: „Сети се, господару мој, речи мојих: зар ниси погрешити у обе претпоставке?“ И обојица плакаху горко.

Али персиски (цар Тамерлан) разљутивши се од злих речи, жестоко се разјариваше, покривајући горе и поља војском. А Бајазит сабра сву своју војску и (од) источних и (од) западних (владара) и посла ка увек спомињаном кнезу Стефану да колико је могуће дође са својом изабраном војском. И Тамерлан, дакле, ушавши у крајеве плењаше. А овај (Бајазит) гонећи, не знајући прође (Тамерлана), и нашавши га у Анкари, удари на њега. При судару газили су један другога. А изабрана персијска војска оделила се и удари на увек спомињаног (деспота Стефана); јер, како је још пре било одређено, удари на њега; и они, ускликнувши гласовима, ударише и одмах побеђени бише и погинуше од оштрица мача и копља српске војске. А видећи где су многе десетине хиљада опколиле цара (Бајазита), неисказана множина, и (Стефан) хотећи га као ослободити, три пута улажаше у борбу, сасецајући и побеђујући. А када виде да се смањује број његове војске, врати се. Јер шта је могао и учинити у толиким тисућама и десетинама тисућа без божје воље! А (о) величини његове тадање победе сви су причали и доста је чувена. И врати се пошто су се варвари раширили и пошто су се напред свуда разлили; побеђиваше поједине гониоце и имађаше окрвављену десницу. И ко ће, дакле, изговорити све што се тада и што се на оном тешком путу у многим догодило? Јер када је и споменуто море хтео прећи које настаје од севернога и хелеспонтскога и да уплови (у) море које се простире чак ка Камарији, ово није било лако могуће, јер су и прелази и пристаништа (припадали) земљи исмаиљанској. Зато се склони ка Царствујућем граду. А неки од његове војске, оделивши се, дођоше, прешавши море и мало прошавши Андријанов град (Једрене) (али) беху исечени од некога Сараже, за кога кажу да је из почетка заробио храброга страдалца и да је мрзео и његова сина (Стефана). А било је исечено ово војништво у чрномијанском лугу.

40. Али као (што) и раније рекосмо, каквих (невоља) допадоше тада источни (народи) изненада. Јер напред помињани Тамерлан за мало да не прође са свима, (идући) према југу и Египту, сву Јеладу да му нису гворили о Јерусалиму од кога се уплаши (и) врати се. Јер кажу да када је дошао и срушио зидове Дамаска и када је хтео да пође на Јерусалим рекоше му да од почетка нико од оних који су озлобили Јерусалим не остаде, а да није од Бога примио одмазду. „А ти, не озлобивши овога града, не можеш (га) мимоићи. А уз то пут ка египатским земљама је по води, а ти за такву војску немаш таквих справа нити лађа“. Зато напусти поход на Јерусалим. Али по истоку прошавши, и где (год) дође, ко ће исказати колика зла од њега претрпеше становници ових земаља: непокорне градове у јаме са женама и децом засипаше и зверовима даваше и (какве све) још друге немилостивије казне и истребљења! Јер кажу и ово да га поведоше његови великаши да види множину деце постављене (по земљи) где плачу, не би ли се како на милост окренуо. А он, видевши множину ових, заповеди коњима газити децу. И тада рече: „Ослободио сам их од злобе и муке овога света“. И много сличнога овоме учини. А уз то (чињаше) лукавство и препаде државама. Јер кажу и ово за њега да су дошли поклисари неке државе покрај мора (идући) превисоким горама ка томе крају, (а оне беху) непроходне осим једне стазе на којој је била тврда кула саздана да чува ту стазу. А Тамерлан попи (тада) врло много крви. И заповеди да се доведу поклисари да сазна о ствари (шта хоће). А он се начини као да је смртно болестан и као да се слаже са њиховом вољом. А када почеше разговарати, поче ону крв (коју је попио) бљувати и као умирати. Затим они којима беше заповеђено изведоше поклисаре напоље, затим мало почекавши, отпустише их. А они, отишавши своје господару, јављаху радост да је умро Тамерлан. Он се ноћу устреми и ону кулу нашавши неутврђену, заузео је. А када је свитало, пожури, и управитеља тога краја ухвати и земљу разори. И такве (ствари) чинећи као крилат свуда прође и где сам није ушао, његова војска пролажаше, као и код Анкаре када је начинио велику битку — наједанпут његова војска све освоји чак до оба мора.

Вративши се, дакле, оде својој кући стекавши многе и неисказане користи од свију ових држава. И нигде не остави управнике, него само рушаше и све исцрпљиваше; хвалећи се говораше како и Александар Македонски не заузео земље и

крајеве, него као на своју поругу земљу прође. Јер на сваком (месту) где долажаше, као да (му) се ругаху даваху му мале дарове и клањаху (му се), а све сами у рукама задржаваху. А он и веће дарове њима даваше. И ове речи рече ка поклисару званом Аидину, кога увек спомињани (Стефан) ка овоме (Тамерлану) посла због неких уговора (као) и да иште сестру његову (Оливеру), коју као заробљеницу са свима Бајазитовима узеше и њу са многим мудрошћу отуда (из ропства) изведе. А тада говораше (Тамерлан) и ово: „Када пођем к вама на запад, нећу ићи источним крајевима, него од северних страна по суху проћи ћу запад“. Јер иђаше својој кући, како би смислио најизабраније ратове и како би освојио Индију са западом, Амазоне и све крајеве, не знајући да ће „изићи дух његов и да ће се вратити у своју земљу, и да ће тога дана погинути све његове мисли“.³⁵

А посла (Тамерлан), док је још био недалеко Царствујућег града, поклисаре да виде (тај град) и да га извести (какав је); јер по причању мислио је да је овај нешто највеће на овом свету и најтврђе. А ови, руковођени Богом даним саветом, већ на одласку рекоше поклисарима: „Не можете по суху проћи, него лађом ка иверским крајевима идите са нама овоме силноме“. И почекавши послаше (их лађом), а њих у море бацивши, вратише се; и тако остаде (Тамерлан) без вести како је тамо (тј. у Цариграду). Јер (му) рекоше да се лађа потопила. И врати се Тамерлан у Персију. Затим се спреми за борбу отишавши у Хтаи (Кину), а одатле у пустиње земље зване Домусхан. По овој земљи сејаше просо 6 месеци да буде храна војсци, да са овом храном прође по пустињи она неисказана множина његових војника до предњих крајева света. И свршивши ово врати се у своју отаџбину звану Орар. Затим опет подигавши се са целом војском дође у Охтај и у овим пределима зазими; у њима помре множина његове војске због велике студени. А када му јавише да 110 шатора остадоше пусти, јер помреше од студени они који су у њима, он се одену у 20 кожуха и пође сам да види шта се догодило; не могавши све видети ради тадање зиме, врати се у свој стан; и пошто је таква студен продрла у његову утробу, сабра много највештијих лекара. Они се пожурише и несмотрено дадоше му варен мед и пивши растрже своју утробу; 6 дана лежавши; (а) после 6 дана пође му крв на уста и остраг. Остаде (жив) још три дана и умре. А војска се његова разиђе свако

својој кући. И син његов завлада Персијанцима. А унук овога Тмерлана по имену Шарух сада влада Персијанцима.

41. Али ми ћемо се вратити на претходно. Благочастиви кнез Стефан стигавши, дакле, у Царствујући град заједно са братом својим Вуком, од свију слушаше љубазне речи и (сви) мишљаху као да гледају у неко сунце. Тада доби и деспотско достојанство од благочастивога цара Јована. Јер овога свога нећака беше оставио цар кир Манојло место себе, притешњен напред поменути Бајазитом; беше отишао ка Римљанима старога (Рима) ради сједињења цркве (као) и да диже војску на одмазду и избављење. Јер већ много година држаше Царствујући град затворен јер пропада од глади. Неки ноћу избегаваху, а осталим сиромашним заповедаху да изиђу.

42. Овај, дакле, благочастиви Јован имао је не мало сукоба са становницима Галате (Ђеновљани); када виде (Стефана) у Царствујућем граду, веселећи се са њим у царским (дворима) даде (му) венац деспотскога достојанства који беше сам себи исплео својим храбрим делима и добрострадалним подвизима. Цар Јован га посла да оде с лађама његовом гасту на Митиленско острво да га са лађама спроведе у Арбанасе. Јер овај намераваше да тамо иде. А овај (гаст) преузе (све) јер му се указа прилика да види светлу даницу у своме граду; и у овом најизабранијем и красном граду Митилени не беше места где га овај Катеолуз није гостио, спремајући проводе и гозбе у својим баштама и вртовима уз клицање: „Многаја лета, Владико“, као што је обичај владачком чину.

Тада је овај превисоки (Стефан) о коме је реч, угледао и кћер овога владара, коју после узе за жену. Јер по матери је и ова нећака цару Мануилу, од кога се и господи и тај род називају Палеолози. Тада му рече овај Катеолуз: „Коју хоћеш од мојих кћери, узми себи за жену“. А ово се догоди уз савет и суделовање царице Јованове, њезине сестре.

И док је истоимени деспот (Стефан) чекао на острву да се спреме лађе, и док је са братом својим Вуком био у њима (тј. лађама), дође од западних страна цар грчки Манојло ка Калипољу; ту дође са истока после ангорске битке и најстарији син овога муњевитога, тј. Бајазита. Ту, дакле, овај (Манојло) на мору (тј. на лађи), а овај (Сулејман) на суку, учинише крепко пријатељство, као отац са сином.

Тада се и Солун врати у руке Грцима. А овога Сулејмана цара сва дела беху добра и доброразумна, само вином по-

беђен биваше више од свију других владалаца и никада га не остављаше, тако да се после због вина и царства лишио.

43. Радосно, дакле, бише са царем грчким, достојни један другога.

Дође, дакле, грчки цар у Царствујући град, а (цар) Јован, покоравајући му се као оцу, склони се у Солун; јер овај (Солун) му тада даде на управу. А тада се царствујући град простирао до Визе и даље по Црном мору до силивријске стране, и остало, а још и по ахајитским странама са солунским странама и по Светој гори Атонској. А кажу и то да многи говораху о Кантакузину: „Устани и узми државу своју, као потомак благороднијих и светлијих и старијих грчких царева“. Јер њега тада, уместо вазљубљенога брата, беше оставио цар са Јованом; али он не хтеде руке подићи на блаженога Манојла. И цар, дакле, изабрани овај седе на свој престо, благодарећи Бога за све што се догодило, који га је провео кроз огањ и воду у мир. И би, дакле, велика битка код Ангоре, године 6911 (1403). А деца Бајазитова одржаше се у источним (пределима): Мехмет султан у горњој земљи, који најпосле царствова боље и светлије од све браће; а Муса (прибеже) Татарима, Асебег у Анатолију, док га не уби Сулејман. А Мустафа умре.

44. Сулејман, који се утврди на западу, сазнавши шта је било са Стефаном и знајући да хоће да се искрца негде у западним крајевима, сам пође тамо са свима својима. А беху тада са реченим Сулејманом и синови старије деспотове сестре Маре (Ђурађ и Лазар), који се, и не хотећи, заједно бораху са Турцима, јер друкчије не беше могуће. Њима (стога) цар и заповеди држати путеве и да пазе на ове у земљи, јер нигде не беше могуће проћи овом благочастивоме (Стефану).

45. А Бог боље одлучи о њему како би се већом славом прославио. Јер подигавши се деспот од раније поменутог острва (Митилене), лађама иђаше; и када је пристао у Арбанасима, са великим љубочашћем сrete га господин тих страна. Јер беше му и зет. Овај арбанашки господин, име му Ђурађ (Страцимировић), беше узео Јелену, сестру (Стефанову), за жену, са којом роди сина Балшу, који такође би господин те земље, сијајући сваким добрим делима. Обавестио је деспот благочастиву госпођу матер своју (Милицу о своме доласку), а његов раније поменути зет даде му војске колико је могуће да га спроводи, када је ишао и приближавао се пределима српским, где је прва архиепископија српска.

И шта после овога требаше учинити, када су толики силни држали путеве и када су све тачно испитали и пошто (их) је била велика множина? Као што рече Омир о рату троадском да су Јелини били и по двојица против Араклија, а овај на толике тако рећи сам, као муња огањ баца (у) битке и разгони и побеђује. Јер дошавши на Косово, где (беше) и отац његов, и сазнавши да су (тамо) многи (Турци), раздели своју војску која је била са њим на два дела, као Јаков у старини, да ако један буде исечен, други да се спасе. Ако један брат падне, други ће благочастивом стаду пастир остати. А беше најхитније дошла и од његове матере војска, која се нашла убрзо (захваљујући) материнском спешењу, али ипак са временским закашњењем и са недовољном спремом; (он) даде већину војника своје брату Вуку, а сам мањи део узевши са собом, пође у бој. А исмаиљћанска војска била је даље, и она раздељена на два дела. А сам оде у један предео звани грачанички, где са онима за које се раније борио (тј. са Турцима) (и) њега нађе (Ђурђа Бранковића). Притив њих (Турака) веома храбро удари, а када су га ови угледатли, кликнуше један другоме: „Погледајте, погледајте Лазарева сина“! И одмах са речју дадоше се у бекство. А овај, у освети, крвављаше десницу своју крвљу својих непријатеља; и тада се могла рећи она пророчка реч: „Десница Господња учини силу и десница Господња прослави се у крепости и множином славе своје срушио си ратне непријатеље“.³⁶ И тако сам гоњаше тисућу и двојица дигаше десетина тисућа. Од тада ухватише од овога (Стефана) страх и трепет. А млађи брат његов пође да удари на свога нећака (Ђурђа Бранковића), кога (Вука) хришћанска војска разбивши гоњаше. А са Ђурђем, нећаком његовим, који је после био деспот свој српској земљи, беше и неки исмаиљћански велики војсковођа ради надзиравања његове (Ђурђево) верности цару. А тада са Турцима беше ћесар Угљеша; он велику услугу учини посланством ка благочастивом (Стефану) од ових (Турака), јављајући њихове одлуке и намере; затим, ускоро после тога, и сам прибеже под крило деспота Стефану и земљу своју отачаску: Врању и Иногшт и Прешево прими и задржа. И постаде као неко крило хришћанима.

46. После ове велике грачаничке битке дођоше оба брата (Стефан и Вук) у свој град Ново Брдо, град заиста сребрни и златни. Овај (Стефан), са победом, а овај (Вук) као побеђени. А благочастиви (Стефан), хотећи овога поучити ратној веш-

тини, а још и жалећи због погинулих војника, рече му неке преке речи. А (Вук) мало почекавши и нашавши згодно време, побеже к Сулејману. А свеизабрана мати њихова (Милица), ишла је за њим чак у пределе исмаиљћанске, а не стигавши га на згодном месту, није се могла вратити из исмаиљћанских страна. Зато пође и к Сулејману и измиривши га са благочастивим сином својим (Стефаном), врати се.

47. Ко ће исказати тада неисказану радост када је земља, ваистину запустела, опет примила таква пастира! Дошавши у своје отачаство као Коил, (који), изишавши из дубоких шума, страхан долази, огањ избацујући и ужасавајући ближње и даље; овако изишавши и обишавши, као муња сијаше грмећи, збуњујући непокорне (који то беху) због многих метежа. И свако бесчашће би згажено и устраши се; одсекоше се руке оних који су чинили неправду и који стреме ка злу, а правда је процветала и плод доносила. Не изгоњаше брзи спорога нити богати убогога, нити је моћни узимао пределе ближњих, нити је вађен мач силних, нити се крв праведника проливала, нити је постојао зли и глупи говор, нити лагања против начелника, нити презирање преславних по чину, нити слично томе. И шта је све тада по савету цара (Бајазита) учинио. Ако је ко због невере своје (што) изгубио или (због) лошег служења или којим другим начином постаде сиромаш, њих (деспот) постављаше на прво достојанство и поштовање па макар да су били у бедним приликама — да се ништи не лише места отачаскога или дедовскога или прадедовскога. Јер према судбинама божаственим говораше о онима који су сагрешили — да не треба да буду двапут кажњени. А онога који није сагрешио, као сиромаша, солмонски волећи, поштоваше. Беше подигао, од почетка тако рећи, свој велики врт красни: једне као начелнике над пословима (постави), друге као телохранитеље своје што беше и најповерљивији (унутрашњи) чин. А онда (постојао је и) други чин. Затим трећи, спољашњи, да су трећи у заједници са другима и други са првима, тако рећи по анђелском чину; и могла се видети Ареопагитова слика. Јер и Бог по својој слици уручи људима државну власт. А о стварима дома царскога, множина ових беше у сваком чину, тако да их буде довољно у свако време, да их има доста (па) и сувише. И сви са страхом беху као анђели гледани очима оних који долазе и удивљени побожношћу, а сви су се један према другом (понашали) како доликује и са лепом уздржаносћу; још

више они, унутрашњи, које је ова зрака (Стефан) надгледао, одређивао и осијавао. Вика, лупање ногама, смех или неспретна одећа није се смела ни поменути, а сви беху обучени у светле одеће, коју је раздавао лично деспот. И у свакој царској наредби сијаху царске (речи). Са страхом су сви гледали на њега. А треба да се и ово зна да нико није могао сагледати очију његових, чак ни они највиши. Ово не говоримо само ми, него сведоче и сви који су то искусили. А онај који се зарицао да ће их угледати, није се могао овога удостојити. А ово је још чудније од првога: у таквој владавини понеко избеже понекад од женске љубави и свирке. А овај је мрзио обоје, па шта више и одбацио. Само колико треба музике за рат, рече, да се нађе.

48. Обилазећи земљу отачаства својега и покоривши околне крајеве, учини их пријатељима а оне (крајеве) који су се од старине само називали српски и њих себи привуче; а неке и покори. Када је ово чуо западни владалац (Сигисмунд), посла посланике како би склопио пријатељство (са Стефаном). А овај, када је нашао да је згодно време да буде друг овоме, прими љубочасно поклицара и угости колико треба, као што је имао обичај, и са посланицима утврди љубав. Затим, као што рекосмо, обилазећи и надгледајући своју земљу, нађе место, раније поменути Београд, и измоли (га) од Угра, пошто он, иако лежи у пределима српским, налази се као на срцу или плећима земље угарске. Ради тога и начини уговор с њима и дела се прихвати. Обилазећи, утврђиваше и остале своје градове, а оне које су Исмаиљани пре самовласно отргли, њих заузео. А судије, које су они раније поставили, сами побегоше.

49. А Сулејман се крете ка истоку да тражи очевину. Слушајући за ово (напредовање Стефаново), посла ка увек помињаном (Стефану) посланика да утврди са њиме мир. Овога прими овај благочастиви са великим љубочашћем и утврди мир; и тако овај оде ка своме господару.

50. Када је овај отишао, спреми се цар Сулејман, прешавши у источне (предеље), и брата свога Асе-бега, гонећи од места до места, уби, и једне крајеве покори, а друге смири, а на друге војеваше.

51. А овај (Стефан) ни мало не почиваше, као (и сваки) онај који је веома храбар, него се прихвати напред поменутог града, који беше (један) од великих древних (градова) и на красном месту, као што много пута рекосмо, као мало где у

васељени; уз то (беше) пространа изгледа, као крила лађа у царском пристаништу, са свакаквим утврђењима и са (могућношћу) добављања разноврсне хране. Нигде не могосмо (нешто) слично замислити ни наћи таква уточишта, ни прилаза по води и по копну, тако да када би десетине хиљада дошли под њега, а помоћ пристигне и (они) унутра спремни су за борбу, могло се наједанпут изићи. Да ли ко где год рече да (постоји) такав град? А деспот, видевши ово и осмотривши, брже него ли онај равноапостолни, устраја (да) све (буде) најбрже (урађено). И ко је кадар да писањем каже какав је положај, изглед и лепота (Београда)! Сазида и ипалксе многе за људе који живе унутра и напољу; за то се узвишење као за солмонско у Јерусалиму могло казати: Од здања сенка падаше по околини (као од) вавилонских крепких узвишених врата; и висећи врт (беше) на који онај горди узишавши говораше: „Не саздах ли ја све ово крепком десницом и високом мишицом“.³⁷

Овај ваистину од царских (градова) најлепши је изглед имао. А деспот је свагда смерним речима својим изабранима читао и тумачио јеванђелске речи и поучаваше их учитељски; беше и царски (двор?) украсио узвишењем веома китњастим, (а начини) око града прокопе добре изван двојних бедема.

Овај (Београд) беше ваистину седмоврх. Јер највеће узвишење (у Београду) и најкрасније по изгледу слично Сиону (у Јерусалиму) (било је слика) вишњег Јерусалима, ради кога и пророк тамо вапије: „Радуј се веома, кћи Сиона, проповедај кћери Јерусалимова, јер си на висинама и долазак царев угледала си“.³⁸ А други (врх) био је код река и у њему је пристаниште лађама са северне стране великога града који је сличан нижњем Јерусалиму ако је хтео са истока да се рашири као што говораше: „Јер у васељени не видесмо сличности Јерусалиму“, као што и за овај град говорећи нико неће истину рећи друго само (што нема) Јелеон; овај (Београд) место Јелеона има рајску реку која тече ка истоку. У овом граду је велика сличност (са оним што је) под Сионом, где је живоносни гроб. Трећи (врх) је где је пристаниште царским лађама, а има и множину утврђења. Четврти (врх) је велика кула слична самоме дому Давидову по опкопима, здањима и местима. А пети (врх) је када се овај (тј. четврти) прође; у њему су сва царска скровишта. Шести је овоме са истока, стуб који дели обе куле, како заиста Соломон каже: „Ступ Давидов, на коме виси тисућу штитова и све стреле њихове“.³⁹ Он се, као неко изван-

редно чудо, са свију даљних предела види утврђен кулама. Седми (врх је) на западу са царским другиме узвишеним домом. Кроз њих пролажаше благочастиви овај (тј. Стефан) ка лађама, као тајним путем.

А велики горњи град има четвора врата, на истоку и западу, северу и југу, а пета која воде у унутрашњи град. Велика на истоку и југу са великим кулама и мостовима који се дижу веригама; на западу (су) мала врата, а она имају такође мост; на северу (су) мала врата и та воде у доњи град, ка рекама. А врата која воде у кулу имају такође мост преко рова на веригама. Имађаше приступ само с југа а са истока, запада и севера (беше) опет јако рекама утврђен. И црква велика је са источне стране града, где се силази слично као на кедрском потоку, ка Гетсиманији. Она је, дакле, митрополија Успеније пречисте Владичице и имађаше около општежиће украшено разним растињем, са многим богатством, селима и другим обитељима, а била је престо митрополита београдскога, ексарха свију српских земаља. Ова је црква била богатија од других у дане овога благочастивога. А (Стефан) начини и цркву од основа у Периволији трима великим светитељима за сахрањивање архијереја те цркве. А сазида и странопријемницу за болне и цркву у њој у име светога чудотворца Николе, на најслађој води; и насади вртове од свакога изабранога плода; и приложи (јој) села и богатство много; у њој болне и странце храњаше и олакшање њима даваше. А од свију својих земаља сабра најбогатије људе и насели у том граду и удостоји (их) као некада равноапостолни 12-орице (апостола) у своме граду. А даде и ослобођење граду томе од разних намета; даде и повластице овима (тј. најбогатијим људима) са сваким утврђењем да се неће поколебати; у њему су биле наведене и благодати божје (говорило се) о слободи од порабођења; и печат златни овима даде који има слику града да који хоће какву куповину да чини у било коме крају добије књигу са печатом да је становник тога града, па неће давати нигде царине ни пролаза. А измоли и утврди од околних обласних господара, па и од самога краља, по овим крајевима свако ослобођење трговаца (од пореза). Уосталом, од свију околних земаља непрестано из дана у дан почеше долазити (становници) и убрзо се тај град веома густо насели. Али уколико већи биваше, утолико се дугоруки (тј. деспот) не насиђиваше. Њима још и од својих земаља преписа, сабра и насели (га), као Јеремија некад у

Јерусалим.⁴⁰ И више (од осталих) градова овај чуваше и снабдеваше свима потребама, као царски дом. И тако, дакле, (у) све дане живота његова овај град просвећиваше се и узрасташе да се као за Јерусалим и за њега могло узгласити и рећи: „Узведи около очи своје и види сабрана ти чеда“.⁴¹ Толико о овом.

52. Треба да споменемо опет други град, који има стазу ка вишњем Јерусалиму и сличност (са њим). Жељаше да разговара са пустињацима и веома радо биваше са њима. Јер када било кога ова љубав божаствене жеље обузме, (она га) брзо узима, носи и подиже горе. И радоваше се, дакле, због њих (пустињака) и слатко (их) примаше, више него ли онај Крис богатим ризницама, златним судовима и врчевима, и гледаше да их свагда са собом има. И знајући да је ћутање одређено да свакога доведе до велике части да (може) видети и сагледати, обилажаше горе и поља и пустиње тражећи где би могао подићи жељену обитељ, молчалницу. Нашавши најприкладније и најбоље (место), где је требало да буде црква, помоливши се приступи делу; и положи основ у име Свете Тројице сведржавнога божаства. И свуда, дакле, са свеколиком журбом и најлепшим стварима и многочасним највештијим радницима, најискуснијим живописцима, ако (их) је где било, и многим златним и цветним шарама (украси је). Јер шиљаше свуда, чак и на острва. И тако се многим и неисказаним трошком сврши и украси црква и град около — изванредни станови за општежиће. А сабра од свуда веома умне, изванредне иноке и настани ту. А даде и приложи села и винограде, а по свима својим крајевима, потписавши, даде (слободу). Ризнице овде из дана у дан полагаше. Начини ту себи гробницу, где ускоро би положен. Даде и драгоцене иконе украшене бисерјем и златом, снабде сваким књигама за богослужење, (приложи) толико много служабних одежди и црквених сасуда са великим бисерјем и златом украшене да превазилази и изабране велике лавре Свете Горе; а он и њих веома беше украсио многим кандилима која много светле и златом сијају. И шта прво да споменем (од онога) што овде принесе и украси! И часно учини да се врши чин Богом изабране вечерње, уподобљавајући се серафиму.

А призва патријарха — тада је био Кирил — са свим сабором српских првосвештеника, игумана и свих осталих часних мужева, а уз то и свих благородних, на посвећење храма у дан свете Педесетнице, када Дух свети огњеним језицима

сиђе на свете ученике Слова и Бога. А дође и мноштво просјака да приме једнаку милостињу коју им свагда штедро даваше. И могао се видети весели празник оних који су славили, тако да се могло казати, према Соломону, када дом обнови, и узвеселише се народи, не само појевши многе животиње⁴², као тамо, него удостојивши се (и) многих дарова.

Поче, дакле, зидати ову обитељ године 6915 (1407), а пре ове године престава се благочастива госпођа Јевгенија, мати овога истоименога (Стефана). Јер прими овакво име у монаштву и би положена у својем манастиру званом Љубостињи, Успенија пречисте Богородице.

Ова два здања царствујућег града (Београда), која споменусмо мало напред, и храм у Ресави, у све дане живота свога никада не престаде да приутврђује различитим и најбољим даровима и надгледањем. Зато нису била подигнута (здања и храм) за кратко време — за време повести (ових) ратова да се слажу са њом — него (су подизана) за много година.

53. А тада, по одласку онога напред реченога заступника (пред Богом), беше мир и утврђење, али не почиваше онај (ђаво) који је Кајина подигао против брата Авеља, који му није учинио никакву неправду. Подиже, дакле, и овде напред поменутога Вука који измоли од цара (турскога) мношину војника, тако рећи све силе његове. Тада цар Сулејман беше заузео и источне крајеве тако да дошавши Сулејману рече (Вук): „Ударићу на мога брата (Стефана) да ми или даде половину отачаске земље и градова којима ћу царству твоме служити, или ћу земљу попленити и сатрти је“. Ову молбу (његову Сулејман) веома брзо испуни. А посла са њиме онога који је од почетка био проливач хришћанске крви, који је истоимени са Исмаиљћанима у ратовима, који је и у великој бици на реци званој Марица био виновник проливања крви (Арванез); посла и друге изабране војводе. И дођоше дакле. А деспот Стефан није хтео да благочастиво стадо, које Господ ослободи од ропства, опет даде у ропство да буде растргнуто.

И шта је било после овога? Прођоше сву српску земљу, као дивље звери пленећи, секући, уништавајући. Порушише и неке градове и, што је незгодније, то не беше бој са варварима, него (бој), који се не може лако бити — са једноплеменима. Иако беше мноштина оних који су дошли, (деспот) (их ипак) много пута сатираше и ужасаваше њихова срца. Него шта још да кажем? Бојаше се да не пострада слично Давиду, који

проклињаше пределе гелвујске да не падне дажд на њих ни роса,⁴³ зато што је ту истекла крв Јонатанова и, побеђујући га, (тј. Вука) не затезаше узде да не буде крив због братске крви.

54. А овај по други пут дође са више њих и могла се казати пророчка реч: „Дођоше, Боже, народи на наследство Твоје, оскврнише цркву Твоју свету“⁴⁴. А када се побоја напада, благочастиви деспот Стефан не изиђе против (његога). Јер још мало изабраних беше (му) остало верних; они и за писма послана од Вука јављаху овоме; (Вук) с једне стране дарове и многе поклоне обећаваше, а с друге стране је страшио претњама. А Стефан, држећи његово писмо, плакаше и баци се пред икону Спаситељеву, говорећи: „Види, Христе мој, јер Ти знаш како се неправедно против мене поучавају и слуге моје издају ме, као некада Твој ученик Јуда. Сачувај, дакле, до краја (оне чији си) мали број оставио са мном“. И (говораше) друге, сличне овима, умиљене речи и молитве из дубине срца. А ово беше у великом граду, тј. Београду, у његову дому (који беше) унутар (града). А (Вук и Турци), прошавши опет још више крајева, дођоше чак близу Београда и велику мношину попленише, и сву земљу упропастише.

И када овај виде где се догађа зло које не пролази, пристаде и подели земљу (са Вуком). Отада брат његов Вук са одељеном му облашћу и благороднима који су с њиме служаше Сулејману са сестрићима својима; и они су такође држали отачаску своју земљу. А деспот се пресели у одељени му део.

55. Беше неки муж по природи сличан лаву (неки Новак); и тај (је био) од пресветлих из давнине, (као и) под руком истоименога (Стефана) и пре овога; и он на хајдучки начин узнемири срца исмаиљћанских земаља. И зато га је тражио цар (Сулејман) да га погуби. Одговор (Стефанов) беше да он као разбојник у горама обитава. А и градови бугарски беху се побунили (под вођством) синова царева бугарских. Зато пре овога подиже се цар Мусулман и дошавши на Темско, заузео га у боју. И посла посланике ка благочастивом овом деспоту рекавши: „Само хоћу да прођем кроз пределе твоје без икакве штете“. Јер још не беше земља подељена. Њу, полазећи ка Овчем пољу Топлицом, напред речени муж, Каралук му је име, (одн. Новак) узевши неке ствари од царских станова донесе, а деспот опет ове врати.

56. Од када се земља поделила, као да неко смањење би у проливању крви. Када су се ствари утишале и цар Сулејман

ратоваше на истоку, напред речени брат његов, Муса звани, био је на северистоку.

Чувши за њега угровлашки владар (Мирча) позва овога (Мусу) к себи да се освети за недаће од његова брата (Сулејмана). А овај, живећи међу Мизима, уграбивши згодно време, искочи као из сна према пророчким речима: „Са севера сва зла разгореће се“⁴⁵ и „као дим иде од севера“⁴⁶, и на благочастиве дакле, и на све наилази као облак градоносни.

И ко ће оплакати оно што су после овога издржали наши од (Мусе)! Да (се) није Господ, уставши, одмаздио, и да се није ужаснуо, и (да није) онога који бес излива, (који је) наслеђе његово громогласно уништио, били бисмо одавно храна псима и орлушинама.

Овај, дакле, дође да се бије са својим братом; и жељаху се крви наситити као змијин пород, а (беху) пород братски који је пре рођења цепао материнску утробу. Ипак, при првој својој појави показавши се свима околним као кротак, да-режљив, као смирител, под видом побожности, што се после показа да је горче од жучи, па чак и онима који су му служили.

57. Прво, излазећи из Влашке, сазнаде за једнога од великих исмаиљанских велможа званог Сараца-баша у неком месту Дубулину и на превару га ухвати; узевши га са собом, дође до Андријанова града, где му рекоше да иде на Калипоље; и ту уби тога Сарацу. Пошто се сабрало к њему много војника, и то разбојника, посла (поруке) по свима западним и исмаиљанским земљама, дајући им разне заклетве и уверавања. А они, држећи то као сигурно, сабраше се сви к њему; а (он) брзо одузе брату своје све западне земље. Посла и ка деспоту Стефану крепке, као заветне речи, да у братско име дође да му помогне, и као да се сам освети за оно што му је Сулејман учинио. „Ја ћу ти, рече, оделити и довољан део земље као присноме брату“. А посла и ка брату његову Вуку (говорећи): „У бољем миру и задовољству учинићу да живите“ — слично и њему (дајући) тврде завете. А посла и њиховим сестрићима слична уверавања. Подиже уједно са собом и неке околне, који од почетка то нису хтели. „Ја ћу, рече, свакоме добро учинити“, потврђујући заклетвом.

58. Да се о овоме увери, посла деспот Стефан, војводу Витка, који се одликоваше оштром памећу у свему, кога хођаше (Муса) као преварити и не хтеде се пред његовим очима клети. А цар, видевши да је то немогуће, позва војводу к себи. Војвода је испитивао да ли је истинито писмо на које он треба

да се закуне, или то чини на превару; а имао је са собом зналаца исмаиљанскога писма. Иако је (Муса) викао (на Витка) што му досађује, ипак се закле. И тада, дакле, дође деспот Стефан са својом војском, а дођоше и остали. И све ово било је по судбама божјим. Тада заузе и Калипољ. Тада се Сулејман сложи са грчким царем, и дође тамо у Халкидон са истока.

Када је Муса ово чуо, подиже се са свом војском ка Царствујућем граду. А с њим беше и увек спомињани господин деспот Срба. Пошто су Грци и Фрузи били у пријатељству са источним царем (Сулејманом), превезоше га у Цариград, а постројише близу у помоћ и лађе. Муса и Стефан, дошавши више Галате, разбише ове лађе. А Муса, сазнавши да Вук хоће да бежи ка Сулејману, тражио је да га закоље при јахању и рече Стефану: „Врати се, и узми све (земље) братове, пошто сам од њега узео писмо о неверству и стога ће умрети“. А деспот му рече: „Ако сам ја неверан, онда је и он“. И постаде јамац за свога брата. А ко би други, ако не он? Затим Вук те ноћи побеже од онога цара (Мусе). А када су поново дошли пред Царствујући град због велике битке, и када су све војске источнога (цара) из града навалиле, спреми се и Муса са својима на битку.

59. А благочастиви и Богом помагани Стефан, наоружавши се штитом вере — јер долази пук против пука, као што беше удешено — а и овај дође на самога источнога вођу (Сулејмана), у кога беше крепко све оружје. И одмах на муњевит начин разби успешно (противника) и дође до великога крвопролића; а победи и све остале његове војнике. И вратише се Муса и Стефан у своје станове.

Затим се Сулејман опет појави са врло мало пешака који се к њему стекоше са свих страна. А Муса видевши ово, удари опет. Напред пође деспот Стефан и када виде Мусу где се уплашио и окренуо леђа због невере својих војника и због мало (људи) оставших (уз њега), врати се и сам покрај мора. И кренувши (Стефан) ка Галати, посла му цар Манојло лађе, у које ушавши, дође у Царствујући град. Може се подједнако рећи: као побеђен и победник. Јер толики тамо падоше од њега да су се и по пољима и ливадама и на песку, који је покрај мора, могло видети пуно мртвих; и према речима псалма „ноге благочастивих омочише се у крви“⁴⁷.

Овако треба опевати и узносити онога који добија битке чврстом мишицом и који нас води кроз огањ и воду у мир; а

сам се јављаше светлији од првих похвала и овенчаваше се истовремено молитвама, цвећем и гранчицама, чиме се славила победа.

60. А најизванреднији цар Мануило знађаше га и раније, док је као млад заједно (с њим) војевао, прорекао му је што ће бити, и уживао је у њему као у вазљубљеном сину. Сличан беше упознао сличнога, када му по други пут даде и венац деспотскога достојанства; јер рече да Јован није био у пуној владалачкој власти. Растадоше се један од другога.

А када је деспот излазио из града, множина народа ликовала је и клицала гласовима и језиком сирена; а чуо се (и) трубни глас којим и музе у старини побеђиваху и камење се покреташе од Орфејевих песама. И сада у Јерусалиму сваки пут оваквим клицањем (тј. трубама) прослављају божаствене дворове и станове.⁴⁸

61. Али да оставимо много (тога) шта је било и што се не може исказати. Тада, дакле, отуда најсветлији (Стефан) отишавши у лађама ка северу, дохвати се пучине. Валима и буром нападани бивају раздвојени један од другога са напред реченим ћесаром (тј. Угљешом). И опет, о чуда, Онај који сабира расејања Израилјева и ове (Стефана и Угљешу) у једно сабра, и дође, дакле, Власима. А тада је био влашки владар благочастиви и увек спомињани велики војвода Мирча. (Он) их са великим љубочашћем срете и прими деспота и оне који су били с њиме. Јер није се могао наситити неизмерне жеље да га се нагледа те је непрестано гледао у његово лице. Гостићи га веома срдечно, даваше му довољно потребне ствари — коње и остало што му је нестало дугим путовањем. И тако га проведе својом земљом, као да је ишао по својој (земљи). И стиже до угарске границе у свој град Голубац.

62. Ово је било овако. А са царем Мусом (овако): овај је бежао пред својим братом и остаде без војске. Јер који не пребегоше Сулејману, из битке дадоше се у бегство. Зато се (Муса) склони према Дубулину. А када је видео да се опет купи војска, већином разбојници, врати се ка черноменским (крајевима) и сазнавши да је Сулејман послао напред поменутога Вука да претекне свога брата (Стефана) међу Србима и да узме земљу, посла некога војводу по имену Алиаз, али не са војском, јер и сам мало имађаше, него као бившег војводу Филипова града и као онога који може у граду овако (шта) свршити. Јер тада по целој земљи није било могуће сазнати кога су цара људи — једни су говорили да су овога, а

други онога. И дошавши, нађе Вука у граду 3. јула и почека у лугу до сутра док не пошаље да се грађани припреме. Сутра, кад је дошао у град, сви се к њему стекоше. А овај (Алијаз) се одмах устреми на (Вука) те једне исекоше, а неки неке и сакрише по домовима. Кажу да се неки од благородних (Вукових) машише оружја, а он (Вук) им забрани рекавши: „Сагреших према господару; шта хоће нека чини“. Њега (Вука) одведоше томе цару са његовим сестрићем Лазарем, када је ишао из једне шуме у другу и скупљао разбојничку војску. Један од Исмаиљана, мислећи да ће овај (Вук) побећи, љубав му указиваше, а претварао се као да би хтео видети његову смрт; међутим, (хтео је) да побегне с њим. Томе (Асалхану) предадоше (Вука) да га води (Муси). А (Асалхан) даде овоме (Вуку) јабуку (у знак пријатељства). А овај половину ње даде своје сестрићу, а половину (узе) сам; и много помоливши се, окусише (јабуке) место причешћа. Јер тада није било никога ко би их причестио; ради тога јабуку окусише место крви и тела Господња.

И учини да Вук падне у јарост поменутога (Мусе). Пошто доведоше (Вука), мољаху и саветоваху (Мусу) да Вука пошаље ономе (цару као и да Вук пошаље) по сестрића свога (Ђурађа) који беше са Сулејманом, те да буду верни Муси и да му уруче градове. А један од оних који су били са Мусом повика: „Да није овај побегао у Цариград, битка (са Сулејманом) и победа свакако би била наша. Зато треба таквога склонити“. И овакав глас успе. Одмах посла (тамо) где га чуваху и посекоше га. А пре (тога) га изведоше пред цара како би му опростио кривицу; када је (Вук) хтео да (Муси) целива руку, рикну (Муса) на њега и ставши усправно стојаше. Када је (Вук) био посечен, одмах дође Сулејман гонећи Мусу.

63. А другог благочастивог Лазара, унука великога (кнеза) Лазара, чуваху водећи са собом до друге битке. Јер Муса се опет врати Андријанову граду, бежећи пред својим братом (Сулејманом) и опет се нађе иза њега. Тако стаде пред војском, њега (Сулејмана) виде (и закључи) да му је могуће борити се са војском пошто дође овоме и пошто се укрепи. Тада и учини (битку) под Андријановим градом. А беху се договорили са Лазаром да дође и старији брат његов (Ђурађ од Сулејмана) када битка почне; и заповеди Муса: „Ако ово не видите (тј. да Ђурађ прелази), убијте (Лазара)“. Видећи да ће бити побеђен, заповеди да га убију.

А дошао је неки Огурли звани, слуга војводе Асалхана који је (Вука) заробио и, наликујући звери, посече га, очима и бичем знак чинећи, када беше угледао згодно време, ко њему (и његовом) ујаку даде јабуку (као знак) да беже. Убијен би и тај истога месеца у 11. дан, у петак године 6918 (1410). А када је Муса био побеђен, утече и дође деспоту у српску земљу.

64. Када је било после битке, нађоше они, који су мртве пљачкали, младића, и по свему познаше најблагочастивијега Лазара; и јавише љубљеном брату његову (Ђурђу). Који дирљиви гласови и ридање не могаше се чути од њега и благородних који су се нашли тамо са њим.

Подигавши се, Сулејман иђаше и дошавши у Филипов град, даде одобрење брату своме да га запали (због поступка према Вуку), а убице (Вукове) су у гору побегле и на разне начине се уклониле, а неки (беху) и убијени.

65. Сам убица онај (Муса) био је код благочастивога (Стефана); истоимени (Стефан) (не) хотећи да се међу собом сатиру и чине невољу, склопи пријатељство и завет (са Мусом) и изнова га отпусти. А Муса се опет упути обичним стазама; чувши да Сулејман иде за њим, склони се ка северним странама и посла некога бившег војводу, који је био војвода и овога Филипова града, и прошавши Славијеве горе зване, (дође) чак до Филипова града; а овај, нашавши (град) неутврђен, у саму кулу ноћу преваром уђе и нађе ту самога господина свога, који је био сродник царев; нашавши сабран данак, узе га и дође к Муси. А Муса се опет овима приближи.

А чувши (ово) Сулејман се врати и када је био у Филипову граду, заповеди да (у току) два дана град прикупи данак целе земље, рекавши: „Видећу колико ће пасти градских глава док се данак узме“. И велика невоља беше свима. А свеза избране Исмаиљане, хотећи их убити. Али како у бањи беше, опет поче вино пити. Тако за ове (свезане) измолише (да им опрости смрт). А овај опет пође на Мусу и ка андријанским. А Муса опет ка Филипову граду; (Филипљани) да би сачували град, затворише (га), а у кулу узиђоше најизабранији. И сам цар дозиваше ка свесветјешем митрополиту Кир-Дамјану: „Дај ми град“. А овај одговори: „Они који су град затворили и који владају, у кули су“. И овај заповеди да (град) буде опљачкан. А они тога најпреподобнијега мужа (Дамјана) заклавши у цркви, бацише га низ градске зидине. Чувши ово Сулејман дође. А овај (Муса), бежећи, нађе место звано Стенимахо, што значи на нашем језику *тешна борба*, веома чврсто

(место) које је имало од старине град, (а) околу много дивних цркава. Ту су живела нека браћа; (место) беше у времена благочастивих царева писмено дано светом граду Јерусалиму. И овде, (у Стенимаху), посаду остави, а сам се склони опет ка доњим пределима. А Сулејман га је гонио донекле; дошавши у Андријанов град, предаде се вину говорећи: „Овај иде разбојнички, а ја нећу к њему изићи разбојнички“. А Муса, ухвативши згодно време, обилажаше близу њега. А поглавари који о свему одлучују, видевши да нико не може изићи из војске од разбојника, јавно устадоше — сваки начелник са својим начелством — па му рекоше да треба војници и пешаци да изиђу из града и да се напољу нађу ради разбојника који околу ходају.

И тако узевши сву војску, јавно изиђоше реком Тужом и дођоше Муси (у време) када је Сулејман пио, дођоше и јавише му што се догодило. А он, уставши са онима који су се нашли код њега, пошто је била ноћ, поче бежати ка Царствујућем граду. Пошто су се упалиле светиљке, грађани, видевши (то), један другом викаху: „Господар бежи“. А када се то рашчуло по целом том крају, почеше (људи) излазити из свију села тога краја гонити га, убијајући мали део који је остао с њим; самога (Сулејмана) ухватише и удавише и донесоше га у Андријанов град. А дође овде и сам Муса.

66. После тога (Муса) је завладао свом државом. Стефан, ово сазнавши, посла к Муси напред поменутога избраног посланика свога који је к Демиру ишао, да моли обећано и да (каже) да је весео што га је његово дружељубље победило те да је све на место довео — становнике и ствари. А Муса, дакле, прво слатко прими овога (Стефанова посланика); после овога неке жестоке (речи) делимиче рече. По овим речима сверазумни (посланик), сазнавши унапред шта ће ова звер (Муса) чинити, од њега се склони мудрим речима; јер хоћаше и њега самога ухватити као најсветлијега и најоданијега Стефану.

Када је био отпуштен, дође тамо, где у лугу раније беше убијен господин Вук (и) изнесе кости његове у српску земљу.

Дошавши деспоту Стефану, све исприча рекавши, да друкчије није могуће живети са овим, осим (да се са њим) ратује. А благочастиви, чувши ово, сабра сву своју војску и дође у стране пиротске и оплени неки део земље његове. Овај посла поклицара ка деспоту и деспот се опет врати својој кући.

67. Син цара Сулејмана, који је остао у Цариграду, звани Орхан, био је послан од грчкога цара у Силиврију. А Муса чувши (ово), дође под Силиврију, где размишљаше убити Ђурђа, много пута спомињаног унука великога кнеза Лазара; он му је на вечери дао отрова. А Ђурађ, имајући лек против отрова, не умре (него) само пострада од болести.

Раније (се) беше обратио (Ђурађ) својој матери да се измири са (деспотом) Стефаном и да утврде да живе како приличи благочастивима. А деспот га прими као отац сина многожељеног. Ђурађ се бојаше да не буде гоњен са обе стране.

Он (Ђурађ) се, дакле, под Силивријом лечаше (од отрова), где му дође (неко) кога љубљаше као да иде да напада град; а (неки) пролазећи дадоше (Ђурђу) знак да ако се ове вечери овде нађе биће предан смрти. Он (Ђурађ) убрзо заповеди целој својој војсци да изиђе као да ће навалити на град и даде знак да „када ударим у таламбас, сви се устремите да бежите у град“. Затим, сам усевши на коња, даде овај знак, устреми се у град, и са својим пуком спасе се од горке смрти. А неке од оних, који нису знали тајну (да треба пребегнути у град) и који су остали, ухватише и заклаше.

68. А тога самога Мусу беху прозрели и сви његови да је кадар свашта учинити. Јер хоћаше и свога великога војводу, силнога (у свему), звана Михаил-бега, предати смрти ради узвишења (свога) имена и као кривца за Ђурђево бекство. Овај, смисливши ствар, дође томе зверу и рече: „Самодршче, сада се беру виногради Константинова града и сада је време да се узме велики плен“. Цар заповеди да узме изабрану војску и да нападне. А овај (Михаил-бег), отишавши, узне најизабраније и уђе у Константинов град и био је спроведен источном (цару).

Такође, после овога, и Ибреим-баша слично учини; њега (Муса) посла Грцима говорећи: „Ако се са њима не измириш, не можеш на крају избећи зло“. Због тога га и посла ради измирења и утврђења. А овај (Ибреим-баша) на сличан начин оде источном (цару). Муса видевши, ово, остави Силиврију и врати се у Андријанов град.

69. Док се свршише овакви ратови, раније поменути Мухамед султан, који беше у горњој земљи, дође и освоји све источне пределе до мора. Са овим (Мухамедом) сложише се и Грци и превезоше га против Мусе, учинивши љубазно угошћење с њим у Царствујућем граду.

А цар Муса, подигавши се са целом војском, нађе овога (Мухамеда) код назначеног дрвета и објави рат; прво је побеђивао источни (Мухамед), а опет, добивши снагу, победи Муса; и тако опет врати се источни (Мухамед) на исток. А Муса као кривце (ове борбе са Мухамедом) затвори у Димотику граду Јусуфа, поглавара земље Константинове, и пашу Игита, крајишкога војводу, који беху држали градове и земље близу деспота. Ови побегоше из тамнице, повратише сваки своје области, земље и градове; и узевши војску од благочастивога (Стефана), попленише суседне крајеве (Мусине) и сложише се са деспотом да ће му се налазити готови за сваку службу.

70. А Стефан, чувар побожности, сазнавши о својој сестрићу (Ђурђу) да је дошао из Силиврије у Солун, посла сву своју војску. А посла и напред поменуте исмаиљанске војводе; посла и поменутога сина Саучијева да га, како би се рекло, учине царем, али на крају није знао (право) стање ствари. И дошавши, узеше га и одоше без икаквога страха.

А пре њихова доласка (Ђурађ) беше изишао (из Солуна) и иђаше; затим чу да је послан неки истоимени цару Муси, а овај га пусти, (те он) држаше путеве и чуваше области са утврђењем (Ринокисум). Ђурађ се опет врати у Солун, где, дакле, и савет учинише да сви благородни заједно иду, (јер) на њих (ће), мишљаху, (непријатељи) гледати и мислити (да је) господин (Ђурађ) с њима заједно. А он (Ђурађ), оделивши се од ових, иђаше гором изабравши неку стазу која је била стрма.

Они, дакле, дођоше прво у Солун; на њих нико не устаде нити (их) сустиже. А (Ђурађ) сам са петорицом, после многог тешког обилажења, дође неке ноћи у село које је пронашао, и уђе ка неким благочастивим хришћанима, казујући да је он један од његових благородних. А они га крише у амбару. Остали остадоше у шуми са коњима. А Исмаиљани мишљаху да је он са пуком ушао у град, у коме се велики плач од благородних започињаше. А када је дошла идућа ноћ, устадоше и одоше. А препознаде га (једна) жена и са радошћу га храњаше.

И дођоше у град саставивши се. А када је дошао у своје отачаство изванредном својем ујаку, неисказана радост јављаше се када и раздвојене удове црквене у једно сабра и државу утврди свезнали, премудри мајстор и свемогући по-

сленик. И од тада могли су се видети, радујући се, као отац и син.

71. А када је источни цар чуо за ово, тј. султан звани Кришчија, и када је била зима, дође, прешавши у Константинов град, као хотећи да иде деспоту Стефану да би од њега добио помоћ коју је тражио. Тада беше снег и дажд да се могло казати: отворише се небеске уставе⁴⁹. А тада се и реке, пошто су надошле, нису могле прећи. Опет се (Мухамед) врати на исток, јер хоћаше серским стравама ићи (према Стефану) и (реку) звану Марица не могаше прећи. А цар Муса неке поглаваре тих места за казну погуби, што су сакрили и нису јавили за (Мухамедов) поход. Овај, гонивши га, врати се и дође у Андријанов град.

72. А када се наоружа против деспота, опет рат рату додаде; (беше то) као налети севернога мора који смућују и траже морске дубине и прахом ваздух испуњавају, а земљу покољем људи и крвљу.

А имађаше овакав ред (тј. начин ратовања). Имао је две одличне војске, једну пљачкашком назва а другу витешком, које иђаху пред њиме, имајући множину изабраних коња са собом. И где је имао да се на кога устреми, прво је слао пљачкашку војску да иде дању или ноћу и да изненада нападне те да заподене борбу. А када опет уступаху, витешка војска, приспевши, борила се, док не би и сам са свима силама приспео; ако би где чији коњ постајао, одсевши са свога, уседаше на другог од оних који су били са њима. И када би ко показао какву храброст, записивало се да се према тој мери награди. Слично и по градовима имађаше наредбе које издаваше. А исто тако и казне за бегунце.

Када је зима долазила, јер (је) тако Србе навикао да напада, ради источнога (цара), и пошто у то доба није била велика војска, уђе са својом војском у Ново Брдо; а уђе овако. Приближивши се, почека у Средцу да прослави празник свога великога дана; и када би спремљено све празнично у дан празника, усевши на коња рече: „Ја ћу празник великога дана овако провести“. И наједанпут пође од Софије, пролазећи планину звану Чемерник, нигде не учинивши одмора све до Врање, где ћесар (Угљеша) пребиваше; њега умало не ухвати, поплени Врању од онога што се нашло, устреми се на Ново Брдо и много замисливши, ништа не успе.

А чуо је да иде деспот Стефан (са намером) да нападне изненада. Он, слично њему, (пође) у сретање да и сам учини

препад. А пошто је деспот видео да има врло мало својих војника, склони се у велики град (Ново Брдо). А Муса се врати и уђе у земље арбанашке, где чу, прошавши неке делове земље, да син цара Сулејмана, по имену Орхан, дође по мору у Солун, и из Солуна да је у земљи државе његове. Гонивши стиже (га), (а к њему) одбеже и много (Мусиних) пешака војника. Тако умало не паде стигавши овога. Али ипак издадоше дете (Оркана). Ухвативши га ослепи (га) и многе изабране (Орханове) ту погуби. А пешацима (одбеглим) измолише опроштај од гнева.

73. Сличан оном старом војнику Фоки, опет се подиже на Солун и разруши град звани Хортијат. А на Солуну не успе ништа. А био је у Солуну још Ђурађ. И чувши да опет хоће да дође султан Мухамед, подиже се ка Андријанову граду Славијевим горама, где му стиже глас да, ево, већ дође; и (Муса) се испуни бесном јарошћу; војници мало ноћу спаваху, путујући; и нашавши да не долази, остаде ту до зиме.

74. Што се српских прилика тиче, опет на навечерје Христова рођења подиже се отуда, као некада Антиох на Јерусалим, са великом јарошћу и гневом рекавши да ће све до краја истребити. Јер беше пописао многе од своје земље које ће населити у српским крајевима као Салманасар Хутејских 5 родова у Самарију⁵⁰, не знајући да ће убрзо сазнати шта је учинио, као и онај Антиох када говораше: „Сада сазнах шта учиних Јерусалиму“. Али на Хутеје Бог тамо посла лавове — овде не допусти народима ни ући.

Муса, дакле, идући са таквим мислима, удари прво на његова војводу који се одметнуо у градовима Соколцу и Сврљигу. И дошавши у земљу, пописа име свакога села на хартијицама, даде свакоме начелнику пешака својих да све (села) сакупе под градом.

Подигавши се, дође под град. Заузе Соколац и војводу Хамузу посла у Андријанов град. И тамо га смрти предадоше са осталима. А земљу ту прегазивши насели (народ) у своје селу, године 6921 (1413). Ово свршивши, дође у пределе српске и заузе Болван (код Алексинца), пошто су се престрашили они који су у њему (били) и који су га предали. А он, попленивши их, пресели слично. Заузе и Липовац и заробљени и опљачкани народ који у њему беше. Слично је био оробљен и Сталаћ. А у кули се задржа, чувајући град, неки благородни муж, док са кулом не изгоре, јуначан као неко од старих. Прође и остале градове и дође на Копријан, где за-

узе и њега, пошто се пролила многа крв и народ сав би побијен и опљачкан.

75. Деспот Стефан, гледајући на ово, посла преко влашки земаља (поруку) источном султану да дође и да га не мимоиђе, „да сјединивши се са мојом војском заједно устремим се — рече — на њега“ (Мусу).

И султан Мухамед подиже се са истока, а деспот Стефан са запада са својом војском, а још и са угарским великашима, босанским и напред поменутих исмаиљанским војводама. А Муса, сазнавши ово, подиже се у сретање источне (Мухамеду) и прошавши Филипов град, сrete га у месту званом Макри ливада (Узанцова), као да ће се ујутро борити са њиме; а ту ноћ су међусобним посланством све установили; и источни (цар) се повуче и оде деспоту. А Муса га је гонио до Средца и није га стигао, јер није послао сву војску пошто с њим не беше много људи сабрани. А када је ово убрзо било, сазнавши деспот све ово, дође и он са својом војском у Крушевац. А ту дођоше и сви великаши султаноци да положе заклетве и да чврст завет учине. Затим се споразумеше и саставши се заједно иђаху.

И дођоше сви великаши под Копријан да га траже (да се преда). А они који су у њему одговорише: „Ко после битке буде цар, град је његов“. Ту на Добричу (пољу) дође и Арвенез бежећи од Мусе. А дође и Богдан и неки од Мусиних пешака. Одатле иђаху ка Овчијем пољу како би (га) обишли да би и више њих дошло.

И прешавши Црну гору (међу Врањем и Скопљем), врати се деспот, пошто му је послао сву војску своју, предавши је своме нећаку Ђурђу.

И дошавши, нађоше цара Мусу где се недавно вратио у горе; јер, рече, да када уђе са султаном српска војска да пресече путеве, што беху и извршили, да нико не утекне ако би победио Муса.

Пошто су стали под гором Витошом на реци Искеру са целом војском, а Муса на Стипони, и видевши предстраже које су ратовале, не отрпе, павши у јарост пође на њих. Прешавши гору која их је делила, устремим се на српску војску. А када ју је сузбио, Ђурађ, видевши то, рече: „Издадосмо своје“ и са друге стране удари с бока и разби (Турке). Уједно се укрепила и војска деспотова и победила. А цар (Муса) видевши да је побеђен са обе стране, даде се у бекство. Њега

(Мусу) у реци Искеру ухвативши пребише (и) удавише. Велика множина била је и ту побијена од деспотове војске.

Деспотовим војницима командоваше челник Радич, муж најхрабрији и најмудрији, који са мало речи много свршаваше. А са њиме још две војводе: Шаин и Михаило. Пошто је, дакле, ово овако било, постаде источни (Мухамед) господин и самодржац источних и западних земаља, севши на отачаски престо. А беше и добар, дакле, по свему најмудрији и кротак, као оној уистину Артаксаркс у многој сили јављајући се.

76. Када је био убијен Муса, дође господин Ђурађ са свом деспотовом војском у тај дан, што беше увећано победом уистину великом. Био је одликован многим частима и (он и) сви изабрани. (Султан) посла драгоцене дарове деспоту и поклицаре који му дадоше град Копријан, а даде му и предео звани Знепоље (око Трна) и друга пространства даде му. И од тада житељи и све ствари стекоше мир, тако да се могло са пророком, као ка Јерусалиму, казати: „Празнуј, Јудо, у твојој радости“⁵¹ јер „одузе Господ твоје неправде, избавио те је из руке твојих непријатеља. Зацари се господ посред тебе и нећеш угледати више зла“⁵².

А самодржавни (Стефан) се из дана у дан на веће припремаше благодарити Бога за све што учини у све дане свога живота. И његово дело беше непрестана милостиња и често читање божанских речи. Толико се бринуо за ниште да је сам излазио ноћу по путевима и оградама да даде милостињу својом руком. И само онога који носи злато или сребро, што је баш било, само једнога највернијега са собом узимаше, а много пута и сам ово чињаше.

Када једном приђе један ништи, (деспот) му даде (милостињу). А (овај), опет, претекавши (га), прошаше. Блажени, познавши (га), даде му још више. Он (га) и трећи пут претече, (Стефан) му даде још више рекавши: „На, грабљивче и варалицо“! А овај одговори: „Нисам ја грабљивац и варалица, јер ми је невоља, него ти који земаљским царством царствујеш, небесно (царство) крадеш и грабиш“. А прилажаше и вратима ништих, којима кроз прозорчић и отвор (милостињу) даваше. И сви знађаху ко је тај који ово чини. Хођаше свагда велика гомила прокажених које сам свагда хранио и у ноћи њихове деснице (даровима) испуњаваше.

И да истина буде још јасније објављена. Једном, чувши за ово, дођоше прокажени од поморских страна и бугарских, толико много да су силом пљачкали грађане; они (прокаже-

ни) су се и били са управитељем града; и изгнаше их. Ради тога били су и одагнани.

А још дела своја знамењем њиховим непрестано обележаваше. Једном хтеде да изиђе да (као и) обично, чини милостињу и када су сви напољу и унутра спавали, узе са собом једнога веома (себи) омиљеног, који је знао и остале тајне, и рече му: „Потајно узми истовремено (и) мач мој“. А тај није разумео што му је заповеђено, а питати није смео; и донекле заједно ишашви, остави га рекавши: „Почекај овде“! И негде у саму дубоку ноћ врати се к њему; и дођоше до унутрашњих врата, која, када је млађи хтео да (их) отвори, није могао брзо. А деспот, мислећи да држи његов мач, заповеди да га држи другом руком. И рече му: „Дај мени мач док не отвориш“. А млађи тада разумеде шта му је било речено, уплаши се говорећи: „Не смета ми ништа“. Затим отворивши иђаше брзо лествицом да напред осветли; и чинио се као да оставља мач правећи се као да ништа о (мачу) не зна. Беше благочастиви ушао у дубину (некаквог) брлога; овакве ствари његове не могу се избројити, као ни морски песак. Ово није престајо чинити за све дане свога живота. Да не спомињемо у пустињама по васељени и у пределима његовим (и) у атонским, где за кога слушаше да живи у Господу, све пустињаке, усамљенике и општежитељнике, ако је ко (од њих) молио кадионицу или који драгоцен светилник, (и) да се носи тамо, молио је начелника тога места: „Ја ћу много скупоценији и светлији (светилник) овде убрзо дати ако ово даш“, и убрзо извршаваше све што је рекао. Ови и остало (тј. дарове) неоскудно добијаху. Доста је речено о овом.

77. А пре, када је склопио право пријатељство са западнима (тј. Угрима), када је ишао у град звани Будим, где је био сабор западних краљева и друге госпде код краља угарског (који је требало да иде) у Констанцију и у Рим на крунисање, овај деспот Стефан (беше) над свима најсветлији; пред свима и изнад свих видео се, као месец међу звездама; и из далека видео га је свако; и сви његови савети на месту (беху и) остадоше непоколебани.

Многе дарове од угарских земаља доби: тврде градове и села и остало, што знају све околне државе. И не само ово, него и после седме године (од) доласка краљева, када се он вратио, сваке године долазио је на западни сабор, и никада се не врати а да није примио градове и земље. Тако, дакле, сам тамо хођаше и ови к њему долажаху. (И) не само (ово),

него и у Белом граду (Београду) његову био је понекад краљ пре овога; и као из (свога) дома у (свој) дом прелажаху по угарским и српским градовима; и о чуда, ко је када ово где слушао? По васељени источни владари (бејаху према) западним (владарима) непријатељи и пленили су (им) земље, и ратовали су један са другим, а овај шаље своју војску ка источнима (Турцима) против западних (Угра), а ка западним сам одлази да се саветује. И ово обоје је јавно чинио и за многе године. Никада, дакле, уистину нико не створи (тако нешто), само он једини, велики и изванредан у премудрости и сили; а то и после њега као неки закон који је он утврдио остаде. Јер нису просто ни западни ово трпели, али знађаху да је као неки штит и (да) непоколебљива вера (долази) од њега; и свештеници њихови говораху: „Још се молимо о благочастивом деспоту који је у српској земљи“.

Долажаху најсветлији њихови и најхрабрији да служе деспоту, као пред краљем; и на сабору свих кнезова један од витезова благочастивога (Стефана) обори најсилније и узе венац победе.

А овај (Стефан) и краљеве благородне и славне витезове имађаше власт одликовати тако да су се они поносили више од свију краљевих (витезова), говорећи: „Мени деспот витештво уручи“.

А да кажемо (нешто) и о источнима. Похвале и љубави (многе) удостојаваше га (тј. Стефана) онај поменути султан ради одличности! Када свеза војводу својих сила (Михаил-бега), онима који су молили за њега рече: „Ако не добијем од брата мога деспота савет, нећу га пустити“. Посла (затим питање) њему запита га, а овај му одговори: „Ако хоћеш да храниш змију у своме дому, то, свезавши је, одрежи јој реп“. Чувши ово, не пусти га до своје смрти. Слично (је било) и у осталим различитим саветима.

Када је султан војевао на истоку, опет посла своју војску на Угре преко Босне; (кад војска) дође ухватише угарске банове, разбише (их) и доведоше (их) султану; посредством деспотовим беху новцем откупљени и ослободише се горке смрти. Ово се догоди са Петром и Иванишем Мировијским.

Врати се султан (кући) и (врати) робље бугарско које беше Муса прогнао. Поживе султан у миру са свима, са којима од почетка љубав утврди. Онда умре у Андријанову граду без рата и његова смрт беше сакривена од силних.

78. А када дође глас деспоту Стефану о томе шта се догодило, многи су га бунили, па чак и неки од источних (владара). А он говораше: „Положио сам заклетве султану да ћу добро учинити његовој деци“. У то време, (међутим), дође и његов нећак Балша, арбанаски господар. Унапред је предвидео смрт своју, јер беше болестан одавно, и ту одмах умре. Њега (Стефан) са великим љубочашћем, а уједно и жалошћу опремивши, погребеше. Затим, улучивши згодно време и узевши сву своју војску, пође на Арбанасе. А ови, знајући његову веледаровиту десницу и видевши (га), сви се убрзо стекли к њему са радошћу.

Узе тај крај ратовавши мало под неким градовима, а под Скадар дошавши, опседаше га; а Венецијанци дођоше (и) начинише мир (са деспотом). И посла ка Млечићима војводу Витка.

А деспот се врати, оставивши један део војске да опседа град и дође својој кући.

79. Из Прага изиђе истинити глас да се подигоше (неки) на господина свога краља и чешку земљу од угарске отцепише; и јерес звана Хус устаде и оснажи се; за њих (тј. хусите) неки кажу да су близу православља; и да је овај Хус био у Јерусалиму на поклоњењу светим местима те да је дошао на Синај, где је Господ са Мојсијем говорио. Ту поживе у општежићу са братијом и од њих сазнаде образ православља. Овде научивши и грчко писање, дође у своје крајеве. Ради тога се убрзо нађоше грчки списи у великој библиотеци и пошто ретор беше, све их савлада учењем. Кажу да је на сабору пред папом, када је са њим вођен спор, а где је и о свештеничком чину водио распру, рече им ово: „И овај закон велику злобу доноси. По свему од почетка, од светих, нико не забрани да се свештеници жене. Јер се деси у једном од великих места да је неко довео однекуд једну удовицу, а однекуд другу и да је од једне родио сина, а од друге кћер. Када су деца одрасла, не знајући узне брат своју сестру за жену. Када је оцима то објавио и много друго рекавши, убише га и предадоше огњу“.

А овај (Хус) имаде множину ученика који се овако осилише. И када се ово догађало, обрати се краљ деспоту молећи неки мали део изабране војске, пошто је било зимско време, да их само обичним гласом (о доласку деспотове војске) застраше. Тако је и било. И дошавши сузбише хусе који су (их) гонили и пленили. А већ се беху раширили и замало да нису дошли до самога Будима.

А у то време умре у Београду и цар Константин, син Срацимира, цара бугарскога, када је деспот још био у Арбанасима. Јер ту тада живљаше дошавши од Угра. Њега благодивити овај оплакиваше као приснога брата, много раздаде за душу његову. Ово је било године 6930 (1422).

80. А треба опет споменути и о источнима и како се (са њима) сврши. Када је умро султан у Андријанову граду, као што напред рекосмо, и када је био пренесен од свију силних и домаћих својих у Брусу, беше неки звани Мустафа, који преваром назва себе Мустафом, сином (Бајазита) муњевитог који, пре изишавши из Влашке, побеже ка Солуну. Њега тада гоњаше султан чак до Солуна и посла посланика цару Манолу који је управљао царским пословима, али не хтеде дати (натраг, лажног Мустафу). И од тада, дакле, овај у грчким рукама пребиваше. Њега тада послаше да царује западним крајевима, чинећи лукавство.

И када је син султанов био у источним (крајевима), узне тај (лажни Мустафа) све чак до Калипоља, и посла деспоту (поруку) да му буде пријатељ. А деспот није поклањао пажње посланству, јер је дао сину султанову, тј. Кмурат-хану званом, на знање тврди завет, који имаше и са његовим оцем.

Са истока посла (Мурат) војску са силним Бајазитом, који је управљао свима стварима свога оца, на Мустафу, где и паде овај Бајазит, а војска се придружи варалици Мустафи. И уђе (Мустафа) у Анатолију; тамо одбеже мноштво војске од њега, јер га преварише говорећи: „Ако море пређеш, сви ћемо прећи к теби“. И онај варалица побеже на запад. Мурат, узевши сву војску, пређе море гонећи овога од места до места. Варалица, (лажни Мустафа), би ухваћен у лугу где се скривао, (и) би убијен.

81. А Грци опет помагаху млађег сина султанова (Мухамедова), који се такође звао Мустафа и (који) заузне неке крајеве на истоку. А Кмурат опет тамо уђе и посла војску пред собом; њему син (Мустафа) изиђе на борбу из Никеје и ту би убијен. А ту паде и Михаљ-бег силни у царским пословима, кога Кмурат беше пустио из тамнице после смрти свога оца.

82. И када ово овако беше, постаде цар Амурат-хан (цар) источних и западних (земаља). Тада посла (Мурат) деспоту поклицара благодарити за све, јер га деспот беше претекао пославши к њему поклицаре варалице Мустафе. И када је

дошао поклицар деспоту, (деспот) учини велико утошћење с њим пловехи у лађама по Дунаву и Сави; и пијући, веселили су се. Обдаривши га веома, отпусти га. Тако се опет миран живот и у љубави начини.

Изиђе Мурат на Цариград, дође и на Влашку, али опет са обојицом мир утврди. А беше и овај као и његов отац, са сваким царским чином, само ипак лукавији.

Благочастивога деспота Стефана хваташе све више ножна болест од које одавно страдаше. Зато, веома се побојавши смрти, посла по свога сестрића, господина Ђурђа, и овај дође у место звано Сребрница; и ту (деспот) сазва са патријархом сабор од часних архијереја и благородних свију власти и свију изабраних и на сабору благослови њега (Ђурђа) на господство, говорећи: „Од сада овога сматрајте господинсм место мене“. Учинише и молитву над њиме са полагањем руку; и све закле да му буду верни. А прокле оне који би подigli какво неверство. Затим закле и њега самога да неће презрети његово васпитање, „него како сам ја сам о свему мислио, тако чини и ти. Јер многи су ми послужили којима не успех дати награде“. И много (га) поучи о побожности и заповестима. Зато од тада много верније се приклањаху младом својем господину него раније. А благочастиви, оздравивши од оне болести, ходаше добро чинећи.

83. Мурат хтеде поћи на запад и гледајући благочастивога деспота како сваке године иде угарском краљу, послуша неке који су (га) клеветали; и када је тамо деспот био, посла једнога од верних својих да сазна у чему је истина. Посланик много почека. А када је деспот дошао, сазнаде о овоме, посла му дарове, али изасланика не удостоји пријема. А овај (изасланик), дошавши к цару (Мурату), много га (деспота Стефана) клеветаше и рече: „Ако ти не пођеш на њих, они ће већ доћи на тебе“.

И цар пође у Софију, где дођоше војници деспотови по обичају. А дође и поклицар. Цар, мало задржавши војнике, рече (војницима деспотовим): „Идите господину својем и објавите му мој долазак“. А посла и своје војнике да их спроведу до границе, да не пострадају што, пошто су дошли на веру. Затим се подиже и дође у Крушевац.

Пошленивши један део, одмах се опет врати. Јер посла благочастиви (Стефан) поклицара.

А деспот, узевши војску коју беше спремио против ових, пође на Босну. Јер Босанци, уграбивши време, тада дођоше

под град звани Сребрница. Деспот изненада дође на реку звану Дрина за коју су Босанци мислили да се не може прећи; а када деспот тада наиђе, брзо пређе реку те Босанци, видевши то, оставише све станове своје и побегоше са својим краљем. А остаде и праћка (тј. топ) њихова звана „хумка“ заједно са другим двома. Деспот заповеди да велику (праћку) носе у Београд, а остале (две) у Сребрницу, а сам дође у босанске крајеве и гонивши краља, плењаше. А краљ, који је био у једном од тврђих градова, посла посланика молећи да изиђе.

Вративши се (деспот) дође својима и обилажаше чинећи добро. А био је велики четвртак када се поје: „Вечере твоје тајне прими ме, Спаситељу, данас као причасника“. А он, не могавши се уздржати, поче горко ридати. И изишавши плакаше много из дубине душе. Па умивши лице своје, уђе. И опет поче веома плакати. Јер беше место под напред реченим градом Сребрницом у којем су многи среброделци, који су имали младића послана да надгледа рад. А неки немирни духови, подигавши спор, убише га и бацише са палате.

Сазнавши за ово (деспот) се подиже сам, пошто су многи побегли од места, па ухвативши и неке невинне ради убиства младића, одсецаше им руке и ноге. И овога сетивши се, није се могао уздржати и ридаше ради тога што се догодило.

84. Ка ништима од тада пространије десницу отвараше. Теодосије оптуживан од (Амвросија Миланског) због невинно побијених у Солуну, пошто је била множина (побијених), неговаше. И толико да су светога онога мужа Амвросија оптужили, иако погрешно, да хоће да подигне идолослужење, ако тога светим тајнама не причести.

А овај (Стефан деспот) сам због кривице вапије: „Нисам достојан, јер нећу као недостојан да се дотакнем тела и крви Господње, јер (такав) грех себи једе и пије по апостолу⁵³“.

85. О западнима опет је чуо источни да су дошли у крајеве влашке и да утврђују градове и да Влахе покоравају. А и он, подигавши се, дође у Видин, и идући реком, заузео острво угарско, а лађе и људе који су ту били посече и поплени. Опет дошавши ка Северину, посла (војску) у оне земље да тога нападне. А када су се Угри појавили, војници бежаху.

86. Али блажени (Стефан) с једне стране обиље и дарове цару шиљаше, а с друге стране обилазио је земљу како би још подигао божаствени храм. И одатле чу да је то острво (угарско) заузето. Подигавши се иђаше ка Београду. Када је био на месту званом Главица, обедувавши, изиђе да лови;

и док је још ловио, узео је крагујца на руку своју. Узевши га није (га) носио како треба, он, који је досада све како треба и на удивљење изводио и чинио; и нагибао се на једну и другу страну као да ће са коња пасти. Обухвативши га са обе стране, вођаху га до стана. И кад је био у шатору, он лежаше — а то беше свима дирљив призор — испустивши само један глас: „По Ђурђа, по Ђурђа“ — говораше. И тако ништа није говорио до ујутро, када и дух свој предаде Господу.

Престави се године 6935. (1477.) у 19. дан, месеца јула, у суботу, у 5. час дана.

Када је са коња био скинут, био је у граду наједанпут такав страشان гром изненада, какав никада нисмо чули; од тога часа и тама би у целом том крају тако да се мислило да је ноћ која се у залазак сунца мало просветлила. А ово беше у подне.

87. Када се ово догоди, који (све) жалосни гласови нису се тада чули?! Падали су (људи) лицем ка земљи и крв је текла из њих; и друго (шта је било) тако да нису ридали за њиме само као за господином, него као за оцем са љубављу поштованим. Затим пошљу по Ђурђа, а сами узевши га ношаху (га) ка гробници — о овој ствари много се бринуо војвода војске — коју сам сазда у Ресави. О љубочаснога војинства, љубочаснога господина! Нису тада гледале ни жене децу, ни своје куће, нити што друго. А ту негде близу била је исмаиљћанска војска. Али (они који су преносили деспота) нису свој живот рачунали ни у што (само) да би га положили на место где је заповедио.

88. Које (све) жалосне гласове нису слушали они који су тамо били! (Људи) су лица гребли и власи трзали и све светле хаљине збацили су. Јер уместо многосветле одежде у врећишта (су се облачили); и још ово: ако се где забачена иночка (хаљина) могла добити, узевши (је) на делове је цепаху тако да све изузетно буде у измењеним приликама. Коњима су (не само) гриве резане. А угарски витезови, његове слуге, избезумљеним гласовима викали су: „Коме ћеш нас сада слати? Шта смо величанству твоме сагрешили те нас овако наједанпут одгониш? Где ћемо наћи твоје славе и красоте и многе дарове?! Од сада се лишисмо сладости и красоте овсга света! Од сада смо сиромаси и туђини, — тако да су и они који су у иночком образу (били) кидали и бацали власи (из) браде. А многочасни и светли, које је он све дотле изванредно поштовао и целивао, сваки је од њих слично исказивао своју горчину.

И сви су долазили до избезумљења када би свештеник или ђакон узгласио: „Још се молимо за блажен спомен увек спомињаног господина деспота Стефана“. Неки од славних власи браде своје трзајући, викаху: „Не, иноче, никако ово не смеш рећи!“ Пошто су сви заједно из дубине срца као лавови рикнули и заиста учинише велики плач нови Израиљћани новоме Израиљу. Због брзине времена брзо (га) спремивши положише (га) у цркви (Ресави-Манасији), с десне стране уласка у храм.

У град, мислим Београд, дођоше, и заједно уђоше; пошто је на све стране било јављено што се догодило, сви су бежали у градове и на острва.

89. А на онима који су у граду (Београду) били изненада се видела чудна промена. Сви су светле хаљине (заменили) црнима; жене и деца заједно сакупљени у групе, долазили су пред најкраснији двор благочастивога. Једни у граду чекаху а други опет пред градом. Долажаху другови многожељенога (Стефана) као по пређашњем обичају; а истовремено домаћи по чину, као када су (бивали) са господином својим: напред изабрани коњи, вратари, а после ових заједно сваки чин. И ко ће исказати веома дирљиве гласове када их је који збор сретао или када у град уђоше и дођоше у унутрашњост градску ка онима који су јављали веома тужне гласове благочастивој госпођи и увек жељеној сестри (Оливери) која је странствовала такође за избављење отачаства и са Богом била посредница, као она древна Јестира.

Овде многи од изабраних, избезумивши се, отворених устију сеђаху и беху веома изнемогли, а они око њих обливаху их водом. А изнад града и унутра, у седмоврхом граду, погребне песме оних који одлазе и који долазе испуњаваху ваздух; а слично беше и у свима градовима и крајевима. И са којим тада дирљивим ридањем у прошлости да упоредимо ово? Јер преврати Бог у плач твоје празнике — рече пророк Осија⁵⁴. „Слушах, рече, Јефрема где рида; казни ме Бог и казних се“⁵⁵. Ако наведемо плач и вапај за Мојсијем — како се вратише сви народи са великим плачем, вратише се и старци од горе Навав са великим ридањем и Елеазар са стењањем. И сви заједно непрестано ридаху 30 дана⁵⁶, говорећи: „Оставио си нас, угодниче божји, зашто си нас оставио, изабрани вођо? Оставио си и (ти, деспоте,) нас, вођо новог Израиља“. Као што и Данила и три младића Израиљ провођаше у ропство неисказаним ридањем и великим јауком. И не само да су

га жалили сви којима је (Стефан) владао, него и Света гора још више; а истовремено и Царствујући град и сваки град и крај у васељени где се чуло (за деспотову смрт) (тако) да су се и Исмаиљћани чудили. А многи и од њих плакаху за њим ваистину.

90. Али када дође благочастиви господин Ђурађ, њега исто тако сличним (ридањем дочекаше) (који) је ваздух испуњавао, док су га пукови сретали и дочекивали. Тада осетише као неко олакшање. Јер свако смрт и пљачкање већ очекиваше. Тада му се и унутрашња кула отвори, а раније је не хтеде отворити онај који ју је чувао. И у цркви не узиђе (Ђурађ) на прострто (место) по владарском обичају; а када се служба свршила, не даде ништа рећи о владарској слави, него место овога чуо се вапај (и) ридања у ваздуху. А сам, дакле, када је са свима био у царским (дворима), приђоше сви који су били постављени од пређашњег (владара) у неком чину, предаде свако своје жезло власти. А овај са великим плачем опет свакоме поврати његов чин.

91. Цар Мурат, чувши тада и сазнавши да је ово истина, дође убрзо са свом војском, јер беше близу, и узевши свога сина који је тамо био с њиме, са војском Степана предаде на чување(?)

И дошавши, дакле, нападне Крушевац који узеше у борби; и пошто се народ који је био у њему устремио (да бежи) из града, предадоше се и други градови.

И дође на Ново Брдо али не успе (да га заузме), иако се потруди много. А хтео је са посланицима који су ту дошли да се сложи и земљу коју је узео да врати.

Али дође глас од војводе голубачкога града да ће град (издати). И ови посланици погрешисе (и) вратише се. А цар (Мурат) отиде својој кући пошто је наступила зима. А остави чуваре земље који отидоше и заузеше Голубац, пошто их је тај војвода увео (у град), и пленише крај који је био у околини тога града, докле опет не дође посланик од цара који је одустао од даљег освајања, а нешто (освојеног) је и вратио.

Пре овога дође сам господин Ђурађ под Голубац, где му дође тај војвода на веру; (деспот га саветоваше) да га уведе у град и да град преда. А нека господа долажаху са предлозима (деспоту) да га ухвати. Тај је (деспот) био тврде вере, слично дијаманту, и не хтеде ово учинити. (Он, као) и најкроткији Давид, имајући наду у Бога који га чува да створи цара новоме Израиљу, не послуша.

Када су ушли заједно у град, устреми се у вратима ранији војвода тај и град заузе, и на помазаног руку и оружје подиже. А (деспот) се опет врати у стално пребивалиште.

92. И није само, дакле, због овога било разрушење и беда, него и западни краљ дође царскоме граду (Београду) који и узео, тобоже мирно, од овога благочастивог господина својега пошто су се (Ђурађ и Срби) престрашили Исмаиљћана.

Ово (је) овако било, као (што беше) са пророком Захаријом (који се) Јерусалиму обрати: „Отвори, Ливане, врата своја и појешће огањ кедре твоје“⁵⁷, и ако и нема орла по Навуходоносу, кога Језекиљ тамо прорече⁵⁸: „Великокрили, дуг протезањем, пун ноктију који ће приближењем ући у Ливан и узети изабрани кедар“. Али ипак нама је тада било као Јерусалиму, када дође вест о дому Давидову, како саветује Јефрем и Факеј син Ромеиљев⁵⁹ против њега лукав савет и орла великога од истока; и овај нам се такав јављаше и овако изврши.

И у осталом, дакле, могло се са Јеремијом пророком оплакивати опустење Новог Сиона, као он тада (што оплакиваше). Јер, ваистину, где се наједанпут деде све светло и красно што је унутра и напољу? Где су кола оних који играју, где црквена сабрања? Где су саборне свечаности и молитвене литије у околна (места)? Наједанпут све постаде гадост пустоши, све се преобрази, све постаде као да ничега и нема, све се испуни горчином; хумке се распадаху и сагореваху, а народ је једанпут био изгоњен, а други пут се усељаваше; често се догађаху неке нове и неугодне (ствари) онима који владају и видело се оно што се заиста пре овога у сновиђењу предсказиваше: од запада као да стари орао, покислог перја, овде од куле на кулу прелеташе и обладаше.

А догоди се и друго знамење. Када је пала дубока ноћ, а ми нисмо спавали, ваистину Христову долажаше са запада, с оне стране реке (Саве), као јечање трубе и по мало се повисиваше док није изгледало да је на Сави (на половини Саве), затим пред кулом, а онда по целом граду, од врата до врата. А ово није брзо пролазило, него (је трајало) два или три часа тако да је изгледало као да долази истоимени (Стефан) када (глас) не би долазио од Запада, или (као) да је нека војска, тако да смо изишли да видимо шта се догађа и упалили смо огањ.

Догоди се и овај призор: из градске велике цркве у ваздух подигле су се часне иконе, и, гле, као по чину који ће бити приликом другога доласка (страшнога суда): Царица, дакле, и Владичица и Јован Претеча са обе стране лика Спаситељева; и иконе дванаест апостола — по шест како треба са сваке стране — што смо мислили да је у славу и заштите града. А оно беше у часу смрти, јаој!

Догоди се пре престављења истоименога (Стефана) 17. дан тога месеца; пустио је ваздух с неба као искре на град које и паљаху, а онда се угасише. А пре овога — узвитлани вихор скину кровове црквене у граду и сврже (их) на земљу и поруши многе куће и кућу сестре деспотове.

А још после Васкрса, угарски свештеници с оне стране, на превару, када беху сабори у црквама, дођоше по своме чину са народом и своје иконе пронесоше градом. Њих благочастиви разљути, јер беху његове слуге; а још од запада на хартији насликане иконе, као да су на крсту распети Отац (и) Син, и остало; ове (иконе) послаше деспоту. А он као у сну, не гледавши на ово, заповеди да се на сваку икону стави ознака и да се разделе по градским црквама.

Беше дошао неко од стране мизијске правећи се луд, чија дела сведочаху тајнога слугу божјега, који, ходећи по граду дан и ноћ, горко оплакиваше себе: „О тешко мени, и јаој“ — вапијаше, док и деспоту у дом (не) дође. А (деспот) му даваше милостињу. Овај, по своме обичају, уручиваше ништима. И да не би ко посумњао у ово, сетићемо се онога Исуса, који пре разорења Јерусалима за (време) Тита кесара, дан и ноћ ходећи вапијаше: „Глас од истока, глас од запада, глас од четири ветра, глас на Јерусалим и на цркву (храм), глас на жене и на невесте, глас на сав народ (све људе)“, и предадоше га кнезу, и када је био бијен вапијаше: „Јерусалим, Јерусалим“. Алвин, кнез Римљанин, пошто га је сматрао за бесна, пусти (га). А овако и за себе прорече: „Јер удари га камен из праћке и умреће“. Или глас који су чули свештеници на празник пресних хлебова: „Више нећу бити с вама овде“, унапред јављајући одлагање речи коју ка Соломону рече Бог: „Биће отворене очи Моје на овај храм и уши Моје слушајући молитве оних који се моле у овом храму⁶⁰. Или звезду комету као мач, и двери велике цркве које се саме отворише, које тешко двадесет људи затвараху.

Ово је било овако и овако се свршило. И пошто је (Деспотов народ) био расејан, оде на запад и исток, север и југ (бежећи) од крвавих догађаја.

А ми, иако примисмо заповест која превазилази наше снаге од свеосвећенога кир Никона патријарха, српских и поморских земаља, (да напишемо ово житије), ((а) он је тада тамо дошао; па још и од војсковође и осталих изабраних (ово примисмо), али пошто је тада такво време било, остависно да се (око овога) потрудимо. Четврте године од његова (тј. Стефанова) одласка Господу, он се сам јавио и као казном је претио да ће бити кажњен (ко (ово) не изврши). После овога, опет, када сам са свима својима био у странствовању, дошао је у моју кућу, где сам био недостојан да га примим, и заповеди ми да извршим обећање. Зато ако и нисмо били у могућности, потрудисмо се изложити (његов) живот.

Ако постоје неки који више знају (Стефанова дела) и који су тамо били сажитељи његови, или су веома писмени и оштроумни, добро је заиста. А ако се до данас нико не потруди и овде (нађе) које недостатке или (што) излишно, што није потребно или је грубо, пошто је дошла заповест и одређен начин (рада), нека се (касније) све доведе на своје место.

93. Али, дакле, дошавши као у пристаниште и подигавши се од малаксалости (која је наишла) од жалости за овим (Стефаном) ускликнимо: Радуј се, добри извршитељу божаствених заповести; радуј се (ти) који си светло владао земаљским (стварима), радуј се, страшна стрело муњина за непокорне; радуј се, слатко слушање за добропокорне; радуј се, кротки Давиде у саветима; радуј се, (све) премудро извршујући, нови Соломоне; радуј се, неисказани тајниче милостиње; радуј се, јавно многодарежљива отворена деснице; радуј се, извршиоче доброга украшавања божаствених дворова; радуј се, светло познање царскога двора; радуј се, ти који си све људско изабрано од свуда прикупио; радуј се, деспоте Стефана, украсу владара! Слава Ономе који те је дао у последње родове на похвалу хришћанима. Слава Богу нашему који свршава велика и чудна (дела), који просвећује многоизабране светнионике из рода у род да се у садашњим родовима јаве неизречена и дивна дела Бога нашега, коме нека је слава на векове векова, амин.

Ово, дакле, написасмо (не) као његово житије, него као летописац са свима осталим (стварима). А постоји крајегранесија почев од десетословнога:

Ономе који је необично и изванредно на земљи владао, ишућинац слуша ириноси славноме десјошу Сшефану, иреводник Консијантин.

А ово је крајегранесија (следећих) стихова: *Сшранац и ишућин смрш (десјоша) ошлакујем.*

Точио је речи слађе од меда и саћа, као из запечаћенога извора, који је (мед) уједно и мирис и храна, ако се са мером једе.

Имајући ово у виду, (био је) као неки нови Давид најкроткији (према) онима који су сачували раздељен плен. Показао се као дивни Соломон десетинама хиљада који су дошли са свих страна. Као вођа (свога) рода био је (гостољубиви) Аврам који са жеђу прима странце. Али је увек желео (да као) Илија оде (на небо), и сам јављаше други долазак. Он беше по лепоти други (Јосиф) из Египта који место пшенице злато даваше. (Био је) ратник у победоносним борбама замењујући снажнога Самсона, међу храбрим потомцима Адамовим (тј. Србима), међу којима је од почетка био најбољи узор. Овај је био други Јов, богат у давању, точећи свима без зависти. Био је познат роду по загонетности својих очију која је слична сунцу и сунчаној светлости, од кога примамо светле зраке, али не целу суштину. Затим се обојега(тј. и сунца и Стефана) лишисмо. Јер уместо главе која управља, а (Стефан) је глава светлоизабранима, умире на месту Главе (Главица). Оплакуј опет, бели граде (Београде), своју потамнелост! Вођа народа као цвет прецвета и отпаде; јер и земља са тобом заједно рида што прима онога, кога се није надала тако брзо примити, чекајући тридесетпет текућих година, пошто је већ прошло шест хиљада и девет стотина (6935—1427).

Константиново дело *Сказаније о њисменех* (што преводим као *Повесѝ о словима*) приказано је овде само у ширим изводима, који су мој превод. За превођење је узет текст *Сказанија* који је објавио Ватрослав Јагић (в. шире објашњење у одељку *О Константиновом Сказанију о њисменех* и нап. 1 у истом одељку), а по потреби је коришћено и фотоиздање К. Куева и Г. Петкова (в. нап. 2 у Предговору). Према Јагићевом издању означавам на маргини странице рукописа са којих су узети поједини одломци. Прекиде текста између одломака означавам са три тачке. На местима где је Константинову реченицу требало допунити, због елиптичног казивања, додане су допуне у облику заградама, понегде и у напоменама на крају текста из појединих глава. Нека наша објашњења — допуне, уколико су биле потребне, стављене су и у угласте заграде.

За објављивање *Жиѝија десѝоѝа Сѝефана Лазаревића* узет је превод Лазара Мирковића (в. нап. 23 у Предговору). Л. Мирковић је превео Јагићево издање *Жиѝија*. За ову прилику извршила сам редакцију превода служећи се такође Јагићевим издањем (в. нап. 10 у Предговору). Приликом редакције задржала сам обле заграде у којима је Л. Мирковић додавао допуне и поједина објашњења Константиновог текста.

У одељку *О жиѝију десѝоѝа Сѝефана Лазаревића*, који представља шире изводе из наведеног рада М. Кашанина, на маргини су означене странице књиге у којој се рад налази. Задржана је и оригинална нумерација фуснота.

Додајем, осим тога, коментаре (неколико коментара дао је Л. Мирковић уз превод *Жиѝија*), библијске цитате, библијске скраћенице (у *Жиѝију* су, уз извесне исправке, преузете из превода Л. Мирковића) и речник мање познатих речи.

Гордана Јовановић

Повесїи о словима

- 1 Прич. 21.1.
- 2 Проп. 9.18.
- 3 1 Кор. 3.19.
- 4 Мт 5.40.
- 5 1 Цар. 17.12.
- 6 Прич. 9.9.
- 7 Мт 10.5; Мк 11.1.

Жиїје десїоїа Сїефана Лазаревића

- 1 2 Мојс. 3.4.
- 2 2 Мојс. 2.14.
- 3 2 Мојс. 12. 31.
- 4 Јуда, гл. 14.
- 5 2 Мојс. 2.10.
- 6 Пс. 96.5.
- 7 3 Цар. 19.18; Рим. 11.4
- 8 Ис. Нав. 4.19.
- 9 Суд. гл. 16.
- 10 1 Цар. гл. 2,3 и 4.
- 11 1 Цар. гл. 10.
- 12 1 Цар. гл. 15.
- 13 Дел. 13.22; Пс. 88.20.
- 14 3 Цар. 2.12.
- 15 3 Цар. 10.1, 2.
- 16 Дан. 10.11, 12.
- 17 Пс. 83.5.
- 18 Јо 14.23.
- 19 Јовил, 2.20.
- 20 Мт 12.32.
- 21 1 Мојс. 2.11—14.
- 22 1 Мојс. 2.11—12.
- 23 Јак. 1.19.
- 24 Прич. 14.31.
- 25 2 Мојс. 3.5.
- 26 1 Кор. 11.4, 14
- 27 Филип. 4.8.
- 28 Пс. 61.12.
- 29 Јерем. 31.15; Мт 2.18.
- 30 Јест. 1.1.
- 31 Проп. 1.16.
- 32 Прич. 21.1.
- 33 Јо 18.14.
- 34 2 Петр. 1.20.
- 35 Пс. 145.4.
- 36 2 Мојс. 15.6, 7.

- 37 Пс. 135. 12.
- 38 Захар. 9.9.
- 39 Песма, 4.4.
- 40 Јерем. гл. 7.
- 41 Иса. 49.18.
- 42 3 Цар. 8.63—66.
- 43 2 Цар. 1.21.
- 44 Пс. 79.1.
- 45 Јерем. 1.14.
- 46 Иса. 14.31.
- 47 Пс. 58.10.
- 48 4 Мојс. 10.10.
- 49 1 Мојс. 7.11.
- 50 4 Цар. 17.6.
- 51 Наум, 1.15.
- 52 Софон. 3.15.
- 53 1 Кор. 11.29.
- 54 Амос, 8.10.
- 55 Јерем. 31. 18.
- 56 5 Мојс. 34.8.
- 57 Захар. 11.1.
- 58 Језек. 17.3.
- 59 2 Днев. 28.6.
- 60 2 Днев. 7.15.

Библијске скраћенице

Амос	Књига пророка Амоса
Дан.	Књига пророка Данила
Дел.	Дела апостолска
2 Днев.	Друга књига дневника
Захар.	Књига пророка Захарије
Иса.	Књига пророка Исаије
Ис. Нав.	Књига Исуса Навина
Јак.	Саборна посланица св. апостола Јакова
Језек.	Књига пророка Језекиља
Јерем.	Књига пророка Јеремије
Јест.	Књига о Јестири
Јо	Јеванђеље по Јовану
Јоил	Књига пророка Јоила
Јуда	Саборна посланица св. апостола Јуде (Јаковљева)
1 Кор.	1. посланица св. апостола Павла Коринћанима
Мк	Јеванђеље по Марку
Мт	Јеванђеље по Матеју
1 Мојс.	Прва књига Мојсијева
2 Мојс.	Друга књига Мојсијева
4 Мојс.	Четврта књига Мојсијева
5 Мојс.	Пета књига Мојсијева
Наум	Књига пророка Наума
Песма	Песма над песмама
2 Петр.	2. саборна посланица св. апостола Петра
Прич.	Приче Соломунове
Проп.	Књига проповедникова
Пс.	Псалми Давидови
Рим.	Посланица св. апостола Павла Римљанима
Софон.	Књига пророка Софоније
Суд.	Књига о судијама
Филип.	Посланица св. апостола Павла Филипљанима
1 Цар.	Прва књига о царевима
2 Цар.	Друга књига о царевима
3 Цар.	Трећа књига о царевима
4 Цар.	Четврта књига о царевима

Коментари

Повести о словима

стр. 44 У време Птоломеја Филадельфа — Птоломеј Филадельф био је египатски фараон (283—247 п. н. е.). У његово време преведен је Стари завет са јеврејског на грчки језик. Овај најважнији грчки превод Старог завета зове се *Септуагинта* („седамдесеторица“) а по легенди превод су сачинила 72 преводиоца.

Трновски мужевци савршено их излечише у својој земљи — Мисли се на исправку црквених књига коју је у Багарској спровео патријарх Јефтимије Трновски у другој половини XIV века.

стр. 45 За „*Молићву светијих*“ — Обичан верник—лаик своју молитву не почиње формулом резервисаном за свештена лица, него речима: „Молитвама светих отаца наших, Господе Исусе Христе, Боже наш, помилуј нас“ — он, наима, нема храбрости да се моли Богу сам од себе него тражи посредништво светих отаца.

„*Царе небески*“ — молитва упућена Св. Духу да очисти и спаси људске душе.

„*Свети Боже*“ — молитва упућена Св. Тројици („Свети Боже, свети крепки, свети бесмртни, помилуј нас“). Први део „Свети боже“ односи се на Бога Оца; други део „свети крепки“ на Бога Сина и трећи „свети бесмртни“ на Св. Духа). Ова се молитва често и поје и зове се и „трисвјатоје“, јер се реч „свети“ јавља три пута.

„*Слава Оцу*“ — „Слава Оцу и Сину и Светоме Духу“ је завршна формула, одн. мало славословје, и долази пошто је отпојано „трисвјатоје“.

„*Пресвета Тројице*“ — Молитва која почиње речима „Пресвета Тројице, помилуј нас“.

„*Оче наш*“ — молитва Господња („Оче наш, који си на небу. . .“) Заузима прво место међу хришћанским молитвама. О њеној, важности говоре и црквени оци: св. Кирило Јерусалимски св. Јован Златоуст и др.

стр. 46 У доба Јосије сина Амосова — Јосија је био јеврејски цар (639—608 п. н. е.) у чије је време живео пророк Амос од кога потиче старозаветна „Књига пророка Амоса“.

стр. 48 *Друи Давид буди данас* — Константин моли деспота да буде као јеврејски цар Давид, који је био јунак, мудрац, свирач; традиција сматра Давида за аутора псалама. Збирка од 150 псалама чини богослужбену књигу Псалтир.

Обличје оној њректасној Јездре — личност из Старог завета (в. Књига Јездрина); свештеник, књижевник, познавалац Мојсијевог закона; по налогу цара Артаксеркса одлази са Јеврејима у Јерусалим да храму Господњем приложи благо и дарове које је народ прикупио.

стр. 49 *Архијереју Арисџеју* — Аристеј је био Грк; живео је у III веку п. н. е. Птоломеј Филадельф га је послао у Јерусалим да донесе оригинални препис Старог завета за Александријску библиотеку. Аристеј је са собом довео 72 учена Јевреја који су превели Стари завет на грчки језик. (Превод познат под именом *Сейџу-аитија*.)

Архијереј... Елеазар — Јеврејски првосвештеник који је цару Птоломеју послао 72 учена Јевреја да преведу Стари завет на грчки језик.

С Димитријем, царевим њовереником — По савету Димитрија Фалерија, за кога Константин каже да је и логотет, Птоломеј захтева од архијереја Елеазара да пошаље учене људе који би превели Стари завет са јеврејског на грчки језик.

Овако сведочи Јосиф [Флавије] — старојеврејски историчар (око 37. до 95. г. п. н. е.); аутор историјског списа „Јудејски рат“.

стр. 52 *Премудроја... [Соломона]* — Други по реду, јеврејски цар, Давидов син; пророк, мудрац, градитељ Јерусалимског храма. Сматра се за аутора *Песме над њесмама*.

Мислим [Јован] Златоуст или Василије Велики — Јован Златоуст био је велики беседник и тумач Светог писма (живео од 344—407. г.); Василије Велики, чувени аскета, говорник, филозоф (живео од 330—379. г.). Њима се прибрана и Григорије Богослов; у част ова три велика учитеља Цркве у Цариграду је 1084. г. установљен празник Св. Три Јерарха.

Жиџије десџоџа Сџефана Лазаревића

стр. 73 *Онај који њовори из куйине* — Онај, одн. Бог који се јавио Мојсију из пламтећег грма купине (в. 2 Мојс. 3.4: „А Господ кад га видје где иде да види, викну га Бог из купине, и рече: Мојсије! Мојсије! А он одговори: ево ме“).

стр. 73 *О овоме боџовиџу* — О овоме који је видео Бога; мисли се на Мојсија.

И свима који се сџасавају духовном водом. — Свима који се спасавају крштењем.

А још овом боџољуйџу — Константин назива деспота Стефана „богољупцем“, одн. оним који љуби, поштује Бога.

стр. 76 *Са јужњачком царицом* — Са царицом с југа, из града Саве (в. 1 Цар. 10. 1; Мт (12.42).

стр. 79 *Међуречје* — Месопотамија.

стр. 81 *Равноаџосџолноја Саве* — Реч је о св. Сави који је једнак, раван апостолима.

стр. 83 *Пре неџо шџџо је џодиџуџ Царски џраг* — Цариград (Константинопољ).

стр. 84 *Сџави на себе шџчки образ* — Примео је монашки завет, замонашио се.

Са браџџом својим — Треба „са унуком“.

стр. 85 *Тако да се може са Мардохејем у заџонейкама и џророчким сновима рећи* — Мардохеј је био Јеврејин који је са својим сународницима допао вавилонског ропства. Усвојио је Јестиру (в. Књига о Јестири), будућу персијску царицу, и на царском двору добио је висок положај јер је цара спасио смрти. Заједно са царицом Јестиром штитио је свој народ од прогона и уништења.

стр. 88 *Бившу жену десџоџа Уџљеше, а кћер некоја ћесара* — Мисли се на Јелену (у монаштву Јефимија), кћер ћесара Војихне, жену деспота Јована Угљеше.

стр. 90 *Госџод узвиси роџ изабраника своја* — Рог као симбол снаге, спасења и продужетка рода, спомиње се, између осталог, у псалмима Давидовим. Господ ће се населити на Сиону који је изабрао за своје пребивалиште а Давидове потомке посадиће на владарски престо. И у Пс. 132,17 каже се: „Ту ћу (одн. на Сиону) учинити да узрасте рог Давиду, поставићу видјело помазанику својему.“ И у овој прилици деспот се упоређује са јеврејским царем Давидом — и њега је, као и Давида, Бог наградио за ревност у вери и за сва друга велика и славна дела.

стр. 91 *Кад је зигао Ексомилиос у Амореји* — Стари Јустинијанов зид хексамилион који је бранио пролаз кроз Коринтску превлаку.

стр. 92 *О великој биџи* — Мисли се на битку код Ангоре која је вођена 28. јула 1402. године између монголске војске коју је предводио Тимур и турске војске на чијем је челу био султан Бајазит. Турска војска била је поражена, а султан одведен у ропство.

- стр. 93 *Зароби храброја сирадалца* — Реч је о кнезу Лазару који је погинуо у косовском боју 28. јуна 1389. г.
- стр. 95 *Ка њоклисару званом Аугину* — Л. Мирковић сматра (стр. 74, нап. 1) да је реч о Радославу. Мисли, вероватно, на Радослава Михаљевића, великог војводу деспота Стефана. Међутим, К. Куев и Г. Петков сматрају да је то био Турчин у српској служби (К. Куев — Г. Петков. . . , стр. 430).
- стр. 97 *А њага се Царсџвујући њрад њросџирао* — Мисли се на то докле се простирала власт Цариграда.
- И би. . . велика биџка код Анџоре, џодине 6911 (1403)* — Треба 1402. године.
- стр. 99 *Дошавши у своје оџачасџво као Коил* — Вероватно би требало да стоји Еол (бог ветрова). В. о овоме код Л. Мирковића, стр. 81, нап. 1.
- Моџла се видеџи Аероџаџџова слика* — Дело „О црквеној јерархији“ приписивало се Дионисију Аеропагиту. Сматра се, међутим, да је то дело непознатог аутора, настало крајем IV и поч. V века. У њему се говори о уређењу небеске војске, одн. анђела, у девет чинова. Константин са овим упоређује државно уређење Деспотовине у време деспота Стефана.
- стр. 101 *По изџледу слично Сиону (у Јерусалиму)* — Сион је једно од узвишења, брда у Јерусалиму.
- Где је живоносни џроб* — Мисли се на гроб Господњи у Јерусалиму.
- Слично самоме дому Давидову* — На брду Сион јеврејски цар Давид саградио је тврђаву која је постала главна тврђава царскога града а звала се „Давидов град“.
- стр. 102 *Трима великим свеџиџељима* — Трима јерарсима: св. Василију Великом, св. Јовану Златоустом и св. Григорију Богослову.
- стр. 103 *Црква и џрад около. . .* — Своју задужбину манастир Ресаву (Манасију) деспот Стефан је зидао између 1407. и 1418. године. Манастир је ограђен са једанаест моћних кула а црква је посвећена Св. Тројици.
- Уџодобљавајући се сџрафиму.* — Постајући сличан сџрафиму. Према небеској хијерархији анђели се деле на девет небеских чинова: шестокрилати сџрафими, многоочити херувими, богоносни престоли; господства, силе, власти; начала, арханђели, анђели а њихов вођа је архистратиг Михаило.
- У дан свеџе Педесеџнице* — У дан Силаска Св. Духа. Педесети дан после Христовог васкрсења Св. Дух је сишао на апостоле. О овоме се говори у Делима апостолским (2.1—41).

- стр. 108 *Бивају раздвојени један од друџоја* — Јака бура раздвојила је лађе на којима су пловили деспот Стефан и ћесар Угљеша Влатковић, господар Врања, Прешева и Иногошта.
- Бившеџ воџводу Филиџова џрада* — Филипоља (Пловдива). Филипољ је добио име по цару Филипу Македонском.
- стр. 111 *У Андриџанов џрад* — Адријанопољ (Одрина). Назван је тако по римском императору Адријану (117—138. г.).
- стр. 112 *Бурђа. . . унука великоја кнеза Лазара* — Реч је о Ђурђу Бранковићу, сестрићу деспота Стефана.
- стр. 113 *Поџлавара земље Консџанџинове* — Константин Драгаш (Дејановић), син севастократора Дејана, господар североисточне Македоније.
- стр. 115 *Слично је био оробљен и Сџалаћ. А у кули се задржа, чувајући џрад, неки блаџородни муж, док са кулом не изџоре* — Султан Муса је почетком 1413. г. напао, између осталих градова, и Сталаћ. Тамо му се одлучно супротставио заповедник града. Л. Мирковић наводи (в. стр. 104, нап. 2) да је тај догађај био основа за народну песму о војводи Пријезди.
- И дође на Коџриџан* — Копријан је средњовековни град недалеко Ниша од кога су остале развалине.
- стр. 116 *Прешавши Црну џору* — Мисли се на Скопску Црну гору.
- На Сџиџони* — Некадашња тврђава недалеко Ихтимана, данас Штипов (Бугарска).
- стр. 120 *Јерес звана Хус* — Јан Хус (1371—1415), чешки реформатор; аутор списа De orthographia Bohemica у коме је дао основу за савремени чешки правопис; написао је и теолошко-полемички трактат De ecclesia у коме је изнео ставове супротне званичном учењу римске цркве. Оспоравао је, између осталог, папски примат у цркви. На сабору у Констанци 1414—1415. г. био је осуђен као јеретик и спаљен на ломачи 4. маја 1415. г. Хусити, његове присталице, подржавали су га у његовим антиримским и антинемачким ставовима. Хуситски покрет довео је и до хуситских ратова.
- Да је дошао на Синај* — Планина на Синајском полуострву на којој је Бог разговарао са Мојсијем.
- стр. 122 *Месџо звано Сџебрница* — Град код Страгара, у рудничком крају. У њему је деспот Стефан сазвао сабор властеле и црквених великодостојника на коме је објавио своју одлуку да му наследник буде његов сестрић Ђурађ.
- И на сабору блаџослови њеџа (Ђурђа) на џосџодсџво* — Благословио га је као владара.

стр. 123 *Од тада њосијраније десницу оивараше* — Од тада је био дарежљивији, штедрији.

Теодосије оивуживан од (Амвросија Миланској) збој невино њобијених у Солуну — Између миланског епископа Амвросија и цара Теодосија (379—395) избио је велики спор због догађаја у Солуну „кад је Теодосије због побуне и убиства његова војног гувернера Ботериха толико раздражен био, да је за казну дао у циркусу убити више тисућа хришћана. Овај нехришћански поступак царев осуђивао је Амвросије, и кажу да није хтео пустити цара Теодосија у цркву ни причестити, док се не покаје“ (в. Л. Мирковић, стр. 115, нап. 2). Константин, у ствари, истиче да се деспот Стефан сам покајао а није чекао да га ко на то натера.

На месту званом Главица — На овом месту, које се налази у околини Крагујевца, умро је 19. јула 1427. године деспот Стефан Лазаревић.

стр. 124 *Ношаху (ја) ка њробници. . . коју сазда у Ресави* — Деспот Стефан сахрањен је у својој задужбини, манастиру Ресави (Манасија).

Иночка (хаљина) — иночка, монашка риза.

И они који су у иночком образу — Они који су били монаси, калуђери.

стр. 125 *Учинише велики ѡплач нови Израилћани новоме Израилу* — „Израиљ“ је и име за божји народ, за изабрани народ који има завет са Богом. Наведена реченица би значила да нов божји народ (Срби) учини велики плач новом божјем човеку (деспоту), одн. плакаше због његове смрти.

Као она древна Јестира — Јестира је била жена персијског цара Асвира који је наредио да се побију сви Јевреји. Будући и сама Јеврејка, Јестира се, ризикујући и сопствени живот, заузела код цара за своје сународнике и спасила их истребљења. (в. Књига о Јестири). Константин види сличност између Јестире, древне персијске царице, и Оливере, деспотове сестре, која је била принуђена да постане жена турског султана Бајазита I и да се, као и Јестира, заузима за свој народ.

Вођо новоја Израилја — Вођо новог божјег народа.

стр. 126 *Не гадѣ нишија рећи о владарској слави* — Наредио је да се скромно испрати, да се не држи похвална беседа.

Дође ѡлас од војводе ѡлубачкоја прага — Јеремија, војвода голу-бачког града, предао је Голубац Турцима, јер деспот Ђурађ није успео да се са њим нагоди.

стр. 127 *И на ѡмазаноја руку и оружје ѡдиже.* — „Помазани“ одн. „помазаник“ — владар који се помазује св. миром при крунисању по установљеном „Чину крунисања царева на царство“.

И узети изабрани кедар — Ливански кедар је дрво које представља симбол величине и лепоте. (У Пс. 92.12 каже се: „Праведник се зелени као финик, као кедар на Ливану узвишује се.“). Од кедровог дрвета је, на пример, јеврејски цар Соломон саградио храм Господњи у Јерусалиму.

Оѡлакиваѡи оѡусиѡење Новоја Сиона — Осим основног значења (в. стр. 101) Сион се употребљава и у пренесеном значењу — као небеска црква (нпр. у Јерем. 8.19 стоји: „зар Господ није у Сиону?“), а често се поистовећује са Јерусалимом. Другим речима, као што је Сион (Јерусалим) опустео, тако је и Београд („Нови Сион“, одн. Јерусалим) опустео после деспотове смрти.

стр. 128 *На ѡразник ѡресних хлебова* — На празник Пасхе, који су Јевреји славили сваке године у спомен избављења из египатског ропства, осим других обредних јела спремали су се и бесквасни, пресни хлебови.

стр. 130 *Као дивни Соломон* — Син јеврејског цара Давида. Један од најславнијих јеврејских владара (око 971—932. п. н. е.). У Старом завету велича се његово богатство и мудрост. Градитељ је Јерусалимског храма.

Био је (ѡсиѡљубиви) Аврам — Један од старозаветних патријарха, праотац Јевреја (в. Иса. 51.2: „Погледајте Аврама, оца својега, и Сару, која вас је родила. . .“).

Бог склапа савез са Аврамом обећавајући му земљу и потомство. Аврамова гостољубивост била је велика — прима у свом шатору три непозната човека (анђела), пере им ноге и части их. Један од њих му обећава да ће његова жена Сара родити сина.

Али је увек желео (га као) Илија оге (на небо) — Старозаветни пророк, пустињак, чудотворац. Илија не умире природном смрћу него се узноси на небо у огњеним кочијама.

По лейѡи (груѡи) Јосиф — Један од старозаветних патријарха. Љубоморна браћа бацају га у јаму из које се спасава; затим бива продат у Египту као роб. После разних доживљаја и невоља фараон га поставља за управитеља земље — то је награда за тумачење фараоновог сна о девет дебелих и девет мршавих крава, одн. девет родних и девет неродних година. Захваљујући Јосифовом тумачењу овога сна фараон ствара залихе жита и хране. Јосиф затим позива своју браћу и оца у Египат и ови долазе и ту се настањују. Њих ће, као и остале Јевреје, Мојсије извести из Египта.

стр. 130 *Замењујући снажнога Самсона* — Један од старозаветних судија; јунак у борби Јевреја са Филистејцима; човек необичне снаге, који голим рукама убија лава, скида и носи на леђима градску капију итд.

Храбрим поштомцима Агамовим — Праотац људског рода. Према библијском предању (в. 1 Мојс., гл. 5) живео је 930 година и оставио многобројно потомство.

Овај је био друш Јов — Оличење праведника и богобојажљивог човека кога погађају, без обзира на све његове врлине, многе и тешке несреће. Сва ова искушења не могу га поколебати у његовој искреној вери. Он каже: „Господ даде, Господ узео“ (в. Књига о Јову, 1.21) кад је сазнао да му је отета стока, слуге поубијане, деца изгинула итд.

архијереј — владика, епископ, виши црквени достојанственик

благоверан — правоверан, који исповеда праву веру (мисли се на православлје)

благодет — милосрђе, добра дела

благородан — племенит; који је високог рода, од угледних, племенитих предака

благочастив — побожан, примеран у вршењу верских дужности

блажен — срећан; славан, велики

богољубље — љубав према Богу, оданост Богу и вери

вазљубљени — вољен, драг

ванстину — стварно, заиста

веледаровит — веома штедар, издашан

вретиште — тканина од козје длаке, кострет

декалог — десет божјих заповести

добропокоран — послушан, понизан

добропотребан — који служи у добре сврхе, прикладан

добрострадалан — пожртвован, несебичан

егзарх — црквени достојанственик, повереник

идолопоклонство — обожавање идола, клањање идолима

инок — калуђер, монах

ипалкс — кула као део одбрамбеног бедема (стслов. *ипалксь*, од грч. *ἑπάλξις*).

исторевнител — онај који је с неким једнак у ревности, преданости нечему

језичник — незнабожац, паганин

крагујац — соко

крајегранесија — акростих, осмишљени текст који чине прва слова у редовима или одељцима каквог текста

кривословити — криво, нетачно говорити

љубочастан — који се стара о свом достојанству, угледу; честољубив

љубочашће — усрдан однос и пажња према некоме

междустрочије — интерпункцијски знак који обликом, а приближно и употребом, одговара зарезу

многочастан — веома поштован, у великој части

молчалница — монашка ћелија у којој монах проводи живот по веома строгим правилима (у основи је стслов глагол *млъчайи* „ћутати“)

мужаствен — храбар, одважан

ништи — убог човек, просјак, сиромах

обитељ — манастир
 одмазда — освета
 одмаздити се — осветити се
 озлобити — наљутити, огорчити
 опленити — опљачкати, поробити
 општежитељник — монах у манастирском братству (в. општежиће)
 општежиће — начин заједничког живљења у манастиру, који се испољава нарочито кроз заједничку трпезу

пленити — пљачкати
 подвизавати се — подносити труд и одрицања у верској ревности, у постизању хришћанских врлина
 преподобан — који се истакао подвизањем, искушеничким животом
 престављење — смрт, упокојење
 причасник — причесник, учесник, друг
 прокажен — губав, лепрозан

равноапостолан — раван, једнак апостолима

сажитељ — који је живео заједно с неким, био у његовом друштву
 сверазуман — онај који све схвата, разуме
 свесветјејши — пресвети, најсветији
 синклит — скупштина највиших чиновника, сенат
 стадиј — мера за дужину која износи 125 корака
 стан — шатор, логор
 странопријемница — прихватилиште
 странствовање — лутање, ходање од немила до недрага
 строка — интерпункцијски знак који обликом, а приближно и употребом, одговара тачки

талант — мера за тежину (злата и сребра) и новчана јединица код Јевреја и Грка

угодник божји — човек који живи по божјим заповестима.
 устав — скуп правила, прописа
 утврђење — чврсто јемство, гаранција

христоименити — који има Христово име
 хуљење — ружење, вређање вере, богохуљење.

Литература

Осим литературе наведене у предговору коришћена су и следећа дела:

- 1) *Biblijski leksikon*, „Kršćanska sadašnjost“, Zagreb 1972.
- 2) *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb.
- 3) *Энциклопедический словарь*, С.-Петербургъ 1890—1905.
- 4) Miklosich F., *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Wien 1963.
- 5) Мирковић Л., *Православна литургија или наука о бојослужењу православне источне цркве*, I—II, Београд 1965, 1967.
- 6) Мирковић Л., *Хеоријологија или историјски развојак и бојослужење празника православне источне цркве*, Београд 1961.
- 7) *Нови завјет Господа нашег Исуса Христа*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд 1984.
- 8) *Nouveau Larousse Universel* 1—2, Paris 1948.
- 9) Петковић С., *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци 1933.
- 10) *Свето писмо Стараго и новога завјета*, превео Стари завјет Ђ. Даничић, Нови завјет превео Вук Стеф. Караџић, Београд 1985.

- Авел 104
 Аврам 81, 82, 130
 Адам 73, 81, 130
 Аудин 95
 Алвин 128
 Александар Велики (Македонски, Филлипов) 61, 76, 87, 92, 95
 Алексинац 115
 Алиаз 108, 109
 Алибаша 93
 Амазонија, Амазони 76, 95
 Амвросије Милански 123
 Амир 86
 Амореја 91
 Амос 46
 Амурај 84, 121
 Анајолија 97, 121
 Анјора 97
 Андријанов град 93, 106, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 119, 121; в. и Једрене
 Андроник 41, 50, 84
 Анјинох 115
 Ајенини, в. Пеонска гора
 Араклије 98
 Арбанашка земља, Арбанаси 96, 97, 115, 120, 121
 Арвенец 104, 116
 Аргојанији 99
 Аписијеј 49
 Аписијотел 77
 Асалхан 109, 110
 Асебеј 97, 100
 Асирија, Асирици 75, 76, 87
 Ахаја 91, 97
 Ачамија 83, 84; в. и Јерменија

 Бајазити 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 99, 121
 Балша 97, 120
 Бела-Урош 82
 Бели Град 79, 119; в. и Београд
 Београд 92, 100, 101, 104, 105, 119, 121, 123, 125, 127, 130; в. и Бели Град, Нови Сион
 Бојородица, Дјева Марија 50, 73, 77, 102
 Болван 115

 Борач 91
 Босна, Босанци 53, 54, 90, 119, 122, 123
 Брус 121
 Бугарска, Бугари 41, 44, 53, 54, 55, 62, 78, 89, 105, 117, 119, 121
 Будим 118, 120

 Ваал 74
 Вавилон 79, 87
 Василије Велики 52
 Венецијанци 120
 Видин 123
 Виза 97
 Вийко, војвода 106, 107, 120
 Вийоша 116
 Владислав 82
 Влашка, Власи 59, 78, 106, 108, 121, 122, 123
 Врање 98, 114, 116
 Врајислав 82
 Врајко 82
 Врејанија 81
 Вук (Вукан) Лазаревић 82, 86, 96, 98, 99, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111

 Газ 78
 Галаџа 91, 96, 107
 Галиал 75
 Германи 76, 91; в. и Немци
 Гесиманија 102
 Гион 78; в. и Нил
 Главица 123, 130
 Голубац, Голубачки град 108, 126
 Гомора 74
 Грачаница 98
 Грчка, Грци 43, 44, 46, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 69, 70, 82, 83, 84, 96, 97, 107, 112, 121

 Давид 82; в. и Дмитар
 Давид 48, 54, 55, 75, 101, 104, 126, 127, 129, 130
 Дакија 77
 Далмаија 77, 82
 Дамаск 94

- Дамјан, мийројолий 76, 87, 110
 Данило 76, 81, 125
 Дарије 76, 92
 Демир 92, 111
 Десјој Стефан, в. Стефан Лазаревић
 Димитрије 49
 Димойик 113
 Диоклецијан 81
 Дисејс 86
 Дмийар 82
 Добрич 116
 Добровој 82
 Домусхан 95
 Драјујин, в. Стефан Драгутин
 Дрина 123
 Дубулин 106, 108
 Дунав 78, 90, 91, 122
 Душан, Стефан Душан 82, 83
 Душман 82

 Беновљани 96
 Бурађ Бранковић 97, 98, 109, 110, 112, 113, 115, 116, 117, 122, 124, 126, 127
 Бурађ Сјрацимировић 97

 Евилајска земља 79
 Ејийај, Ејийћани 51, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 92, 94, 130
 Ексомилиос 91
 Елеазар 49, 125
 Енох 73
 Ејиојија 75, 76, 78
 Еуксинско море 78; в. и Црно море
 Еуфрај 79

 Зајорје 50
 Зара 82
 Земун 91
 Знејоље 117

 Ибреим-баша 112
 Иваниш Мировијски 119
 Иверски крајеви 95
 Ијий-паша 113
 Израил, Израилћани 73, 75, 108, 125, 126
 Илија Тесвићанин 54, 75
 Индија 76, 92, 95
 Инојош 98

 Исак 82
 Искер 116, 117
 Исмаилћани 59, 83, 84, 85, 90, 91, 92, 93, 98, 99, 100, 104, 106, 109, 110, 113, 126; в. и Турци
 Исјайије 79
 Исјар 78
 Исус Навин 75
 Исус Христ, в. Христ

 Јаков 73, 98
 Јевенија 104; в. и Милица
 Јевреји 44, 46, 49, 51, 53, 61, 32
 Једрене 93; в. и Андријанов град
 Јездра 48
 Језекиљ 48, 127
 Јелага, Јелини 53, 76, 77, 87, 98
 Јелена 87, 97
 Јелеон 101
 Јеремија 102, 127
 Јерменија 83; в. и Ачамија
 Јермис 77
 Јерусалим 46, 48, 49, 52, 85, 87, 94, 101, 103, 108, 111, 115, 117, 120, 127, 128
 Јесјира 125
 Јефимија 88
 Јефрем 80, 125, 127
 Јефјимије 41, 50, 51
 Јов 77, 82, 130
 Јован 96, 97, 108
 Јован Злајоусији 52
 Јован Мирча 90, 106, 108; в. и Мирча војвода
 Јован Прејеча 46, 128
 Јосија 46
 Јосиј Флавије 49
 Јосиф 73, 130
 Јуда 105, 117
 Јудеја 46
 Јусуф 113

 Каин 104
 Кајафа 90
 Калијоље 96, 106, 107, 121
 Калијољско море 84
 Камарадин 92
 Камарија 93
 Канџакузин 97
 Караљук 105; в. и Новак
 Кайеолуз 96
 Кина, в. Хтаи

- Кирил Филозоф 54, 103
 Кмурај 121
 Коил 99
 Консија 82
 Консија (Консијанције Chlorus) 81, 82
 Консијансија 82
 Консијанџије 82
 Консијанџин 90
 Консијанџин Велики 81, 82, 86, 121, 130
 Консијанџин Филозоф 41, 43, 44, 52, 57, 63, 64, 65
 Консијанџинов град 90, 112, 114; в. и Цариград
 Консијанџија 118
 Којријан 115, 116, 117
 Косово 84, 92, 98
 Крис 103
 Кришчија, султан 114
 Крушевац 85, 116, 112, 126
 Ксеркс 61, 87
- Лазар (Бранковић) 97, 109, 110
 Лазар, кнез 82, 83, 84, 85, 86, 88, 98, 109, 112
 Ливан 127
 Ливија 78
 Ликиније 82
 Лийовац 115
- Љубосињиња 104
- Макри ливада 116; в. и Узанцова
 Максеније 82
 Максимијан Еркулије 81, 82, 86
 Манојло, Мануил 91, 96, 97, 107, 108, 121
 Мануил Мосхойул 51, 52, 62
 Мара 97
 Мардохеј 85
 Марица, река 50, 104, 114
 Марко 90
 Масавлиј 79
 Међуречје 79
 Менелај 87
 Мехмеј 97
 Мизими 106
 Милица 82, 86, 88, 97, 99; в. и Јевгенија
 Милош Обилић 84
 Милуџин 82
- Мирча, војвода, в. Јован Мирча
 Миџилена 96, 97
 Миџровица (Сремска) 91
 Михаил-беј 112, 119, 121
 Михаило 88, 117
 Млечићи 120
 Мојсије 49, 61, 74, 76, 78, 120, 125
 Мурај 121, 122, 126
 Муса 97, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117
 Мусијафа 97, 121
 Мусијафа (лажни) 121
 Мухамед, султан 112, 113, 114, 115, 116, 117, 121
- Навав 125
 Навуходоносор 86, 127
 Немања, в. Симеон
 Немци 91; в. и Германи
 Несџорије 58, 63
 Никола 102
 Никола Зоин 88
 Никон 73, 129
 Никойољ 91
 Нил 78; в. и Гион
 Новак 105; в. и Караљук
 Новак Белоцрквин 88
 Нови Сион 127; в. и Београд
 Ново Брдо 98, 114, 115, 126
- Овче поље 105, 116
 Ојурли 110
 Оливера 95, 125
 Омир 98
 Орар 92, 95
 Орфеј 108
 Орфис 77
 Орхан 112, 115
 Осија 125
 Осијровица 88
 Охидјај 95
- Павле 80
 Палеолози 96
 Пеонска (Ајенинска) јора 78
 Периволија 102
 Перидон (Теридон) 79
 Персија, Персијанци 83, 87, 91, 92, 93, 95, 96
 Персијски залив 79
 Пејар 90
 Пејар Мировијски 119

- Плајон 77
 Предислав 82
 Прешево 98
 Пилоломеј Филаделф 41, 44, 49, 51, 53
- Раваница 85
 Рајуил 82
 Радич 117
 Радослав 82
 Раско 82; в. и Сава, свети
 Рахила 85
 Ресава 124, 125
 Рим, Римљани 82, 96, 118, 128
 Ринокусум 113
 Романијска обласи 50
 Ромељ 127
 Русија, Руси 53, 54, 55
- Сава, Свџи 80, 81, 82, 122, 127; в. и Растко
 Сава, река 79
 Салманисар 115
 Самарија 115
 Самсон 75, 130
 Самуил 75
 Саража 93
 Сараџа-баша 106
 Сарџанка 54
 Сармаји 91
 Сауџије 113
 Свџа Гора 41, 48, 65, 97, 103, 126
 Сврљи 115
 Северин 123
 Сеџија 84
 Сџисмунд 91, 100
 Сикелџско море 78
 Силиврија 97, 112, 113
 Симеон 80, 82
 Синај 120
 Сион 101
 Сирија 53
 Скиџи 50
 Скојље 116
 Славџеве јоре 110, 115
 Словени 50, 52, 53, 54, 55, 56
 Содома 74
 Соколац 115
 Соломон 52, 75, 76, 79, 86, 87, 88, 102, 104, 128, 129, 130
 Солун 50, 91, 96, 97, 113, 115, 121, 123
- Софија 114, 122
 Срацимир 121
 Сребрница 122, 123
 Средац 114, 116
 Сџајик 77
 Сџалаћ 115
 Сџенимахо 110, 111
 Сџефан, архиџакон 85
 Сџефан Дечански 82
 Сџефан Драџџин 82
 Сџефан Лазревић, Десџој Сџефан 41, 73—130
 Сџефан Милуџин, в. Милуџин
 Сџефан Немања, в. Симеон
 Сџефан Првовенчани 82
 Сџефан Урош 82
 Сулејман 84, 96, 97, 99, 100, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112
- Тамерлањ 93, 94, 95, 96
 Таџари 91, 92, 97
 Таур 79
 Темисџокле 87
 Темска 105
 Теодосије 123
 Теодулис 77
 Теридон, в. Перидон
 Техомљ 82
 Тиар 79
 Тџи 76, 128
 Тојлица 105
 Трачани 78
 Трикоњска јора 79
 Трн 117
 Трново 41, 44, 48, 50, 51, 65
 Троја 87
 Туџа 111
 Турџи 86, 91, 97, 98, 104, 105, 119; в. и Исмаилањани
- Ујарска, Ујри 78, 85, 88, 89, 91, 100, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 128
 Уљеша 88, 98, 108, 114
 Ујровласи 90, 106
 Узанцова, в. Макри ливада
 Урош 82
- Факеј 127
 Филијов град, Филијљани 108, 110, 116

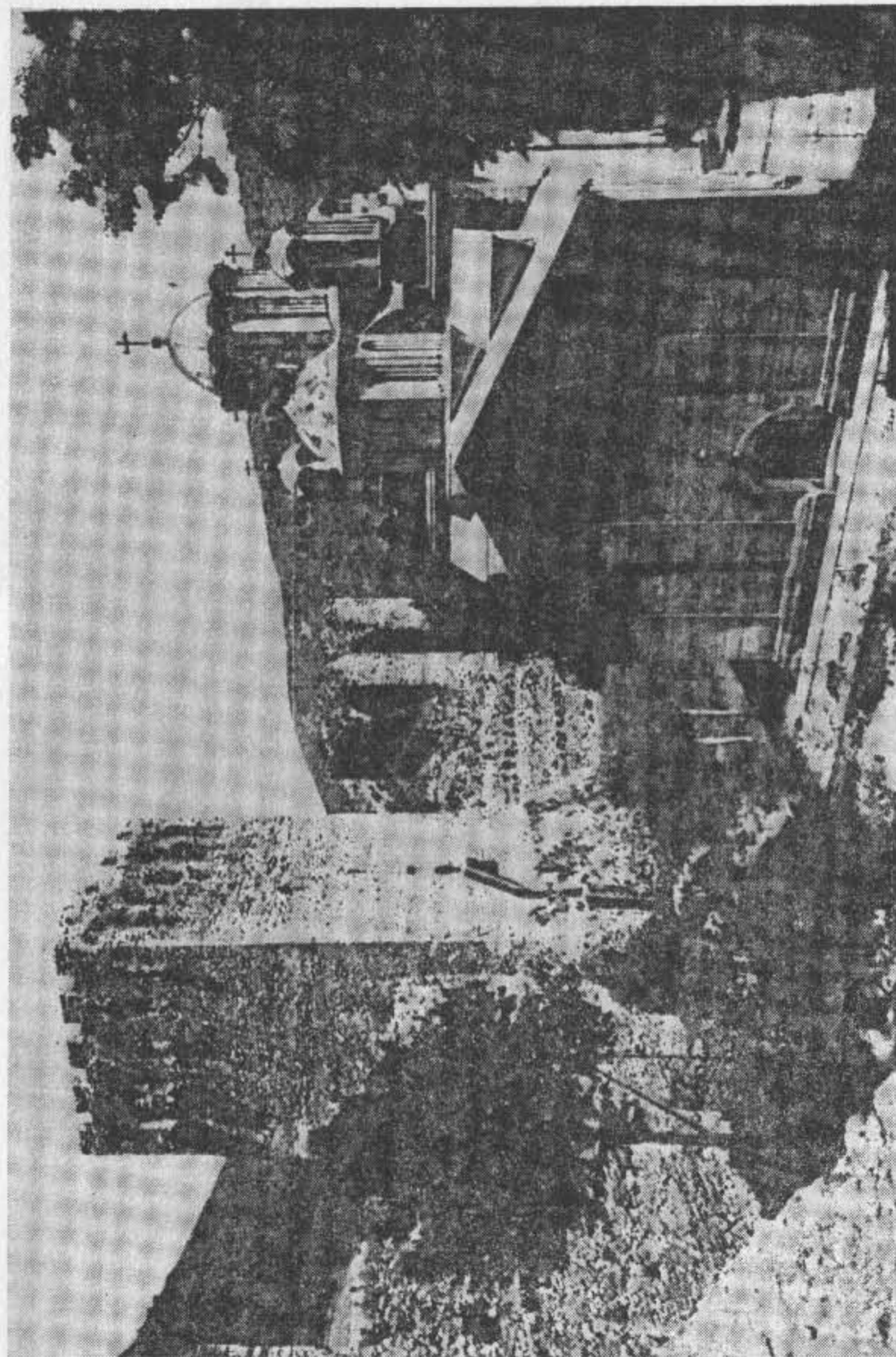
Фисон 78, 79
Фока 115
Фрузи 107

Халкидон 107
Хамуз 115
Ханан 73
Хелесіоній 76, 77
Хиридањ 83
Хорџијај 115
Хрваји 54
Хрисї, Исус Хрисї 45, 48, 63,
 67, 73, 77, 80, 84, 105, 115, 127,
 128
Хїаи 95; в. и Кина
Хус 120
Хуїеји 115

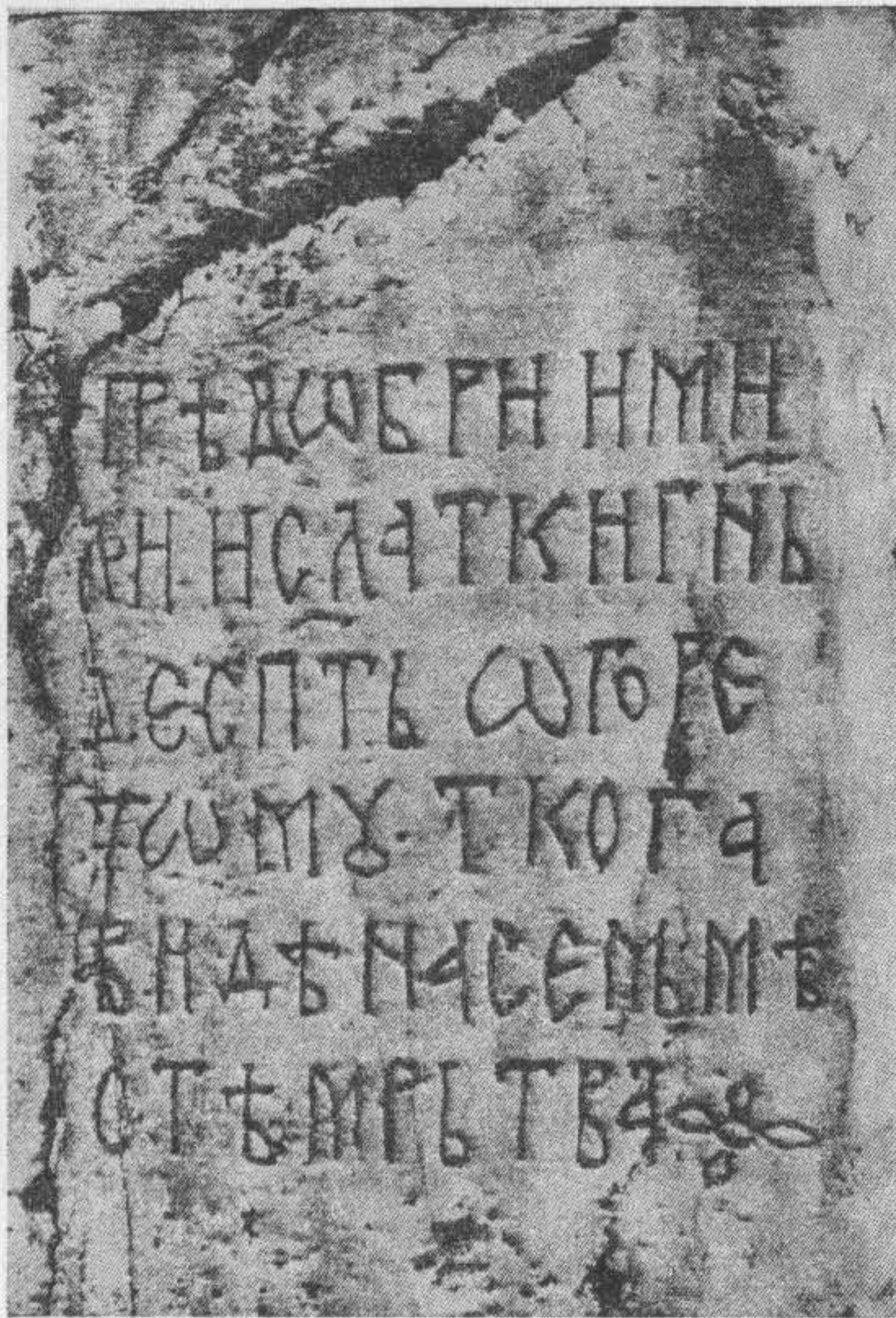
Царїград 63, 91, 92, 107, 109, 112,
 122; в. и Константинов град,
 Царски град, Царствујући град
Царски ірад 83, 91; в. и Цариград
Царсїввујући ірад 85, 91, 93, 95,
 96, 97, 107, 111, 112, 126; в. и
 Цариград
Црвено море 73
Црна іора 116
Црно море 78, 97; в. и Еуксинско
 море
Чемерник 114
Чеси 54, 78
Чрномен 108
Чрномијански луї 93
Шаин 117
Шарух 96

Владимир Јанковић

ИСТОРИЈА

Манастир Манасија—Ресава, XV век

Спомен камен на месту смрти деспота Стефана,
(Напис на северној страни)

СКАЗАНІЄ О ИСМЕНЕХ
 СМЕНЕ, ІКАКО ДРЪЖА ПИСЕ, ДА НЕ ПРЪКЛЮЖЕНІЄ СЯ,
 РАСТАКЪ ВЪЛЮТСЕ БЖІ ПІКЛА ПИСАНІА. НІКАКО НІКО
 СЪБРАЗЪ ННІА НОВО ПЪДВЛЕМА ПОГІБЮТЬ.
 НІВЪ СЕГЪ БЛГЪ ТЪЛІКІН САМО ДРЪЖЦІ ТЪЩОУТСЕ
 О ПЪДЛІНІ. ШБРЪТЪЩЕ СЯ РАСТАКЪ ННІ. НІСО
 ДЪЛНІН СЯ, ПЪЗНАМЕНІ. НІВЪ НЕХЪ ПІСМЕНЕ ТЪ
 ЧІНЪ РАСТАКЪ ВЪЛЮТСЕ, НЪ НІВЪ СЯ ГЛАСА, ПЪУЧЕ
 НІН ШПРЪЧЕТЪ, ПЪРАЗЛІТІН МНШЪ. ШНХЪ
 А СЯЖНІ СЕМІ НАЗНАМЕНА ПІКЪ СЕМУЖЕ СЪБРА: А
 ЛОВА РАДІ ГІМ ГЛЮЩАІЗ, ІСЪМАЛІН ПЪУ ПРІСБРЪ
 ТЕНІЄ ПРІМО СЯ ПІ, НІМ ПЪЖКІТІН БГІ ПЪВЪ ГЪ СВОЕГЪ,
 ДРЪЗНОВА МІНІЄ ВЪСПРНІ, ПРІПЕТАЖЕ ІСАЮСЕ.
 НІВЪ НЕПЪКЪІН ШЦЕМЪ ТЪЧІН ПЪУЧІТЕЛН. ПАН ВЛІКА
 ПІК ПЕВЪ ГРАДЪ ВЪЖЕ ЛІСТРАНА. ПАН СЪМАЛІН
 ІСАЕН КІНЪ. НЪ САМОМУ СЪУЩІ ДРЪЖА КНОМУ,
 ПОМАЗАНІЄ ЦРПВІА ШВІШНІА ГЪ НІМУЩОМАУ.
 НІПАЧЕ СВЪПЛАТІШІН ІСАКЪЖЕ ІСЪВЪ ШДРЕА ПІН ШНЪ
 САМО ДРЪЖЦА ПРІНІСЕНТЕ СЕ. МОГЪ РАМУ СЪНІВЪ
 ПІСТРОУ ПОВЕЛЪТІЄ ПРЪВЪ ОУЧЕНІЄ ВЪКРЪЩІН, ПЪХЕЛ
 ВЪСКОД ПЕПЪВЪ ВЪВЪ СЯ ПІ. ВІНАЖЕ НЕМАЛА ПЪІСАД,
 НЪ ПЪМНІ СЪ ГАЗАБА СЪМА ПЪРЪЩІН ВЪХЪ ПІВНІН
 ПИСАНІН, ІСАКЪЖЕ НІКОМУ ІСЪТОМУ СМЪА ПІ СЪ

Дрѣвѣ акнын же аще не вѣдѣти шкѣ се и фѣла вѣснрѣ
 мѣе. помѣе ѿ оубрѣншени фѣла и не даи на рѣка
 на рѣцнсе, пѣе еце мѣе сѣмь дрѣвѣ акнын вѣдѣткѣ
 цѣпма грѣдѣ и дѣдѣ дѣмь цѣркви имь, на хѣдѣ кн
 шнѣ хѣла хѣла кѣноуи хѣде и ѿпнѣишѣ пѣе хѣмо
 шѣкѣ сѣ вѣпѣа кѣзѣнѣ, а сѣнѣкѣ пѣе вѣо сѣпѣе, и кѣ
 сѣ до рѣкѣ оубрѣншѣ пѣа. и едѣа сѣе попомѣеніе кѣ
 самѣ рѣцѣ, помѣе сѣнѣкѣ сѣкѣ пѣе оубрѣншѣ, и и,
 и и пѣе на хѣла, мѣе сѣпнѣишѣ сѣмѣрѣншѣ по
 а хѣнѣ и зѣрѣнѣ. шѣе сѣе кѣде сѣкѣ сѣнѣи
 и хѣе на хѣла мѣа хѣе. мѣе да пѣе рѣнѣ мѣа кѣнѣ
 едѣа до рѣкѣ пѣе сѣнѣишѣ и кѣ вѣнѣишѣ по сѣнѣ,
 сѣ кѣ сѣнѣишѣ и сѣрѣншѣ. кѣ пѣе и хѣла мѣе
 мѣа гѣнѣа и сѣе и шѣе іѣоу хѣ, е мѣа пѣе хѣе пѣе.
 кѣ сѣе сѣа тѣе и по кѣлѣнѣ сѣе кѣ нѣчѣнѣи
 едѣа сѣе пѣе сѣнѣишѣ кѣ мѣе и кѣнѣ
 шѣе рѣнѣишѣ едѣа хѣе, и и и и рѣнѣ и вѣкѣ
 вѣкѣ хѣе

ПИСАЕ ПОБЕЛНИКО ПИСМЕНА, М.

Ехсе по оу крѣзоу крае гранѣсѣ. и мѣа тѣе еце.

ф а о р ѣ а н о . о у ѣ п о о у п ѣ а о у .
 а = о п а и = . с м д ж в м д
 с п с ф н . р к к н с н п н : : ѣ

Ѣ бѣ чнѣсн хѣе снѣ за еже и дѣкоѣ
 бѣлѣгарскѣа кѣспомѣкѣ поу хѣомѣ : : ѣ

Стара српска књижевност у 24 књиге
 књига једанаеста
 Константин Филозоф
 ПОВЕСТ О СЛОВИМА
 ЖИТИЈЕ ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА

Уредник
 Милосав Савић
 Рецензент
 Ирена Грицакић

Ликовно-графичка опрема
 Добрило М. Николић

Технички уредник
 Сека Кресовић Бунеића

Коректори
 Олиа Зарин
 Снежана Бојавац

Издавачи
 Издавачка радна организација Просвѣта
 ООУР „Издавачка делатност“
 Београд, Добрачина 30
 за издавача
 Добрица Вуловић, директор

Српска књижевна задруга
 Београд, Маршала Тита 19
 за издавача
 Радомир Радованац, директор

Штампа
 Београдски издавачко-графички завод
 Београд, Булевар војводе Мишића 17

Тираж
 7 000 примерака
 Београд 1989.

ISBN 86-07-00088-8
 86-07-00443-3